

SHAXNOZA XASANOVA

**TASVIRIY FAOLIYATGA
O'RGATISH
NAZARIYASI VA METODIKASI**

O'QUV QO'LLANMA

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

Shaxnoza Xasanova

**TASVIRIY FAOLIYATGA
O'RGATISH NAZARIYASI
VA METODIKASI**

O'QUV QO'LLANMA

**5111800 - Maktabgacha ta'lim bakalavriat ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun**

**"TAFAKKUR" NASHRIYOTI
TOSHKENT – 2020**

KBK: 83.3(50⁴)ya7
UO'K: 37.016:502/504(075)
X 74

Sh. Xasanova

Tasviriy faoliyatga o'rgatish nazariyasi va metodikasi. Sh. Xasanova
[Matn] o'quv qo'llanma / Sh. Xasanova. – Toshkent: Tafakkur, 2020. 192 bet.

Ushbu o'quv qo'llanmada tasviriy faoliyatga o'rgatish nazariyasi va metodikasining umumiy asoslari, maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyatiga rahbarlik qilishning maqsad va vazifalari, badiiy faoliyat qobiliyatlari va ijodini tarbiyalash, oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning tasviriy faoliyatiga rahbarlik qilish usullari, rasm chizish, loy ishi, applikasiya va qurish-yasashga o'rgatish metod hamda vositalari kabi masalalar yoritilgan.

O'quv qo'llanma pedagogika oliy o'quv yurtlarining maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalari, magistrleri, maktabgacha ta'lim tashkiloti mudira va tarbiyachilariga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

M. Tojiyeva – p.f. n., dotsent;

D.R.Babayeva – Nizomiy nomidagi TDPU, "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra professori, p.f.n.

Mas'ul muharrir:

B.S.Abdullayeva – Nizomiy nomidagi TDPU, p.f.d, prof.

Ushbu o'quv qo'llanma Nizomiy nomidagi TDPU Kengashining 2019-yil 30-avgustdagi 1/3.9.1-sonli qarori bilan Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha o'quv-uslubiy birlashmalari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi kengashga tavsiya etilgan.

ISBN: 978-9943-24-405-4

© Sh. Xasanova. 2020-y.
© "Tafakkur" nashriyoti, 2020-y.

MUNDARIJA

Kirish.....	4
1. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasining ahamiyati.....	5
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish va uyushtirish.....	12
3. Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat	33
4. Tasviriy san'atda badiiy idrok.....	41
5. Tasviriy faoliyatga o'rgatishning metod va usullari	52
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rasm solishga o'rgatish	69
7. Maktabgacha ta'lim tashkilotida loydan buyum yasashga o'rgatish	94
8. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni applikasiya qilishga o'rgatish.....	107
9. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni qurish-yasashga o'rgatish	127
10. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini rejalashtirish va hisobga olish	158
Mavzu yuzasidan savollar.....	169
Izohli lug'at.....	173
Testlar.....	178
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	191

KIRISH

O'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muammolarni hal etish ta'lim va tarbiya samaradorligini zamon talablari asosida ta'minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish orqali ta'lim-tarbiyaning mohiyatiyu mazmunini shakllantirish va takomillaştırish, maktabgacha tarbiya tizimida xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini izlash bugungi kunning dolzarb muammolaridir.

«Kadrlar tayyorlash milliy darsturi», «Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni talablariga muvofiq holda tayyorlangan bo'lib, milliy tarbiyani, ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida yuksak siyosiy hayotga mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarni, yangi avlodni shakllantirishga yo'naltirilgandir.

Ushbu qo'llanma maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning estetik tarbiyasi badiiy mehnat malakalarini, estetik tasavvurlarining shakllanishini va bolalar badiiy ijodkorligining rivojlanishini ko'zda tutadi. Qo'llanmada tasviriy faoliyat jarayonida bolalarning badiiy ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish mezonlari, prinsiplari bilan maktabgacha ta'lim tashkilotida rasm chizish, loydan narsa yasash, qirqib yelimplash, qurish-yasashga o'rgatish vazifalari, mazmuni va uslubyati bilan tanishtiriladi.

Qo'llanmaning yakuniy mavzulari katta tarbiyachining maktabgacha ta'lim tashkiloti va pedagogika kollejlari shu fan o'qituvchisining ishini belgilab o'tadi. Qo'llanmada bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish borasida o'tiladigan mashg'ulotlarning namunaviy ishlanmalari ham o'rin olgan. Talabalarning tanlagan kasblariga qiziqishlarini uyg'otish, olgan bilimlarini rivojlantirish, tasviriy faoliyat orqali olgan ko'nikma va malakalarini shakllantirishga ham keng ahamiyat berilgan.

**1. MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI
BOLALARNI HAR TOMONLAMA TARBIYALASHDA
TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH
METODIKASINING AHAMIYATI**

REJA:

1. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar bilan o'zaro bog'liqligi.
2. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini rivojlantirish vazifalari.

Tayanch tushunchalar: rasm, loy, applikasiya, tahlil, sintez, taqqoslash, estetik sezgi, badiiy ijod, ekskursiya, qog'oz, mel, bo'yoqlar, mazmunli-rolli, dramalashtirish, didaktik.

Rasm chizish, loydan buyumlar yasash va applikasiya – bu tasviriy faoliyat turlari bo'lib, ularning asosiy vazifasi – tevarak-atrofni obrazli aks ettirish hisoblanadi. Masalan, yozuvchining she'ri va rassomning asari. Tasviriy faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir.

Birorta predmetni chizish yoki yasash uchun, albatta, u bilan oldindan tanishish yoki kuzatib chiqish, uning katta-kichikligini, qismlarning joylanishi, rangini bilish kerak bo'ladi. Bu jarayonda ko'rish, sezish, qo'l harakatlari ishtirok etmay qolmaydi. Bolalar predmet va hodisalarni kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida predmetni katta-kichik guruhlarga bo'lish, uning shaklini o'zgartirish, rangining turli-tumanligi bilan tasvirlaydilar. Shuningdek, tasviriy faoliyat jarayonida bolalar turli xil material (qog'oz, mel, bo'yoqlar) bilan ularning o'ziga xos xususiyatlari, ular bilan ishlash texnikasi bilan tanishadilar, bu esa bolalarning aqlan o'sishiga sabab bo'ladi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda fikr yuritish operatsiyalari (tahlil, sintez, taqqoslash umumlashtirish)ning rivojlanishiga imkon beradi, bu o'z navbatida bolalarni oqilona o'sishiga olib keladi. Bu jarayonda bolalarning nutqi rivojlanadi.

Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatning ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog'lanadilar, ularning o'ziga xos sifatlari, shakli, rangi, katta-kichikligi bilan tanishadilar, ularning farqini, o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriy faoliyat yana bolalarni axloqiy tarbiyalaydi. Chunki bolalar o'z ishlarida hayotimizda, jamiyatda bo'layotgan voqea-hodisalarni aks ettiradi, ulardan mamnun bo'ladi va ba'zan hayajonlanadi.

Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatlari – boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, o'rtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini

yaratish jarayonida bolalarda bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlar tarbiyalanadi. Bolalar ishini baholash jarayonida o'ртоqlarining ishiga nisbatan haqqoniy munosabatda bo'lish, to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'ртоqlarining ishidan xursand bo'lish kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi. Tasviriy faoliyat – bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat hisoblanadi. Har bir bolada mehnat ko'nikmalarini o'stirish, tarbiyalash kerak.

Tasviriy faoliyat – bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasidir. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda joylashishini ajratish bu estetik sezgini bo'laklari hisoblanadi.

Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi – bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bolalar rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa yoki aks etsa, u shunchalik ranglar aralashmasining rang-barangligidan zavq oladi, bahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ular predmetga va uning ba'zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishga o'rganadi. Ularda tasviriy san'at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi.

Tasviriy faoliyat bolalarni badiiy ijodiy o'stirishda muhim rol egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o'sishi – bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka, ko'nikmalarni egallash hisoblanadi. Masalan, tabiatga yoki istirohat bog'iga sayr, kuz faslida ekskursiya uyushtirish. Tarbiyachi bolalarning predmet yoki tevarak-atrofnı kuzatishdan kelib chiquvchi estetik his-tuyg'u orqali tevarak-atrofga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, vatanga nisbatan muhabbat kabi sifatlarini tarbiyalashi mumkin. Bolalarning o'z ishini yana ham chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda quvonadigan qilib yaratish – bu badiiy-axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. Rasm, loy, qurilish materialllari bo'yicha

bilim, malakalarini egallashi maktabda tasviriy san'at va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi, pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani bajarishda, uning oddiy va muhim hal etish yo'llarini-izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy mezonlaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda ham rol o'ynaydi. Shuningdek, bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Maktabda: o'qishga xohish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari intilish, tartibli holda shug'ullanish va shu kabilar. Shunday qilib, tasviriy faoliyat jarayonida olgan malakalari bolalarning maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos bo'ladi.

Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar bilan o'zaro bog'liqligi

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat bolalar bilan olib boriladigan butun ta'lim-tarbiyaviy ishning bir qismi hisoblanadi. Shu sababli u xilma-xil faoliyat va mashg'ulotlar turlari bilan bog'liq bo'lishi muhimdir. Bunga bola tasviriy faoliyati xarakterining o'zi imkon yaratadi. Rasm, loy, applikatsiya ishlarida bolalar o'zlarining tevarak-atrofidagi narsa hodisalar, badiiy asarlar, qo'shiqlardan olgan taassurotini aks ettiradi. Rasm, loy, applikatsiya va qurish-yasash ishlarining boshqa mashg'ulotlari va faoliyat turlari bilan bog'liqligi bolalar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishning samarasini, bolalarni turli mashg'ulotga qiziqishini oshiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi tarbiyaviy ish bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ularda turli qobiliyatlarning shakllanishi uchun xizmat qiladi. Barcha faoliyat turlarining bog'liqligi bolalarda kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, fikrlash, xayol, estetik his-tuyg'u badiiy did, shu bilan birga axloqiy sifatlar, mehnat qilish xohishi va ko'nikmasi, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, qiyinchiliklarni yengish hissining rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Bolalar bilan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida o'tka-

ziladigan suhbat ularda rasm chizishga, loydan narsa yasashga qiziqishlarini uyg'otishi zarur. O'tayotgan jarayon bilan bog'liq bo'lmagan yuzaki talablar bolalarning ijodiy his-tuyg'ularini so'ndiradi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jonli, emotsional, er-takli-syurprizli elementlar bilan o'tilishi lozim. Ta'lim jarayonini yengil bolalar sezmaydigan qilib o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar – o'yin, badiiy o'qish va hikoya qilish, musiqa va hokazo bilan bog'liqligini mavzuli olib borish kerak. Dastavval rasm, loy, applikatsiya mashg'ulotlari-ning o'zaro bog'liqligini ta'minlash zarur. Bu bolalarning estetik tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Bolalarning tasviriy faoliyatlarini rivojlantirish vazifa-lari

Bolalarning tasviriy faoliyatlarining rivojlantirish vazifalari boshqa ta'lim-tarbiyaviy ish bo'limlarining vazifalari bilan cham-barchas bog'liq. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini o'tishda tarbi-yachi bolalarning boshqa faoliyatlarda olgan bilimlariga tayanadi.

Bolalar tasvirlamoqchi bo'lgan predmet haqida tasavvurga ega bo'lsalar, rasm, loy, applikatsiya ishlarida samarali natijalar-ga erishishlari mumkin. Tasviriy faoliyat turlari bolalar o'yini bilan bog'liq. O'yin bola hayotida katta o'rin egallaydi. Maktab-gacha ta'lim tashkilotida turli xil o'yinlar o'tkaziladi: mazmun-li-rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli.

Har qanday o'yin bolaga zavq bag'ishlaydi. Shunday ekan, tas-viriy faoliyat ham o'yin bilan bog'lab borilsa, u bolalarga qiziqar-li va yoqimli bo'ladi hamda emotsional javobni uyg'otadi, bu esa bolalar ishlarining sifatiga yaxshi ta'sir etadi. Mashg'ulotlarda o'yinli holatlarni tashkil etish yaxshi natijalar beradi. Bolalar bunday mashg'ulotlarda erkin harakat qiladilar. O'yin usuli bar-cha guruhlarda qo'llaniladi. Bu usul yordamida yengil-quvnoq muhit yaratadi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi ortadi, tas-viriy faoliyatda ko'nikma va malakalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'yin shaklida o'tadigan mashg'ulot bolalarni tezda qamrab ola-di, ularning estetik, axloqiy jihatdan tarbiyalanishlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi.

Rasm, loy, applikatsiya mashg'ulotlari o'yinchoq orqali o'yin bilan bog'langan bo'ladi. O'yinchoqni chizish, yasash, qirqib-yopishtirish barcha yosh guruh bolalarida zavq uyg'otadi, o'yinchoqlarni tasvirlash bo'yicha mashg'ulotlar yil davomida bir necha marta o'tkazilishi mumkin. Lekin ularning shakli turlicha bo'lishi zarur. Bolaning hayotida mazmunli-rolli o'yinlar muhim o'rin egallaydi. Shuning uchun tasviriy faoliyatning o'yin bilan bog'lanishi bolalar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Mazmunli-rolli o'yinlarni mashg'ulot mazmuniga kiritish bolaning tasviriy faoliyatga qiziqishini oshirib, bajarayotgan ishining sifatini yaxshilaydi.

O'yinning borishi: O'yin obrazlarini tasvirlash, rasm chizish, loydan yasash, applikatsiya ishlaridan ko'ra bolalar uchun qiziqarli. Bolaning kechinmalariga o'yin bo'yoq beradi. Bola o'z o'yinli rasmlarida to'la va yorqin ifodalashga intiladi. Tarbiyachi esa bolaga bunda yordam berishi kerak. Rasm, loy, applikatsiya mashg'ulotlarini o'yinlar bilan uyg'unlashtirib olib borish, bolalarni har tomonlama rivojlantirishda katta imkoniyat yaratadi. Dramalashtirilgan o'yinlar uchun ko'pgina narsalarni bolalarning o'zlari yasashlari mumkin: dekoratsiya yoki uning qismlari, kostyum detallari, maskalar. Tarbiyachining rasm, applikatsiya mashg'ulotida bolalarga o'ynagan o'yinlarining tasviriy topshirig'ini berishi ularda tasviriy faoliyatga jonli qiziqishni uyg'otadi. Tasviriy faoliyatni dramalashtirish o'yini bilan birlashtirib, olib borish o'rta guruhdan boshlanadi. Rasm, loy, applikatsiya mashg'ulotlarida bolalarga qahramonlar obrazlarini ifodalab berish vazifasi topshiriladi. O'ynagan harakatli o'yinlarining tasviriy taklifi bolalarda zavq uyg'otadi. Bu o'yinlarning mazmunini faqatgina rasmda emas, balki qirqib-yopishtirish uchun ham oson tasvirlash mumkin.

Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar predmetning belgilari, rangi, shakli, tuzilishi, kattaligi va boshqalar haqidagi bilimlarini mustahkamlab boradi, xilma-xil sensor tajribaga ega bo'ladi, tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari boyiydi. Didaktik o'yinlarning o'zi ham tasviriy faoliyatning mazmuni bo'la oladi. Chunki bolalar qiziqish bilan didaktik materialni tayyorlaydi.

Tasviriy faoliyat yana bolalarni tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish, musiqa mashg'ulotlari bilan ham bog'liq. Tabiat esa hamma vaqt tasviriy ijodiyotning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Bolalarning rasmlari tabiat haqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustahkamlash uchun yordam beradi, bundan tashqari, bolalarda o'sha kasbga nisbatan estetik his-tuyg'ularni uyg'otadi, bu esa hayotlarini yanada mazmunli va qiziqarli qilishga yordam beradi.

Rasm, loy, applikatsiya mashg'ulotlarining nutq o'stirish bo'yicha olib boriladigan ish bilan o'zaro bog'liqligi juda muhimdir. Nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarga ertak, hikoya o'qib berishadi, she'rlar yod oldiradilar. Bolalarda bu ishlar davomida obrazli tasavvur shakllanadi va ular ertak hamda she'rdagi obrazlarni o'zlaricha tasvirlab, unga nisbatan munosabatlarni bildirishga intiladilar. Bunda tasviriy faoliyat mashg'ulotlari qo'l keladi, bu mashg'ulotlar davomida nutq boyligi o'stiriladi, obrazli ifodalar yordamida boyitib boriladi.

Tasviriy faoliyat va musiqaning uzviy bog'liqligi bolalarning estetik, ijodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoshidagi bolalarga musiqali asarni tasvirlab berish taklif etilsa, bu taklif ularda jonli qiziqishni uyg'otadi. Bu bolalarda ijodiy izlanish, mustaqillik kompozitsiyasini tuzish qobiliyatlarini o'stiradi. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini tasviriy san'at asarlari bilan uyg'unlashtirib olib borish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar tasviriy san'at namunalarini kuzatib borar ekan, ular rasomlarning ijodi bilan kengroq tanishib qolmay, surat chizishda mazmun, rang, shakl tanlashdek muhim ko'nikmalarni egallab oladilar, san'at go'zalligini, boyligini ko'ra bilishga o'rganadilar.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan qo'shib olib borish bolalar hayotini boyitadi va tarbiyaviy ish samaradorligini yanada oshiradi. Yana bir muhim tomoni shundaki, o'yinlarda, zal va guruh xonalarini bezashda bolalarning ishlari muhimdir, ya'ni bolalarning ishlari ularning hayotida kattagina joy egallashi kerak.

2. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH VA UYUSHTIRISH

REJA:

1. Mashg'ulotga tarbiyachining tayyorlanishi.
2. Bolalarni mashg'ulotlarda o'qitish.
3. Mashg'ulotlarni kuzatish bo'yicha umumiy ko'rsatmalar.
4. Tasiriy faoliyat mashg'ulotlarining ko'rigi.

Tayanch tushunchalar: qurish-yasash, kleyster, illyustratsiya, psixo-fiziologik xususiyat, gigiyenik sharoit, reproduksiya, didaktik mozaika, eskiz, natura, molbert, mo'yqalam, akvarel, guash, fleys, pastel yig'masi, plastilin.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari – bu rasm chizish, loy, applikatsiya, qurish-yasash mashg'ulotlaridir. Bu mashg'ulotlar maktabgacha ta'lim tashkilotining barcha guruhlarida aniq bir vaqtda, rejim asosida uyushtiriladi.

Kichik guruhda yilning boshida uncha katta bo'lmagan guruhlar bilan, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun bir guruh bilan uyushtiriladi.

Kichik guruhda mashg'ulotlar yilning birinchi yarmida 5-7 daqiqadan asta-sekin 15-20 daqiqagacha, o'rta guruhda 20-25 daqiqagacha, katta tayyorlov guruhda 30-35 daqiqa o'tkaziladi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini muvaffaqiyatli uyushtirish, unga zarur bo'lgan materiallarni o'z vaqtida tayyorlashga ham bog'liqdir. Bu tayyorgarlik ishlari quyidagilardan iboratdir:

a) Tarbiyachi rasm va applikatsiya mashg'uloti uchun kerakli kattalikdagi va rangdagi qog'oz varaqlarini tayyorlaydi (tasvirlanadigan predmetning tuzilishiga ko'ra). Qog'oz varag'iga oldindan orqa tomoniga bolalarning ismi, familiyasi, mashg'ulot o'tkaziladigan sana yozib qo'yiladi.

b) Tarbiyachi oldindan qalam uchlarini ochib qo'yadi (albat, 4-5 ta qalam ortiqcha tayyorlab qo'yiladi).

v) Katta tayyorlov guruhlarida bolalar ko'proq akvarel bo'yog'ini ishlatadilar. Oldindan bo'yoqlar ho'llangan bo'lishi lozim. Mo'yqalamlar yaxshilab yuviladi.

g) Mashg'ulot uchun lattalar, bankachalarni tayyorlash zarur. Suv bankalarga mashg'ulot boshlanish arafasida quyiladi.

d) Applikatsiya uchun rangli qog'oz yig'masi tayyorlanadi (ortiqcha miqdorda).

e) Kleyster (undan tayyorlanadi).

j) Loy haftada bir marotaba tayyorlanadi, polietilen plyonkalarda saqlanadi. Tarbiyachi har bir bola loy parchasini qo'yish uchun taxtachalar, katta tayyorlov guruhlari uchun ko'rgazmalar, harakatlanuvchi taxtachalar tayyorlaydi, ho'l yoki nam lattalar berilishi kerak.

z) Plastilin ham rangli bo'ylcha tayyorlanib, rangdor mayda detallarni yasash jarayonida beriladi. Ko'proq katta guruhlarda beriladi, oldindan issiqdā yumshatib qo'yiladi.

ij) Maktabgacha ta'lim tashkilotida ko'rgazmali materiallar bo'lishi lozim. Masalan, predmetlar, o'yinchoqlar, illyustratsiyalar, xalq amaliy dekorativ san'at namunalari.

kj) Har bir guruhda bolalar ishining tahlili uchun ko'rgazmalar bo'lishi kerak. Mashg'ulot uchun zarur materiallarning har biri aniq, bir joyda, faoliyat turlariga qarab saqlanishi kerak, navbatchilar bunda ularni mashg'ulot uchun tayyorlay olishlari lozim.

lj) O'rta guruhdan boshlab bolalar ham tarbiyachi bilan birgalikda mashg'ulotga tayyorlanish jarayoniga, ya'ni navbatchilikka jalb qilinadi. Har bir guruhda, har bir bola yoki navbatchilarning vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi.

Kichik guruhda: Tarbiyachi guruhda bolalarni mashg'ulotdan keyin o'z joyini tartibga solishga, ya'ni qolgan loyni, mo'yqalamni, salfetkani, qalamni tarbiyachiga berishga o'rgatadilar. Yilning boshida tarbiyachining o'zi materiallarni tayyorlaydi, so'ng alohida bolalarni materiallar tayyorlashga jalb etadi. Bu navbatchilik emas, balki ba'zi bolalar uchun topshiriqlar berish hisoblanadi (yil davomida tarbiyachi hamma bolalarni mehnat topshiriqlarini bajarishga jalb etishi lozim). Mashg'ulotdan so'ng bolalar, o'z stollaridagi narsalarni oldin umumiy stolga olib kelishga o'rganadilar, so'ng tarbiyachi o'z yordamchilari bilan mo'yqalamlarni yuvadi, salfetkalarni yig'ib oladi.

O'rta guruhda. O'rta guruhda ham yilning boshida xuddi kichik guruh kabi topshiriqlar beriladi. Yilning ikkinchi yarmida tarbiyachi bolalarni navbatchilikka jalb etadi. Ular bankalarga suv quyadilar, bo'yoqlarni qo'yib chiqadilar va boshqalar. Mashg'ulotdan so'ng bo'yoqlarni joyiga olib borib, suv va mo'yqalamlarni yuvib, joyiga qo'yadilar.

Katta guruhda. Katta guruhdagi navbatchilar stol va stullarning qay tarzda turishini nazorat qilib, mashg'ulotdan so'ng

stollar ustini artib chiqadilar, ular loy, bo'yoq, mo'yqalamlarni stol ustiga qo'yib chiqadilar. Ba'zida yelimni ham. Taxtachalarni yig'ib, bankachalarni yuvib joyiga qo'yadilar, qaychilarni tarqatib, mashg'ulotdan so'ng yig'ib chiqadilar.

Tayyorlov guruhida. Bu guruhda navbatchilikka katta mustaqillik beriladi. Tarbiyachi bolalarga, navbatchilarga mashg'ulot uchun nimalar kerak bo'lishini aytadi, navbatchilar ularni tayyorlaydi. Tarbiyachi kuzatadi.

Mashg'ulotga tarbiyachining tayyorlanishi

Mashg'ulotni boshlashdan avval tarbiyachi, albatta, o'zi tanlagan natura, o'yinchoq, illyustratsiya va o'zi bolalarga nisbatan qayerda turishi kerakligini aniqlab oladi. Mashg'ulotdan oldin tarbiyachi, albatta, chizishni, loydan yasashni, qirqishni mashq qilishi lozim. Bu esa tarbiyachiga uni tasvir etishning yo'l va vositalarini aniqlab olish hamda qay bir murakkab qismi ustida ko'proq ishlashni, bolalarning diqqatini ham shu yerga ko'proq tortish imkonini beradi. Mashg'ulotga tayyorlanish jarayonida tarbiyachi metodik adabiyotlarga murojaat etadi, qay bir metod va usullarni qo'llash mumkinligi ustida ishlaydi. Tarbiyachi mashg'ulotni tashkil etishga tayyor bo'lgach, bolalarni o'yin faoliyatidan asta ta'limiy faoliyatga ko'chirib o'tadi. Mashg'ulotni tashkil etish momenti bir-ikki daqiqani tashkil etadi. Bu qism mashg'ulotga qarab turlicha uyushtirilishi mumkin. Masalan, bolalarni tasvirlashlari kerak bo'ladigan predmet yoki illyustratsiyalarni ko'rish, kichkintoylarga esa o'sha narsa bilan o'ynashi, qo'li bilan tegishi mumkin bo'ladi. Kichik guruhdan boshlab bolalarni sekin-asta shovqinsiz, stol atrofiga o'tirishga o'rgatamiz. Mashg'ulotning turi va mazmuniga qarab, bolalar turlicha o'tqazilishi mumkin. Masalan, kichik guruhda yarim oysimon shaklida o'tqaziladi. Bunda tarbiyachi har bir bolani ko'radi va yordam ko'rsatish maqsadida har birining oldiga borishi mumkin.

HAMMA MASHG'ULOTLAR UCH QISMGA BO'LINADI:

Mashg'ulotning boshlanishi – topshiriqni tushuntirish;

Mashg'ulotning borishi – topshiriqning bolalar tomonidan bajarilishi;

Mashg'ulotning yakuni – bolalar bilan bajarilgan topshiriqni tahlil qilish.

I va II qismlar bolalar yoshi va topshiriqqa qarab 2-5 daqiqa-gacha davom etishi mumkin, 1- qismda tarbiyachi bolalarga ular bajaradigan topshiriqni e'lon qiladi. Tarbiyachining tushuntirishi emotsional, ijodiy kayfiyat tug'dirishi lozim. 2 - qismda tarbiyachi bolalarning berilgan topshiriqni bajarishga kirishishlarini tekshiradi. Bola ishi o'rtasida pauza bo'lmasligi, bola bir topshiriqni bajarib bo'lishi bilan keyingisiga darhol o'tishlari, bajarishlarini kuzatish lozim. Mashg'ulot davomida bolalar tinch ishlashga, o'z o'rinlaridan so'roqsiz turmaslikka o'rganadilar. Katta guruhdagi bolalar dastavval tarbiyachi ruxsati bilan, keyin o'zlari suvni, mo'yqalamni o'z joyiga qo'yadilar. Kichik guruhda bolalar mustaqil bo'lmaganlari uchun ko'proq tarbiyachining o'zi bolalar oldiga kelib turadi. O'rta guruhdan boshlab bolalar tarbiyachiga qo'llarini ko'tarib, murojaat etishga o'rganadilar. Va asta-sekin mustaqil ishlashga o'rgatib boriladi. Turli qiyinchiliklarni o'zlari hal etish yo'llarini o'rganadilar.

Mashg'ulotning yakuniga 5 daqiqa qolganda bolalar ogohlantiriladi. Bu narsa kichik guruh bolalari uchun ortiqcha hisoblanadi, chunki ular hali bu tushunchani egallamagan bo'ladilar. Kichik guruhdan boshlab bolalarga agarda ishini oldinroq tugatgan bo'lsa, o'zi yana rasmni element bilan boyitishni taklif etiladi. Tarbiyachi ishning o'z vaqtida tugatilishini nazoratga oladi, bolalar ishni tugata olmasalar tarbiyachi kunning ikkinchi yarmida bolalarga o'z ishlarini tugatib olishga imkon yaratishi

Bolalar ishini tahlil qilish muhim metodlardan biri hisoblanadi. Bolalar ishlarining tahlili tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bolalar ishlari devoriy ro'znoma qilib osiladi. Bolalar devoriy ro'znomadagi ishlarini yaxshilab ko'rib chiqadilar. Tarbiyachi bolalarning fikrlarini so'raydi va bolalar ishlariga umumiy baho beradi. Mashg'ulotdan so'ng bolalarga o'z ishlarini ko'rib chiqish uchun yana bir bor imkoniyat yaratib beradi. Agar mashg'ulot cho'zilib, vaqt qolmasa, sayrdan keyin yoki kunning ikkinchi yarmida amalga oshirish mumkin.

Tarbiyachi ota-onalar uchun bolalar ishlaridan burchak tashkil etadi va bolalar ishlarini u yerda keyingi mashg'ulotgacha qoldiradi. Albatta, ular dastavval yaxshilab bezatiladi. Ularni turlicha bezatish mumkin. Masalan, pasport sifatida. Pasport bolalar ishidan katta bo'lib bolalar ismi, familiyasi yoziladi va ancha vaqtgacha saqlashga imkoniyat beradi. Agar burchak tashkil etishning iloji bo'lmasa, bolalar ishidan albom qilinadi. Bittadan varaq bir kishiga ajratiladi va varaq ustiga konvert yopishtiriladi. Bolaning ismi yozilib, shu konvertga bolaning har bir bajaragan ishi qo'yiladi.

Aralash yosh guruhlarda mashg'ulotni tashkil etish o'ziga xos xususiyatga egadir. Bu guruhni 2-3 ta yuqori guruhga bo'lib, har biri uchun o'zining dastur mazmuni aniqlanadi (bolalarning hammasi, birgalikda, bir vaqtda, bir faoliyat bilan shug'ullansa ham).

Bolalarni mashg'ulotlarda o'qitish

O'qitish – maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni elementar bilimlar tizimi bilan tanishtirishda, "ilk qadam" dasturida nazarda tutilgan ko'nikma va malakalarni shakllantirishda yetakchi rolni o'ynaydi. O'qitish jarayonida bolalarga yangi bilimlarni muntazam berib borish, ular jamg'argan tasavvurlarni aniqlash va tizimlashtirish, bolalarning bilish jarayonlari hamda tafakkur faolliklarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

O'qitish – ikki tomonlama jarayon: mashg'ulotlar kuzatilar ekan, tarbiyachining ta'lim berish faoliyatini, uning bolalarga

ta'sir etish imkoniyatlarini hamda bolalarning javob berish faolliklarini, o'quv harakatlari sifatini ham baholash muhimdir.

Ta'lim jarayoni bolalarning jismoniy, ma'naviy, mehnat va estetik rivojlanishlariga har tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ta'lim jarayonini kuzatishning muhim vazifasi uning bolalarga tarbiyaviy, umumta'lim ta'siri (kuzatuvchanlik, zehnilik, aqliy, nutqiy va harakat faoligi, mustaqillik, ijodiy tashabbusning rivojlanishi)ni aniqlashdir.

Tarbiyachi har bir mashg'ulotda ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'langan vazifalarini amalga oshirishni esda saqlashi muhimdir. Masalan, bolalarga rasm solish usullarini tushuntirar ekan, u bolalarga predmetni izchil tahlil qilishni, ko'rganlarini tasvirlashni, harakat usullari haqida gapirishni, bo'yoqdan tartibli foydalanishni, o'rtog'iga halaqit bermaslikni, oxirida hamma narsani o'zi joy-joyiga olib qo'yishni o'rgatadi. Shuning uchun tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarning tashqi dunyo haqidagi tasavvurlari qandayligini, ular o'z fikrlarini erkin bayon qila olishlarini, ularning lug'at boyliklari qandayligini aniqlash mumkin. Bolalardagi ma'naviy tasavvur darajasini bajarilgan ishlarni baholash va shu kabilardagi fikrlari hamda luqmalari-dan bilib olish mumkin. Demak, ko'rilgan har bir mashg'ulotlarda dasturning barcha bo'limlari bo'yicha bolalar bilan olib borilgan ishning darajasi xuddi ko'zgudagidek aks etadi. Tarbiyachi o'tkazadigan mashg'ulotlarning muvaffaqiyati uch shartga, dasturni yaxshi bilishga, ta'lim metodikasini egallaganlikka, o'z guruhidagi bolalarning yosh va individual xususiyatlari hamda imkoniyatlarini bilishga bog'liq bo'ladi.

Tarbiyachini nazorat qilish va unga yordam ko'rsatish uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti mudirasi barcha yosh guruhlarining dasturini hamda ta'lim metodikasini bilishi, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning psixo-fiziologik xususiyatlarini tushunishi, yangi ilmiy tadqiqotlar va ilg'or pedagogik tajribadan xabardor bo'lishi kerak.

Mashg'ulotlarni kuzatish bo'yicha umumiy ko'rsatmalar

Ijobiy natijalarga erishish ta'lim jarayonida to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. Mashg'ulotlarga kirishda, eng avvalo, gigiyenik sharoitlarga rioya qilinishiga e'tibor berish kerak: mashg'ulot o'tkaziladigan xona yaxshi shamollatilgan bo'lishi lozim; me'yoriy yoritilgan va yorug'lik chap tomondan tushib turgan bo'lishi kerak; jihozlar, asbob-uskuna va materiallar hamda ularni joylashtirish pedagogik, gigiyenik va estetik talablarga javob berishi kerak. Mashg'ulotlarning davomiyligi belgilangan me'yorlarga muvofiq kelishi kerak, vaqtdan esa to'liq foydalanish lozim. Mashg'ulotning boshlanishi, bolalar e'tiborining uyushtirilishi, bolalar oldiga ta'lim yoki ijodiy vazifalarning qo'yilishi, uni bajarish usullarining tushuntirilishi katta ahamiyatga egadir.

Tarbiyachining ishi kuzatilar ekan, bolalar bilan aloqasi mavjudligini, ularning muvaffaqiyatlariga qiziqish bildirilayotganligini, ularga xayrixohlik va mohirlik bilan munosabatda bo'linayotganligini, bolalar oldiga o'quv ijodiy topshiriqning qo'yilishini e'tiborga olish muhimdir. Ayniqsa, tarbiyachining nutqiga (savodli, tushunarli, emotsional ta'sirli qilib gapira oladimi) alohida e'tibor berish kerak.

Tarbiyachi harakat usullarini tushuntirishi, ko'rsatishlar vaqtida bolalarni faollashtirishi, ularni aytayotgan gaplarni anglashga, eslab qolishga undashi muhimdir. Bolalarga u yoki bu holatni takrorlashlariga, aytishlariga (masalan, masalani hal qilish, o'yinchoqni qanday yasash) imkon berish kerak. Tushuntirishlar 3-5 daqiqadan ortiq vaqtni olmasligi lozim.

Pedagog mashg'ulot davomida bolalarning individual xususiyatlarini nazarda tutib, bolalarni ishda faol qatnashishga jalb qiladi, ularda o'quv faoliyati malakalarini tarkib toptiradi, o'z harakatlarini baholash va nazorat qilish qobiliyatlarini o'stiradi. O'quv jarayonida bolalarda o'rtoqlariga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatda bo'lish, chidam, maqsadga intilganlikni rivojlantirishdan foydalaniladi.

Mudira e'tibor beradigan asosiy obyekt, bu bolalar hamda ularning mashg'ulot davomidagi xatti-harakatlari, mashg'ulotning boshlanishi va davomiyligidir. U bolalar mashg'ulotlarda xatti-harakat qoidalarini bajarayotgan yoki bajarmayotganliklarini kuzatadi. Mashg'ulotlarda bolalar to'g'ri o'tirishlari, chalg'iyvermasliklari, tarbiyachi va o'rtoqlarining gaplarini diqqat bilan eshitishlari, faqat tarbiyachi so'ragandagina javob berishlari kerak: javob berayotganda o'rinlaridan turishlari, agar kerak bo'lsa, stol yoniga kelishlari lozim; rasm bo'yicha gapirganda ko'rsatkichdan foydalanishlari lozim. Kattaroq bolalar o'z ish joylarini darhol tayyorlay olishlari, kerakli materialni (bo'yoq, suv, plastilin va shu kabilarni) olib kelishlari, zarur mavzuda ishlay olishlari kerak.

Mashg'ulot davomida asosiy e'tibor dastur materialining bolalar tomonidan o'zlashtirilishiga, bolalar bilimining sifatiga, nutq, qo'l va harakat ko'nikmasi hamda malakalarining rivojlanganlik darajasiga qaratilishi lozim. Mashg'ulot kuzatilar ekan, ayrim bolalar qanday ishlayotganligini qayd etish, ayrim topshiriqlarni bajarish vaqtida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlash muhimdir. Mudira dalillarni qayd etadi, keyin shular asosida bolalar tomonidan bilimlarning egallanishi, ko'nikma va malakalarning shakllanganligi haqida xulosalar chiqaradi.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotining mudiralari (bir guruhda turli yoshdagi bolalar tarbiyalanadigan) yoshga qarab guruhchalarga bo'lish qanday tashkil etilganligi (kichik va katta guruhchalar qayerda va qanday joylashtirilganligi, guruhchalar ishini qanday boshlaganliklari – bir vaqtda boshlagan yoki boshlamaganligi, qaysi guruhcha oldinroq shug'ullana boshlaganligi) va har qaysi yoshga ko'ra bo'lingan guruhchalar uchun mashg'ulotning davomiyligi, mashg'ulot yakunida kichik bolalar nima bilan mashg'ul bo'lishgani hamda katta bolalar ishda davom etib turishganda ular o'zlarini qanday tutishgani, tarbiyachi barcha bolalarning faol faoliyatlarini qanday usullar bilan ta'minlagani, u o'z diqqatini bolalarning ikki-uch guruh-

chasiga taqsimlay olgan yoki olmaganligi, har bir bola faoliyatini nazaridan qochirgan-qochirmaganligi, bolalarda mustaqillikning tarbiyalangan-tarbiyalanmaganligi haqida qo'shimcha tarzda tushuntirishi kerak.

Mudira qanchalik ko'p narsani ko'ra olsa va eslab qolsa, u mashg'ulotning ijobiy tomonlari hamda nuqsonlarini shunchalik chuqur tahlil qila oladi, u chiqaradigan xulosalar shunchalik ishonchli bo'ladi.

Kuzatishlar vaqtida yozib borish kerakmi va u qaysi tartibda bo'lishi kerak? Yozuvlar ko'rilganlarni, kuzatilayotgan narsalar haqida o'z fikrini, ijobiy yoki salbiy dalillarni qayd etish uchun zarurdir. Mashg'ulotlarni tahlil qilishda xulosalarni isbotlashga, asoslashga yordam beradi.

Qanday yozish kerakligi haqidagi masala muhim emas: har kim o'ziga qanday qulay bo'lsa, shunday yozishi mumkin.

Kuzatish va dalillarni to'plash ishning birinchi yarmi bo'lsa, ikkinchisi dalillarni tahlil qilish va pedagogik jarayonning yutuq va kamchiliklari haqida asosli xulosalar chiqarishdan iborat. Amalda esa quyidagi kabi holatlar uchraydi: mudira tarbiyachining ishini tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi, ammo ularni konkret dalillar, ishonarli misollar bilan tasdiqlamaydi. Bunday hollarda xulosalar tasodifiy, subyektiv tuyulishi mumkin. Boshqacha ham bo'ladi: mudira mashg'ulotni diqqat bilan kuzatgan, ko'pgina dalillarni yozgan va eslab qolgan, ammo bu dalillarni tahlil qilmagan, ularni umumlashtirmagan, shuning uchun chiqarilgan xulosa va tarbiyachiga berilgan tavsiyalar bunday vaqtda retseptiv xarakterda bo'lib qoladi.

Demak, mudira o'zida kuzatish, dalillarni ko'rish, shuningdek, ularni tahlil qilish, umumlashtirish ko'nikmasini tarkib toptirishi kerak. Mashg'ulotlarni tahlil qilish uchun: 1) mashg'ulotning tashkil etilishini; 2) dastur mazmunini; 3) mashg'ulotni o'tkazish metodikasini; 4) uning natijalarini (ya'ni tekshirish vaqtida bolalardagi bilim, ko'nikma, malaka hamda ularning xatti-harakatlarini) ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining ko'rigi

Har bir mashg'ulotning tarbiyaviy-ta'limiy ahamiyati dastur mazmunining to'g'ri tanlanishi, yaxshi tashkil etilishi, tarbiyachining tayyorgarligi, tegishli asbob-uskunalar va tasviriy materiallarining mavjudligi, bolalar faoliyatiga aniq rahbarlik bilan belgilanadi.

Bolalarning mashg'ulotlardagi to'laqonli o'quv yoki ijodiy faoliyatlari oldingi barcha ishlarning sifatiga, shuningdek, ularni mana shu konkret mashg'ulotga tayyorlashga bog'liq bo'ladi. Tayyorlov ishlari bo'fajak mashg'ulot mazmuniga mos bo'lishi kerak: mazmunli rasm chizishdan oldin tevarak-atrof bilan tanishtirish maqsadida ekskursiyalar o'tkazish, badiiy asarlar o'qish, bolalarga mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq bo'lgan illyustratsiyalar, reproduksiyalarni ko'rsatish, suhbat o'tkazish, di-film va bolalarning namunali ishlarini ko'rsatish mumkin va hokazolar; katta guruhlarda dekorativ rasm chizishlaridan oldin bolalarga xalq amaliy san'ati namunalarini, illyustratsiyalar, bolalar rasmlarini ko'rsatish, suhbat o'tkazish, "Tasvirdan bilib ol" kabi ta'limiy o'yinlar o'tkazish; loy va plastilindan narsalar yasash mashg'ulotidan oldin kichik shakldagi haykaltaroshlik ishlari bilan tanishtirish, bolalarga o'zlari yasaydigan jonivorlar tasvirlangan rasmlarni tanlashni topshirish mumkin. Qog'ozga rang tusini mustaqil bera olish, applikatsiya va konstruktorlik ishlari uchun tayyorgarlik qilish ham mashg'ulotga tayyorlanish jarayoniga kiradi.

Oldindan qilingan barcha ishlarning mazmunini mudira tarbiyachi bilan qilingan qisqa suhbatdan bilib oladi. Mudira tarbiyachining dastur vazifalarini to'g'ri tushunishi va tushunmasligini aniqlaydi, mashg'ulot rejasi bilan tanishadi, konspektni ko'rib chiqadi, tasviriy materialning mavjudligi va uni stollarga joylashtirishning to'g'riligini qayd etadi.

Mashg'ulotlarni ko'rish vaqtida mudira quyidagi holatlarga e'tibor beradi. Mashg'ulotning boshlanishi (3-5 daqiqa). Tarbiyachi bolalarni o'yindan mashg'ulotlarga o'tkazishda foydalangan usullar.

Shundan keyin mashg'ulotning birinchi qismi – bolalar oldiga tasviriy vazifalarning qo'yilishi va ish usullarini tushuntirishning mazmuni hamda metodikasi baholanadi.

Bolalarning aqliy va nutq faolliklari, ularning mashg'ulotga qiziqishlari qanday usullar vositasida yuzaga keltirilganligi (kichik guruhlarda – o'yin usullari, ovutmacholardan, katta guruhlarda – bolalardagi mavjud tajribaga tayanish, qo'shiq, she'r, ertaklardan parchalar o'qish va shu kabilar)ni qayd etish lozim.

Bolalarga berilayotgan savollardagi maqsadga yo'llangan tushuntirishlarning aniq va soddaligi muhim hisoblanadi. Ishni bajarish bosqichlari ajratiladi. Bolalarning tushuntirishlarini qanchalik egallayotganliklari nazorat savollari yordamida (masalan, bolalar predmetni qanday izchillikda tasvirlaydilar, qanday harakatlarni bajaradilar) tekshiriladi. Tushuntirishlarda ko'rgazmali material – natura, namunaga tayaniladi. Predmetni tasvirlash usullarining tarbiyachi tomonidan ko'rsatilishi sifati (agar mashg'ulotda shunday qilingan bo'lsa); bo'lajak ish uchun tushuntirishlar yoki ko'rsatmalarning davomiyligi; shuni unutmazlik kerakki, tayyorlov ishlarining barchasini tarbiyachi mashg'ulotdan oldin amalga oshirgan bo'lishi lozim.

Bolalar ishni bajarishga qanday kirishdilar: qanchasi tarbiyachining tushuntirishi tugashi bilanoq rasm chizishga (yasashga) kirishdi, qanchasi tushuntirishdan keyin ham o'ylanib, qiynalib turdi. Bolalar tarbiyachiga savollar berishdimi, ular nima haqida so'rashdi.

Tarbiyachi mashg'ulot jarayonida qo'yilgan vazifalarning bajarilishiga erishdimi, individual yondashuvdan foydalandimi. Tarbiyachi ayrim bolalarga qanday ko'rsatma va maslahatlar berdi? Topshiriqning eng qiyin elementlari haqida o'z vaqtida eslatma berish yo'li bilan xatolarning oldi olindimi? Tarbiyachi qanday usullar yordamida shug'ullanuvchilarni o'zini-o'zi baholash va o'zini-o'zi nazorat qilishga undadi; berilayotgan ko'rsatmalarning maqsadga muvofiqligi va ularni bajarishning sifatini tekshirish; tarbiyachining e'tiboridan chetda qolgan bo-

lalar bo'ldimi; tarbiyachi bolalarni egallangan bilim, ko'nikma va malakalaridan mustaqil foydalanishga, ijodiy ishlashga undadimi; tarbiyachi bolalarning noto'g'ri o'tirish holatlarini sezdimi va ularni to'g'riladimi; bolalar qalam (mo'yqalam, qaychi va shu kabilar)ni qanday ushlayapti va ulardan to'g'ri foydalanayaptimi; ular qanday texnik malaka va ko'nikmalarga ega bo'lganlar (dasturning tegishli talablariga qarang); ayrim bolalarning ko'nikma va malakalarini oshirish uchun tarbiyachi nimalar qildi; shug'ullanayotganlarning qanchasi ishni o'z vaqtida, qanchasi erta tugatdi va qanchasi tugata olmay qoldi; bolalar ishni bajarishga qancha vaqt sarflashdi; tarbiyachi mashg'ulot oxirida bolalar ishlarining ko'ruvini nazarda tutdimi va u qanday tashkil etilgan (jamoatahlili, o'zaro tahlil, o'zini-o'zi baholash); bajarilgan ishlarning tahliliga bolalar jalb qilinganmidi, naturadan, namunadan, tasavvur bo'yicha bajarilgan ishlarni baholashda ular qanday mezondan foydalanishardi; bu baho dastur talablarini va mazkur mashg'ulotning vazifalarini umuman aks ettiradimi; bolalar predmetlarning xususiyatlari, rang-tuslari, tasviriy va texnik usullarni belgilovchi so'zlardan to'g'ri foydalanishadimi; bolalar ishlarini ko'rish qancha vaqtni oladi.

Mashg'ulot tahlili

- Mashg'ulot mazmuni mazkur yosh guruhi dasturiga, yil fasliga, bolalarning tasviriy imkoniyatlariga muvofiq keladimi;
- Yangi narsalar va bolalarga tanish narsalar o'rtasidagi muvofiqlikning oldingi o'tgan mashg'ulotlar bilan aloqasi;
- Emotsional-ijodiy o'quv yuklamasi, mashg'ulot mazmunining tarbiyaviy va bilish ahamiyati;
- Mashg'ulotning tashkil etilishini, materiallar va ko'rgazmali qurollarning sifatini, bolalar hamda tarbiyachilarning tayyor-garliklari (ish usullarini ko'rsata bilish)ni baholash;
- Navbatchilarning mashg'ulotga tayyorlanishdagi roli, navbatchilar ishining o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish bilan biriktirilishi;
- Tarbiyachi tushuntirishlarining to'g'riligi va tushunariligi;

O'qitishning mashg'ulot turlarida foydalanilgan usullarining muvofiqligi (masalan, dekorativ rasm solishda, grafik tasvir ko'rinishidagi namunadan, predmetli-naturani tahlil qilish, uning tasviriy usullarini ko'rsatish va boshqalardan foydalaniladi) dastur vazifalarining xarakteriga (yangi yoki takrorlanayotgan mazmun), bolalarning yoshiga (masalan, kichik guruh bolalarini o'qitishda yetakchi usul bu ko'rsatish, katta guruhlarda esa o'qitishning ko'rgazmali usullari bilan birga aniq og'zaki instruksiyalar, ishni qaysi usulda va qanday izchillikda bajarish lozimligini mustaqil aniqlash topshiriqlari katta ahamiyat kasb etadi) bog'liq.

Mashg'ulotning bosqichlar bo'yicha umumiy davomiyligi, agar shunday bo'lgan bo'lsa, kechikishning sabablari. Bolalarning mashg'ulotda o'zini tutishi: uyushganlik, intizomiylik, qiziqish, ularda vaqt, ish tezligi, hissiyotning mavjudligi. Bolalarning ishlarini ko'rib chiqish: olingan ko'rsatmalarga muvofiq ishlay bilish, texnik va tasviriy ko'nikma hamda malakalar, qo'yilgan vazifani hal etishga ijodiy yondoshish, ishning puxta yoki nari-dan beri bajarilganligi.

Mudira tarbiyachi bilan birga har bir bolaning mazkur mashg'ulotda bajargan ishini ko'rib chiqadi va tahlil qiladi. Ayrim hollarda (ishning sifati ko'pchilik bolalarnikidan past bo'lsa) bolaning oldingi mashg'ulotlarda bajargan ishlari ko'rib chiqiladi. Bu o'rinda quyidagilar qayd etiladi:

1. Ishning taklif etilgan mavzu va ko'rsatmalarga muvofiq kelish-kelmasligi, bola o'z ishini tugatgan-tugatmaganligi;

2. Tasvirlangan va asl predmet (natura, namuna) o'rtasida o'xshashlikning bor-yo'qligi;

3. Predmetning qaysi belgilari: xarakterli yo kam ahamiyatli yoki har ikkalasi ham tasvirlanganligi;

4. Predmetning tuzilishi (qismlarining joylanishi) to'g'ri berilgan-berilmaganligi;

5. Predmet qismlarining lozim joylaridagi farqlar berilgan-berilmaganligi. Bola predmetning rangini to'g'ri (o'xshash)

bera olgan yoki bera olmaganligi. Bolaning kuzatuvchanligi, tasavvurining mahsuli haqida nimalar dalolat berayotganligi. Bolaning o'zi tasvirlayotgan narsaga munosabati nimalarda namoyon bo'lganligi (rasmga rangli qilib bo'yoq berishda, bi-chimdan foydalanishda, obrazlar dinamikasida);

6. Bolaning qog'oz sahifalarini qanday to'ldirganligi, bolada predmetlarning haqqoniy va ma'naviy aloqalarga muvofiq keluvchi fazoviy joylashuv haqida tasavvurning bor-yo'qligi (yonida, oraliqda, oldinda, orqasida, yuqorida, pastda va shu kabilar);

7. Bola tavsiya etilgan mavzuning mazmunini mustaqil bera olgan-olmaganligi (bu savolga javob berish uchun guruhdagi barcha bolalarning rasmlarini qiyoslash lozim bo'ladi).

8. Texnik malaka va ko'nikmalarning sifati (predmet kontur to'g'ri tasvirlanganmi, rasm tartibli qilib bo'yalganmi, bola mayda detallarni tasvirda mo'yqalamning ingichka uchidan foydalana oladimi yoki yo'qmi, loy va plastilindan narsalar yasashda predmetning formasini to'g'ri belgilanganmi, yuza qismi tekislanganmi, qismlar oralig'i mustahkam qilib biriktirilganmi, g'adir-budur elementlari yo'qmi, predmetning konturi to'g'ri qirqilganmi, predmetning qismlari to'g'ri yelimganmi).

9. Mashg'ulotning umumiy bahosi, ijobiy tomonlari va nuqsonlari, mazkur mashg'ulotning metodikasiga qanday o'zgarishlar kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari uchun materiallar va uskunalar

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari pedagogik o'ylangan moddiy jihozlanishni: maxsus uskunalar, asboblari va tasviriy materiallarini talab qiladi. Mashg'ulot o'tkazish uchun sharoit yaratuvchi barcha predmetlar taxtalar, molbertlar, tagliklar va hokazolar; asboblari: tasviriy jarayonda kerak bo'ladigan qalamlar, mo'yqalamlar, qaychilar va boshqa narsalar: tasvir yaratishda ishlatiladigan tasviriy materiallar – jihozlash uskunalariga kiradi. Mudira tarbiyachi-metodist bilan birgalikda tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini muvaffaqiyatli o'tkazish va bolalar ijodiyotini

o'stirish uchun olingan barcha kerakli narsalarini ko'rib chiqadi, material hamda uskunalardan qanday foydalanilayotganligini, bolalarda ularga nisbatan ehtiyotkorona munosabat tarbiyalanayotganligini tekshiradi. Tasviriy faoliyatning har xil turlari turlicha jihozlanadi.

Rasm – predmetli, mazmunli, dekorativ, o'ylangan fikr bo'yicha mashg'ulotlarni solish uchun doskalar; bolalar chizgan rasmlarni namoyish qilish uchun uchta reykali doskalar; natura uchun taglik; stolga qo'yiladigan doskalar-yig'ma molbertlar (katta guruhlar uchun) va boshqalar kerak bo'ladi.

Bolalarning ko'rish faoliyatini saqlash maqsadida katta guruhlarda sathi qiya turadigan individual taxtalardan foydalanish maqbuldir, chunki bunday taxtalar nurning ko'zga burchak ostida emas, balki perpendikulyar yo'nalishda tushishni ta'minlaydi.

Qalamlar. Rasm solish uchun bolalarga rangli qalamlar to'plami kerak: kichik guruhda besh-ta qalamdan (qizil, ko'k, yashil, sariq, va qora); o'rta guruhda oltita qalamdan (qizil, ko'k, yashil, sariq, qora va jigar rang) foydalaniladi; katta guruhlarda yuqorida aytilganlardan tashqari qizg'ish, binafsha rang, to'q qizil, pushti zangori, och yashil ranglar qo'shiladi.

Kichik guruhlarda qalamlar dumaloq bo'lishi kerak. Katta guruhlarning bolalariga yumshoq grafitli qalamlar tavsiya qilinaadi. Qalamni ishlatishga tayyorlashda yog'och qatlami 25-30 mm olinib, grafiti 8-10 mm ochiladi (rangli qalamlarning yog'ochi kamroq olinishi kerak, chunki ularning o'zaklari yo'g'onroq, qat-tiqroq bosganda uvalanib, sinib ketadi).

Mo'yqalamlar. Bo'yoq bilan rasm chizish uchun tuki yumshoq va elastik, olmaxon va shu kabilarning turidan qilingan dumaloq mo'yqalamlar kerak. Mo'yqalamlar nomerlariga ko'ra farqlanadi: 1-8 ingichka, 8-16 yo'g'on. Kichik guruh bolalariga 12-14 raqamli mo'yqalamlarni berish tavsiya qilinadi. Bunday mo'yqalam qog'ozga bosilganda yorqin, yaxshi seziladigan iz qoldiradi, predmetning shaklini berishni osonlashtiradi. O'rta va katta guruhlar bolalariga ham ingichka, ham yo'g'on mo'yqalamlarni berish mumkin.

Bolalarning mo'yqalamlardan foydalanishlari kuzatilar ekan, eng avvalo, ular uni to'g'ri ushlashni bilishlariga, tarbiyachi buni eslatishi va ko'rsatishiga: mashg'ulot vaqtida va tugagandan so'ng bolalar mo'yqalamni taglikka qo'yishlariga (tarbiyachi tagliklarni qalin kartondan yoki uzunasiga ikkiga qirqilgan g'altakdan tayyorlashi mumkin) e'tibor berishi kerak. Bolalarga mo'yqalamni suvli bankada qoldirishga ruxsat bermaslik kerak, bunday qilinganda uning tuki egiladi, har tomonga tarqab, shaklini yo'qotadi. Agar tukli mo'yqalamlarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'linsa, ular uzoq muddat xizmat qiladi. Mashg'ulot uchun bo'yoq tayyorlashda uni mo'yqalam bilan aralashtirmaslik kerak, buni cho'p bilan qilish ancha qulay. Akvarel bo'yog'i bilan rasm solishda mo'yqalamning tuklari yelpig'ich singari tarqab ketmasligi uchun uni bosmasdan, bo'yoq yengil yarim aylana harakat bilan olinadi. Ish tugagandan keyin, bo'yoq qurib qolmasdanoq, mo'yqalam yaxshilab yuviladi. Mo'yqalamlarni stakanda mo'yini yuqoriga qilib saqlash tavsiya qilinadi. Mudira mashg'ulot boshlanishidan oldin, qog'oz qanday tayyorlanganligini ko'radi. Rasm solish uchun anchagina qalin, bir oz g'adir-budur qog'oz (yaxshisi, yarim vatman) kerak. Qalin yozuv qog'ozini uning o'rnini bosishi mumkin. Rasm solish uchun ustiga

qalam deyarli iz qoldirmay sirpanadigan yaltiroq va qalam kuchliroq bosilganda yirtilib ketadigan yupqa qog'ozlar yaramaydi. Ish vaqtida qog'oz qimirlamay, bir tekis turishi kerak (bolalar qog'oz holatini o'zgartirishlari mumkin bo'lgan manzarali rasmlar solishi bundan mustasno).

Kichik guruh bolalariga rasm solish uchun yozuv qog'ozni kattaligidagi qog'ozni berish tavsiya qilinadi, u bolakay qo'lini yozgandagi kenglikka muvofiq keladi. O'rta va katta guruh bolalariga alohida predmetlarni tasvirlashlari uchun yozuv qog'ozining yarmini (butun qog'ozdan ham foydalanish mumkin) berish tavsiya qilinadi: mazmunli rasmlar uchun kattaroq formatdagi qog'ozni berish kerak. Rasm solish uchun qog'oz tayyorlar ekan, tarbiyachi tasvirlanadigan predmetning tuzilishi va bichimini hisobga olishi kerak.

Guash bo'yoqlar bilan rasm solishda to'yingan va yumshoq tondagi rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Katta guruh bolalari kerakli rangdagi qog'ozlarni mustaqil tayyorlay oladilar (qog'ozga tus berishda guash va akvarel bo'yoqlardan hamda yo'g'on, yumshoq mo'yqalamlardan foydalanadilar: bichimi unchalik katta bo'lmagan yassi bo'yoq mo'yqalamlari – fleyslar qulaydir. Bo'yoq oldin gorizontalligiga, so'ngra uning ustidan vertikaliga beriladi).

Bo'yoqlar. Rasm solishda suvli bo'yoqning ikki turi – guash va akvareldan foydalaniladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun pastasimon, shaffof bo'lmagan bo'yoqlar – guash qulaydir.

Bo'yoq mo'yqalamda turadigan, undan tomib tushmaydigan, suyuqroq qaymoq quyuqligiday qilib aralashtirilishi kerak. Bo'yoqlarni bolalar rangni ko'rib turishlari uchun qirralari past shaffof bankachalarga quygan ma'qul.

Yopiq qopqoqchali polietilen bankachalardagi guash bo'yoqlaridan foydalanish qulay: tarbiyachilar bo'yoqni ularning o'zi-

da tayyorlaydilar va mashg'ulotdan so'ng ularni boshqa narsaga qo'ymay qoldiraveradilar. Bunda bo'yoq tejamkorlik bilan sarflanadi va uni tayyorlashga ko'p vaqt ketmaydi. Tarbiyachi bo'yoqning kerakli rangini chiqarishni bilishi kerak. Akvarel bo'yoqlar katta va maktabga tayyorlov guruhlari bolalariga tavsiya qilinadi. Akvarel bo'yoqlarining farqlovchi xususiyati, bularning kukun qilib maydalangan pigment va ko'p miqdordagi yopishtiruvchi moddalardan (bog'lovchi sifatida) iboratligidir. Kukun qilib foydalanganligi tufayli akvarel bo'yoqlar o'zlarining asosiy fazilatlarini – shaffoflik kasb etadilar. Hozirda akvarel har xil ko'rinishlarda ishlab chiqarilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti sharoitlarida yarim yumshoq akvareldan foydalanish ma'qulroq. Bolalarning akvarel bo'yoqlaridan xuddi guash bo'yoqlari bilan rasm solganidek foydalanishlariga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bolalar akvarel bo'yoqlari bilan rasm solar ekan, predmetlar konturini oldin qog'ozga oddiy qalam bilan tushiradilar.

Mashg'ulotlar va bolalarning mustaqil badiiy-ijodiy faoliyatlari uchun pastel – turli rangdagi yo'g'on sterjenchalar tavsiya etiladi. Pastel yig'masida har biri bir nechta tusga ega bo'lgan beshta rang bo'ladi, buning o'zi ish uchun tayyor palitradir. Pastel qattiq, yumshoq va o'rtacha turlarga bo'linadi. Bolalar uchun yumshoq pastel tavsiya etiladi. Bu bo'yoq ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni talab etadi, chunki u oson uvalanadi, sinadi. Shuning uchun pastel sterjenining har birini zar qog'ozga o'rash kerak bo'ladi. Rangli mum bo'rlar sterjen ko'rinishida 12 tadan 36 tagacha rangda bo'ladi. Uning bilan ham xuddi pastel singari rasm chiziladi. Rangli mum bo'rlarining afzalligi shundaki, ular bilan qalam chizig'i qalinligidagi chiziqni chizish mumkin. Shuning uchun mum bo'rlar bilan rasm chizishda oddiy qalamdan foydalanilmaydi. Rangli bo'rlardan mashg'ulotlardan bo'sh vaqtlarda rasm chizishda foydalaniladi. O'chirish uchun ikkita – quruq va ozgina namlangan latta kerak: quruq'i bilan xatolar yo'qotiladi, rasimga bo'r changi (kukuni) tushurilib, ayrim joylari

xiralashtiriladi: ho'li bilan eng to'q joylari oqartiriladi, oxirida esa rasm doskadan o'chiriladi.

Rasm chizishga mo'ljallangan ko'mir uzunligi 10-12 sm va diametri 5-8 mm bo'lgan yirik sterjendan iborat bo'ladi. U yumshoq, sinuvchan, uqalanuvchan material bo'lganligi uchun zar qog'ozga o'ralishi kerak. Ko'mir to'q xira-qora iz qoldiradi. Ko'mir bilan ishlashda uning changini saqlab qoladigan tukli qog'ozlar – gul-qog'oz, o'rash uchun ishlatiladigan va rasm chizish qog'ozlari ishlatiladi. Agar ko'mir bilan ishlangan rasm ustidan paxta tamponi ozgina ho'llab, rasm solingan qog'oz sathidan vertikaliga yengil surib chiqilsa, bo'yoq yanada mustahkamlanadi.

Loy va plastilindan narsalar yasash uchun maxsus uskunalar: aylanadigan doirali dastgoh (katta guruhlar uchun), suv solinadigan idishlar, latta; bolalar yasagan narsalarni bo'yash uchun – gruntovka; bundan tashqari, bo'yashda ishlatiladigan maxsus bo'yoqlar – angoblar kerak bo'ladi. Natura yoki namunani namoyish qilish uchun natura uchun mo'ljallangan tagliklardan foydalansa bo'ladi. Karkaslar – turli uzunlik va kenglikdagi oddiy taxtalar ham uskunalariga kiritiladi, Karkaslardan foydalanish bolalarga jonivorlarning oyoqlarini mukammalroq tasvirlashda va ularning figuralarini barqaror qilishga imkon beradi.

Narsalar yasash mashg'ulotlari uchun plastik materiallar – loy, plastilin kerak bo'ladi, bunda asosiy yasash uchun eng maqbul material, bu loydir. Kichik guruhlarda faqat loydan foydalaniladi, chunki bu yoshdagi bolalar plastilindan narsa yasashda qiynaladi. O'rta guruhda ham bolalar asosan loydan narsalar yasaydi. Rangli plastilindan katta guruhlarda mazmunli narsalar yasashda foydalaniladi.

Narsalar yasash uchun loy qanday tayyorlanadi?

Turli joylardan olingan loy rangi bilan farqlanadi; u sarg'ish, jigar rang, qizg'ish, kul rang, oq, yashil-ko'kish, qo'ng'ir rang bo'lishi mumkin. Loy, uning tarkibida qum kam bo'lsa, kuchli bo'ladi, qum aralishmasi uni sochiluvchan qiladi. Loyni bevosita yerning o'zidan tanlash mumkin.

Plastilin – loy, mum, yog‘, bo‘yoq va boshqa qo‘shilmalardan tayyorlangan sun‘iy plastik massa. U yumshoq va qayishqoq, u uzoq qotmaydi, ammo temperatura oshganda yumshaydi va eriydi. Narsalar yasashda plastilinni qo‘lda uzoq muddat ezish tavsiya qilinadi. Plastilin bilan ishlashdan oldin uni qutisi bilan issiqroq joyga

yaqin qo‘yib, bir oz isitiladi. Katta guruhlar tarbiyalanuvchilarida plastilinning yakka tayyor to‘plamlari bo‘lishi kerak. Ular plastilinning holatini o‘zlari nazorat qilib, qolgan plastilinni rangiga ko‘ra joylab qo‘yadilar.

Applikatsiya mashg‘ulotlari uchun qog‘oz, mo‘yqalamlar uchun taglik; to‘mtoq uchli qaychilar kerak bo‘ladi. Applikatsiya ishlarida oq va rangli qog‘ozlardan foydalaniladi. Asos uchun oq qalin qog‘oz: rasm albomlarning varaqlari yoki rangli qog‘oz, yupqa karton ishlatiladi. Maktabgacha katta yoshdagilar har xil rang va tUSDagi jilosiz rangli qog‘ozlardan ham foydalanadilar. Katta guruhlarda har bir bola uchun turli rang va tUSDagi qog‘ozlar yig‘masiga ega bo‘lish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatga mo‘ljallangan barcha ashyolar turlarga ajratilgan va ma‘lum tartib bilan har qaysisi joy-joyiga qo‘yilgan bo‘lishi kerak. Qaychilar qutichada saqlanadi. Tartibli joylashtirilgan ashyo kam joyni egallaydi, yaxshi saqlanadi, ulardan foydalanish ham qulay bo‘ladi.

3. MASHG'ULOTDAN TASHQARI VAQTLARDA TASVIRIY FAOLIYAT

REJA:

1. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyati.
2. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari burchagining jihozlari va ashyolari.

Tayanch tushunchalar: obraz, shablon, dekorativ, rangli mellar, ko'mirli tayoqchalar, badiiy did, didaktik o'yin, dekorativ kompozitsiya, naqsh, illyustratsiya, qurilish detallari, plastmassa, rezina, karton, yelim, qog'oz, quticha, tabiiy materiallar.

Bolalarning badiiy jihatdan tarbiya olishi faqatgina mashg'ulot jarayonida emas, balki kundalik hayotda ham yuzaga keladi. Bu o'rinda bolaning o'z faolligi jarayonda yuzaga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyatda muhim rol o'ynaydi. U bu jarayonda mashg'ulotlarda olgan badiiy tajribasidan foydalanadi. Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda bolada o'zi sevgan mavzularga tasviriy faoliyatning biror bir turlariga nisbatan layoqat yoki xohish seziladi. Bunga bolalarning o'z ixtiyorlari, xohishlari bo'yicha ishlagan lqy, applikatsiya, rasm va qurish-yasash ishlari misol bo'ladi. Shuningdek, tasviriy san'at va uning turlari, musiqa, adabiyot, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatining asosiy sababchisi hisoblanib, bolalarning kechinmalarini boyitadi.

Teatr, kino, sirk yoki televizion eshittirishlarni ko'rish bolalarda obrazlarni ifodali, mazmundor qilinishini yanada boyitadi. Bolalar tasviriy faoliyat bilan o'zlari shug'ullanishlari jarayonida ularda chizish, yopishtirish, loydan yoki qurilish materiallaridan o'yinchoqlar yasashga nisbatan xohish uyg'onadi. Ular tayyorlagan o'z o'yinchoqlarini o'rtoqlariga, tarbiyachisiga 8-martga buvilari, opalariga sovg'a qiladilar. Ba'zida bolalar zalni, guruh xonasini bezatish uchun o'yinchoqlar yasaydilar yoki mashg'ulotlar uchun ko'rgazma materiallari tayyorlaydilar. Masalan, sanash uchun shablonlar, ularni solib qo'yish uchun qutilar va hokazo. Bolalar guruhda yoki o'rtoqlarida paydo bo'lgan yangi narsalar bilan qiziqib, uni chizishga yoki applikatsiya qilishlari mumkin. Masalan, birorta bola bog'chaga yangi qo'lqopda keladi, bolalarga u yoqib qoldi va bolalar uni tasvirlashga o'tishlari mumkin. Bolalar, albatta o'zlariga yaqin bo'lgan narsalarni chizadilar. Masalan, shimolda yashovchi bug'uni, tog'lar, qumliklar va tuyalarni tasvirlaydi.

Bolalar, ayniqsa ko'proq dekorativ va ertak hikoya asosida rasm chizadi. Qizil gilam va naqshlarni chizadi, qo'g'irchoqni bezaydilar. Tayyorlov guruhida esa ko'proq bolalarning naturaga qarab gullar, vazalar chizishlarini kuzatish mumkin. Shuningdek,

guruh xonasini, zalni bezatish uchun dekorativ bezaklar chizadilar. Bu jarayonda bolalar asosan, akvarel, guash, rangli bo'rlar, ko'mirli tayoqchalardan foydalanadilar. Bolalar bo'sh vaqtlarida loydan, plastilindan narsalar yasashni yaxshi ko'radilar. Ular odamlar, hayvonlar, ertak qahramonlarini loydan yasaydilar. Ayniqsa, jamoa bo'lib narsalar yasash katta o'rin tutadi. Bolalar guruhlarga birlashib mavzular asosida o'yinchoqlar yasaydilar. Bolalar geometrik shakllarni qirqib yopishtiradilar, qor parchalari, qog'ozdan qirqilgan qo'g'irchoqlar uchun ko'ylaklar va hokazo. Bolalar jamoa bo'lib applikatsiya ishlarini bajaradilar. Masalan, qo'g'irchoq uchun gilamcha.

Bolalar ishlarining mazmuni, maktabgacha ta'lim tashkiloti hayotidan yoki ularni o'rab turgan atrofda olinishi mumkin. Qurish-yasashda esa bolalar katta va mayda qurilish detallaridan foydalanadilar, garaj, uylar, paraxodlar quradilar. Qog'ozdan archa va guruh xonasi uchun o'yinchoqlar yasaladi. Tabiat materiallaridan, gugurt cho'pi, plastilin yordamida qayiqchalar yasaydilar.

Kuzda turli-tuman barglardan piramida yoki shapkachalar yasaydilar. Mashg'ulotdan tashqari bolalar kitoblardagi rangli rasmlarni va rasmi albomchalarni tomosha qiladilar. Bu esa bolalarning badiiy didlarini, idrok qilishlarini o'stiradi. Rangli shaklni sezishni o'stirish maqsadida didaktik o'yinlar uyushtiriladi. Shuningdek, bolalar mustaqil tasviriy faoliyat bilan bino ichida yoki ochiq havoda ham shug'ullanishlari mumkin. Buning uchun bolalarga, masalan, asfaltda chizish uchun rangli bo'rlar, loydan yoki qumdan turli xil shakllar yasash, toshlarni terib turli ko'rinishlarni hosil qilish, somondan turli xil narsalar yasashlarini, qishda esa qordan turli shakllar yasab, ularni rangli muzchalar bilan bezatishni taklif etish mumkin. Shuningdek, bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari o'zaro, ya'ni rasm, loy, applikatsiya, qurish-yasash bilan chambarchas bog'liqdir.

Bolalarning bu faoliyatlari rolli o'yinlar bilan ham bog'liqdir. Yirik qurilish detallaridan jamoa fermasi, kino, magazin quradilar, bu o'yin uchun loydan sabzavot va mevalar yasaydilar. Har

bir bola mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida tarbiyachi oldiga kelib, o'ziga kerakli zarur narsani so'rab olishi, tushuntirib berishi va u bilan nima ish qilmoqchi ekanligi haqida so'zlab berishi mumkin. Bu jarayonda bolalar o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, uni bajarish usullarini, yo'llarini o'zlari mustaqil axtarib topishga harakat qiladilar.

Bolalarning faolligi jarayonida vujudga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyati tarbiyachining shu ishga rahbarlik qilishida bir oz qiyinchilik tug'diradi. Chunki tarbiyachi to'g'ridan-to'g'ri rahbarlik qilmay, balki ikkinchi darajali holatni egallaydi. Bola tevarak-atrof haqidagi taassurotlarini mustaqil ravishda tasvirlashlari uchun ular tasvirlash vositalaridan keng va erkin foydalanishni bilishlari lozim. Bu esa mashg'ulotlar jarayonida tarbiyachi tomondan berilib, bolalar tomondan egallangan bilim va malakalar hamda taassurotlarning ko'payib, boyib borishi bilan belgilanadi. Masalan, naturaga qarab gul rasmini chizish uchun bolalar bilan gulzordagi yoki maydonchadagi gullarni, rasmlardagi turli gullarni ko'rib chiqishlari lozim. Shundagina bolalar o'z mustaqil faoliyatlarida gullardan chiroyli guldastalar va dekorativ kompozitsiyalar tuza oladilar.

Tarbiyachi bolalarga ular nimalarni tasvirlashni xohlashsa o'sha predmetlarni ko'rib, kuzatib chiqishni taklif etadi. Agarda bola samolyot yoki mashina chizmoqchi bo'lsa, tarbiyachi undan chizishni bilasanmi, deb so'rashi va yordam sifatida bolalarga transport turlarining rangli rasmini ko'rib chiqishini va bunda ularning har bir o'ziga xos xususiyatlariga bola diqqatini tortishi lozim. Bolalar diqqatini ko'proq uncha murakkab bo'lmagan dekorativ kompozitsiyalar tortadi. Masalan, gilamcha, salftka va hokazo... Shuning uchun tarbiyachi bolalar ishini boyitish maqsadida, mashg'ulotlardan tashqari tasviriy faoliyat jarayonida bolalarga dekorativ naqshlarni ko'rib chiqish uchun tavsiya etishi mumkin. Agarda bolalar mashg'ulotdan tashqari mazmunli kompozitsiya tasvirlamoqchi bo'lsalar, tarbiyachi qog'oz varag'idan predmetlar qanday yasalishi, ish tartibini eslatib o'ti-

shi zarur. Bolalar bo'sh vaqtlarida o'zlari sevgan ranglar bilan bo'yoqda, qalamda, shug'ullanishni sevadilar, tarbiyachi materialning xillarini rango-rang qilib, bolalarning bu qiziqishlarini, xohishlarini o'stirishi lozim. Bolalarga chizayotgan ishlarni toza, chiroyli qilib bajarishlarini eslatib borish zarur. Tarbiyachi bolalarning bu ishlarida ularga maslahat berib turishi kerak. U bolaga qanday qilish lozimligini aytmaydi, balki bola bilan ishning borishini tahlil qilib, uning sifatli bo'lishi uchun yordam beradi.

Mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida faollik yoki xohish, bolalar tomondan kelib chiqishi kerak. Agarda tarbiyachi bu jarayon davomida kichik va o'rta guruh bolalariga ko'proq maslahat berib, faolligini oshirsa, katta tayyorlov guruhlarida bolalarga ko'proq mustaqillik berishlari lozim. Tasviriy faoliyatida bolalar faolligi asosida do'stona munosabatlar tarkib topadi, bolalar bir-birlariga maslahatlar beradi, yordamlashadi, ya'ni jamoa bo'lib ijod qilishni o'rganadilar. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyat bilan shug'ullanishi uchun ashyolar yetarli darajada bo'lishi, loy yetarli va qulay bo'lishi, ashyolarni saqlaydigan shkaflar bolalar olishi uchun qulay bo'lishi, tasviriy san'at asarlari, shuningdek, dekorativ san'at namunalari, naqshlar, «Xamro buvi» o'yinchoqlari bo'lishi zarur. Bular tasviriy faoliyat burchagini bezashi mumkin. Shuningdek, tasviriy faoliyatga ajratilgan joyda doska bo'lishi lozim, chunki bolalar unga rangli bo'rlar bilan rasmlar chizadi. Turli-tuman ashyolarning bo'lishi, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatlarini yana ham boyitadi. Tasviriy faoliyat burchagidagi ashyolarni tarbiyachi vaqti-vaqti bilan almashtirib, to'ldirib boradi. Illyustrativ rasmlar to'plami bo'yicha «Xamro buvi» o'yinchoqlari stol ustiga terib joylashtiriladi. Bolalar ularni ko'rib chiqadi. Bolalar o'yin jarayonida rasm chizishdan tashqari loydan o'yinchoqlar yasashni yaxshi ko'radi. Qurilish ashyolaridan bolalar keng foydalanib, o'yinlar tashkil qiladi. Ammo tarbiyachi oldindan qurilish burchagini tashkil etish to'g'risida o'ylab ko'rishi kerak. Bu burchakda tarbiyachi yirik va mayda qurilish detallarini plastmassa, rezinadan qilingan o'yinchoqlar-

ni, odam va hayvon obrazini, transport, o'simliklarni tasvirlovchi mayda o'yinchoqlarni ham joylashtiradi. Katta va tayyorlov guruhning qurilish burchagiga qurilmalar tasviri aks ettirilgan fotosuratlarni ham joylashtirish lozim. Albomda yig'ilgan fotosuratlar turli-tuman binolarning ko'rinishini tasvirlashi mumkin. Masalan, ko'prik, transport, binolar.

Bolalar qurilmalar qurish jarayonida o'z qurilmalarini boshqatdan ko'rib, o'zgartirib turli xil detallar bilan boyitib boradilar, shuning uchun bolalarning juda qiziqib qurayotgan ishlari bir necha kun saqlanishi zarur. Kichik guruhlarda esa tarbiyachi bolalarga nimalar qurishi o'rganganligini o'zi eslatadi, o'zi bolalar o'rnida ishtirok etadi va qurilmalarni qurish jarayonida yordamlashadi va o'z vaqtida maydonchaga qurilish ashyolarining to'plamini olib chiqadi, bolalar stol ustida turli xil qurilmalar quradilar, ular bilan o'yin o'ynaydilar. Qo'l mehnati burchagida xilma-xil ashyolardan karton, yelim, qog'oz, qutichalar va tabiat ashyolari saqlanadi.

Katta yoshdagi bolalar tarbiyachining rahbarligi ostida mashg'ulotda olgan bilim va malakalari yordamida, o'yin uchun kerakli o'yinchoqlar yasaydilar. Tarbiyachi bolalarga maslahatlar beradi, qiynalishsa ko'rsatib turadi. Ba'zida tarbiyachining o'zi o'yinchoq yasaydi, ammo, albatta, bolalarni ham bu ishga jalb etadi. Masalan, qaysidir qismini yopishtirishni yoki kerakli qismlarni tanlab olishni taklif etishi mumkin. Ba'zida tarbiyachi mashg'ulotdan ikki-uch kun oldin, bolalar yasashi lozim bo'lgan predmetlarni topadi, keyin bolalar ishtirokida yasab, ikki uch kun burchakda saqlashi mumkin. Tabiat ashyolaridan barglar, shoxlar, o'simlik urug'lari bilan ishlashadi. So'ng ularni sayr yoki ekskursiyada kuzatadi, bolalar ularni yig'adilar va tarbiyachi ulardan qanday qilib o'yinchoq yasash kerakligini ko'rsatib beradi. Misol uchun, archa mevasidan tipratikan, baliq va boshqalar yasaydilar. Tarbiyachi bolalardan bu ashyolardan nimalar qilish mumkinligini so'rab, ularning fantaziyasini o'stirib boradi.

Kichik va o'rta guruh bolalari ham mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda rasm chizish, loydan buyumlar yasashga qiziqishi uyg'onib boradi. Ular turli xil sodda ko'rinishdagi rasmlar chizishga o'rganadilar, o'rta guruh esa turli xil figuralarni rangli qog'ozdan qirqadilar. Tarbiyachi ularning qiziqishlarini o'stirib, rangli qog'ozdan chiptalar, cheklar qirqishni tavsiya etishi mumkin. Tasviriy faoliyatga pedagogik rahbarlik qilish mashg'ulotdan tashqari vaqtda asta-sekin o'zgarib boradi. Ya'ni harakatlarni ko'rsatib berishda mustaqillikka o'tish, ashyo tanlashda yoki o'z rejasi o'ylagan maqsadini tasvirlashda ham. Mashg'ulotdan tashqari vaqtda tasviriy faoliyatni ishning yordamchi shakliga aylantirib yuborish kerak emas.

Shuningdek, tarbiyachi shuni esda tutmog'i lozimki, mashg'ulotdan tashqari tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish hamma uchun majburiy emas, u bilan kim chizishini, loydan narsa yasashni, qirqishni yaxshi ko'rgan bolalar shug'ullanishi mumkin. Bolalar tasviriy faoliyat bilan mashg'ulotdan tashqari vaqtda 10-15 daqiqa davomida shug'ullanib, o'z rasmlarini, loy va applikatsiyalarini tugatishlari yoki uni keyingi kunda ham davom ettirishlari mumkin. Bu faoliyatga rahbarlik qilish tarbiyachidan juda katta sezgirlikni, diqqatni va bolalarning ijodiy qobiliyatlarini o'sishi uchun sharoit yaratib berishni talab etadi.

Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari burchagining jihozlari va ashyolari

Bolalarning mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat bilan mustaqil shug'ullanishlari uchun sharoit yaratilgan bo'lishi kerak. Bu maqsadda guruh xonasining yaxshi yoritilgan va o'yin burchagidan mumkin qadar uzoqroq biron bir joyni ajratish kerak. Xonaning deraza oldini ajratish maqsadga muvofiq, u yerga ikki-uchta stol qo'yiladi. Agar deraza tokchalari past bo'lsa, ularga taxtalar mustahkamlanadi, bolalar shug'ullanmayotgan paytda ularni tushurib qo'yish mumkin. Rasm solish, narsalar yasash, applikatsiyalar uchun mo'ljallangan buyumlar

yaqin turgan shkafning ochiq tokchalarida, stollarda turishi kerak. Kichik guruhda bolalarga erkin foydalanishlari uchun faqat rangli qalamlar beriladi. Katta guruh bolalariga (ayrim cheklanishlar bilan) barcha ashyolar berilishi mumkin: Loy o'rniga plastilin tavsiya qilindi. Bolalar o'z rasmlarini "Xalq ertaklari", "Odamlar mehnati", "Manzarali naqshlar", "Tabiat haqida" va shu kabi mavzudagi papkalarga joylashtiradilar. Tasviriy faoliyat "zonasida" bolalar o'z ishlarida ijodiy foydalanishlari uchun tabiiy ashyolar solingan quti va ko'rgazmali qurollar bo'lishi kerak.

4. TASVIRIY SAN'ATDA BADIYIY IDROK

REJA:

1. Tasviriy faoliyat mashg'ulotida bolalarning idrok etishi.
2. Idrok etishni boshqarish usullari.

Tayanch tushunchalar: idrok, predmet, hodisa, ong, tafakkur, tasavvur, obraz, borliq, uslubiyat, dizayn, texnik estetika, maishiy estetika, estetik tarbiya, interyer, dizayn, proporsional, hajm, analizator, etalon, sensor rivojlanish, muskul hissi, sensor madaniyat.

Idrok deb – predmet va hodisalarning ongda ularning bevosita ta’siri natijasida aks etishiga aytiladi. Bilish – atrof olamdagi narsa va hodisalarni idrok qilishdan boshlanadi. Bilishning boshqa hamma shakllari – esda olib qolish, tafakkur, tasavvur idrok obrazlari asosida quriladi. Bolalarning tasviriy faoliyati atrof-muhit, borliqni bilishga asoslanadi. Shuning uchun idrokning rivojlanish masalasi bolalarni rasm, loy, applikatsiya ishiga o’rgatish uslubiyatining asosiy muammolaridan biri hisoblanadi.

Badiiy obrazning yaratilishi mazmunni erkin hissiy shaklda berilishiga asos bo’ladi. Shuning uchun rassomning hayotni idrok qilishi bilishga oid va hissiy tomonlarni birlashtirishi kerak. Bu muammo haqidagi qiziqarli fikrlarni biz sharqning mutafakkir-ensiklopedisti Abu Nasr al-Farobiyning «Sahovat shahri» risolasida topishimiz mumkin.

«Sezayotgan narsani aql kuchi vositasida bilish xohish bo’lsa, shu vosita yordamida yetishayotgan harakat boshqa kuchning dalilidir; va bu kuch aql, hissiyot, fikrlash, xulosa qilishni yaratadi. Lekin agar his qilinayotgan jismni sezish vositasi orqali o’rganishni keltirib chiqarayotgan istak jismoniy va ruhiy ta’sirning dalili bo’ladi».

Atrofdagi borliqni, rassom tomonidan idrok qilinishi maxsus xususiyatlarga ega. Odatda, buyumni idrok qilishda biz ko’pincha shu narsa bilan tanishishda cheklanamiz, chunki biz uchun undan foydalanish va ko’rsatma olish asosiysi hisoblanadi. Rassom esa predmetni har gal tasviriy idrok qilganida shakl, rang, fazoda joylashishini har tomonlama o’rganadi. Mashhur rassom K.F.Yuon, “Rassom idrokining o’ziga xos tomoni shundaki, u diqqat bilan hayotdagi hamma oddiy va oddiy bo’lmagan, hamma ifodali va bir xil narsalarni ko’rib belgilay olishi va o’z asarida aks ettirishi kerak”, degan edi. Bizni o’rab turgan dunyo uzoq evolyutsiya jarayoni, jamiyat va insonning ijtimoiy-tarixiy tajribasi natijasida vujudga keldi. Predmetli fazoviy muhit bizning «ikkinchi tabiat» hisoblanib, insondan tashqarida o’zining butun mazmunini yo’qotadi. Qadimgi Sharq mutafakkirlari, ke-

yinchalik XVII-XIX asr faylasuflari ham, faqatgina inson hamma narsalarning estetik va jismoniy o'lhovidir, deb ta'kidlagan edi. Bolaning hayotida atrof-dagi sharoitning muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida V.A.Suxomlinskiy ham ta'kidlab o'tgan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning estetik rivojlanishi boshqariladigan va shakllantiriladigan jarayondir. Shu nuqtai nazarni A.N.Leonteva, A.O.Zaporojes, Ye.A.Flerina va maktabgacha tarbiya sohasidagi boshqa mutaxassislar ham ilgari suradi.

Abu Ali ibn Sino - «Bilim kitobi»

Qayerda idrok bo'lmasa, o'sha yerda rohat ham, azob ham bo'lmaydi. Demak, birinchidan, bizda ikki ko'rinishda bo'ladigan idrok bo'lishi kerak: birinchisi tashqarida (yuzaga keladi), his-tuyg'udek, ikkinchisi esa - ichkarida, tasavvur va ong shaklida. Bolalar atrof-dagi narsalarga juda ta'sirchan bo'ladilar, shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotining joylashishi, jihozlanishi katta ahamiyatga ega.

«Har bir inson o'zgarishlarga qodir, bolada esa bu juda kuchli. Bolalar hayotidan alohida lahzalarni eslatishning o'zi kifoya: ularning muhiti o'zgargan vaqtda, atrof-muhit ularda qanchalik katta iz qoldirishi ochiq ko'rinadi» (Jaloliddin Devoniy «Siyaniy rukovodstva»).

Tashqi passivlik natijasida tashqi olam bolaga faol ta'sir qiladi. Ular narsalarning ahamiyati bilan tanishadilar, o'yinchoqlarning shakli, rang, ashyosiga diqqatlarini qaratib, bir-biridan farqlaydilar. Yoshi ulg'aygan sari ular qanday qilib jihozlarni har xil qo'yish mumkinligi va o'yinchoqlarni joylashtirishni, xona devorlari qanday bezatilganligini farqlay oladilar. Sekin-asta bolalar o'zlari mashg'ulotga tayyorlanish, ovqatlanish uchun stolni tayyorlash, bayramga guruh xonasini bezatishda ishtirok eta boshlaydilar. Ular endi faqatgina hamma narsadan foydalanmay, balki o'zlari uchun kerakli sharoitni yaratishga o'rganadilar. Bolalarning bu faoliyati kattalarning doimiy yo'naltirilgan yordami natijasida ularda go'zallik va foyda haqida tasavvurlarning shakllanishiga olib keladi, estetik his va ijodga ehtiyoj tarbiya-

laydi. Lekin bu jarayon muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun bolani o'rab turgan butun muhit o'ziga jalb qiladigan, chiroyli, yetarli bo'lishi kerak. Pedagog esa bolalarni badiiy va maishiy estetik tarbiyalash masalalarini yaxshi bilishi va farqlashi kerak. Muta-xassislar maishiy estetikani qanday tushunadilar? Bu go'zallik va foyda qonunlari asosida tashkil etilgan, bizni o'rab turgan butun sharoit, o'zini tuta bilish, tashqi ko'rinish, kiyimi, ya'ni – bu bizga va atrofimizdagi odamlarga yaxshi kayfiyat bag'ishlaydigan, to'laqonli ish va dam olishni ta'minlaydigan hamma narsa.

Estetika – demak, chiroyli, ongli va qulay. Maishiy estetika maktabgacha ta'lim tashkilotida bu binoning badiiy jihozlanishi (pedagogik ta'sir vositasi, estetik tarbiya vositasi) va kompleks arxitekturli badiiy masalalarning yechimi vositasi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida har bir bolaning jamoada badiiy rivojlanishi uchun sharoit yaratilishi kerak. Jihozlar (interyer) maktabgacha yoshdagi bolalar badiiy tarbiyasi masalalari bilan kelishilgan holda o'rnatiladi, shuningdek, zamonaviy dizayn ta-lablariga ham rioya qilinadi (texnik estetika).

Maktabgacha ta'lim tashkilotining badiiy bezatilishi o'z-o'zicha muhim, lekin zamonaviy pedagogik masalalarning yechilishi aloqasi bilan bu mavzu yanada oydinlashadi, tarbiyaga kompleks yondashuv «funksional yondashuvga qaraganda katta tarbiyaviy natija bilan ta'minlaydi».

Maydonda bo'lish bolani doimo xursand qilishi uchun, o'yin-ga qiziqtirishi turli xil faoliyatga tortishi, jismonan sog'lomlash-tirishi uchun maydonning jihozlanishi bir qator talablarga javob berishi kerak:

– arxitekturli badiiy va pedagogik;

– barcha turdagi jihozlarning miqdori;

– maydonning ko'kalamzorlashtirilishi;

- maydonning ayvonning maydonchani badiiy bezatilishi.

Bolalar ijodi uchun idrokning bilish tomoni katta ahamiyatga ega. Bola buyum yoki hodisaning nomini, tashqi ko'rinishni (shakli, rangi, kattaligi va b.) bilishi kerak, uning qaysi xususiyatlari 1-darajali, qaysilari 2-darajali ekanligini aniqlay olishlari zarur. Bu xususiyatlarni bolalar har doim ham mustaqil ajrata olmaydilar. Ko'pincha u diqqatini yorqin ahamiyatli bo'lmagan detallarga qaratadi, natijada esa obyektning haqqoniyligi buziladi.

Pedagogning vazifasi: bolani qurishga o'rgatish, ya'ni buyumni uning hamma asosiy xususiyatlarini birgalikda idrok qilishga o'rgatish. Bu masalani yechishning asosini sensor madaniyatni tarbiyalash tashkil qiladi.

«Sensor madaniyat» tushunchasini maktabgacha tarbiya pedagogikasiga M.Montessori olib keldi. Ammo oldingi davrda ko'pincha faylasuflar hozirgiga nisbatan hissiy tajribaga katta ahamiyat berishgan. Shuningdek, Abu Nasr al-Farobiy (873-950yy.) «Insonning bilimlarni egallashi sezgi vositasida amalga oshiriladi. Uning bilimlarni egallashi alohida predmetlarni hissiy idrok qilish orqali yuzaga keladi.

Sezgi bu – inson ko'nglining bilimlarni egallash vositasi, degan edi.

Inson paydo bo'lishi bilan unda paydo bo'ladigan birinchi narsa bu kuch, uning vositasida u oziqlanadi. So'ng kuch vujudga keladi, uning vositasida u hissiy idrok qiladi: issiq, sovuq, hid, maza, tovush, ranglarni, sezgi paydo bo'lishi bilan bir vaqtda unda sezgi apparati vujudga keladi. Qandaydir buyumni bilish fikrlash kuchi, tasavvur yoki hissiyotning vositasi bo'lishi mumkin.

«Donolikning asoslari» risolasida u «tashqi sezgi a'zolari orqasida idrok vositasida chiqariladigan, obrazlarni tutish uchun qandaydir kuchlar va turlar bor. Bunga miyaning oldingi qismida joylashgan va shakl hosil qiladigan deb ataluvchi kuch tegishlidir. Bu kuch his etilayotgan narsalar qanday yo'qotilayotganini mustahkamlaydi. Ular idrok etish sferasidan yo'qoladilar, lekin shakl hosil qiluvchi kuchda qoladilar. Tevarak-atrofn

idrok qilish maqsadga yo'nalgan bo'lishi kerak. Bola nima va nima uchun kuzatishi kerakligini aniq tasavvur qila olishi kerak. Bunday maqsadga yo'nalganlik va harakatning mukammalliligi idrokni chuqurlashtiradi, ma'lum daqiqalarda diqqatni va fikrni to'playdi, idrok tanlanganlik, baholangan ko'rinishga keladi. Bunday tahlil qilish qobiliyatini egallab olish uchun yuqori sensor madaniyat – predmetlarni qurish va ularning xususiyatlarini ajrata bilish kerak bo'ladi, bu esa tasviriy faoliyatda alohida ahamiyatga ega. Tasviriy faoliyat uchun birinchi o'rinda qurish va his etish sezgilarining rivojlanishi muhimdir.

«Har bir yuqori sezgi idrok etilayotgan obyektning o'ziga xos xususiyatining taassurotidan olinadi. Ko'z – bu ko'zgu, unda ko'rinayotgan narsaning aksi, ko'z uning qarshisida turganda tasvirlanadi. Qaralayotgan obyekt yo'qolgan vaqtda, agar u yorqin bo'lmasa, uning aksi ham yo'qoladi. His etish – bu bir tekisda tartibga solingan organda harakat qiluvchi kuchdir, bu biron bir narsa bilan to'qnashish natijasida kelib chiqadigan har qanday o'zgarishni idrok qiladi» (Abdulla Avloniy «Gullayotgan o'lka va axloq»).

N.M.Sechenovning fikricha, ko'rish orqali qilinadigan tahlilning natijalari nozikroq va boyroq, shu sababli odam ko'rishga ko'proq ishonadi. Bunday fikr haqqoniy, lekin yangi obyektning idrok qilishda, predmet xususiyatini anglash, uning natijalarini birgina ko'z bilan ko'rish yetarli emas. Bolalar psixologiyasida atrofni idrok etish jarayonida his etish va ko'rishning o'zaro munosabatlarda rivojlanish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu muammoga V.I.Zinchenko va A.G.Rudskoyning ishlari bag'ishlangan, bunda ular maktabgacha bolalikning turli bosqichlarida qo'l va ko'zning bilish funksiyalarini o'rganadilar. Psixologlar (L.A.Venger, N.V.Venger, A.V.Zaporozhes, M.I.Lisina va boshqalar) bir qancha analizatorlarning birlashishi tasavvurlarining aniqlashuviga yordam beradi, deb hisoblaydi.

Shuning uchun har tomonlama kuzatishga, predmetni faqat qurish orqaligina emas, balki boshqa analizatorlar orqali ham

ko'zdan kechirib chiqishga imkon berish kerak. Ko'pincha ko'rishga his etish yordamga chaqiriladi. Faqat ba'zi vaqtlarda, ya'ni predmetni qo'lga olib bo'lmaydigan paytda, muskul hissi-ni kiritish kerak, bolalarga predmet konturini fazoda qo'l bilan chizib yurgizishni taklif qilish kerak. Gullayotgan o'simliklarni, mevalarni idrok etishda hid bilish ham ahamiyatga ega. Bunda umumiy tasavvur qilish ko'nikmasi boyiydi. Bolaning sensor rivojlanish tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, hatto kichik yoshdan bir guruhga kiradigan predmetlarning alohida xususiyatlarini ularning umumiy belgisi sifatida qurish qobiliyatini tarbiyalashi mumkin (masalan, olmaga o'xshagan dumaloq; mevaga o'xshagan qizil va hokazo).

Abu Ali ibn Sino (986-1037yy.) «Emizikli bolani parvarish qilish haqida». «Turli ranglarni qursin u, va qurish qobiliyatini kuchaytirsin u». Katta maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning umumiy belgilari etalon sifatida ajratishni tasnif eta oladilar, bu etalonlarda esa umumiy xususiyatlar jamlangan bo'ladi.

Tasviriy faoliyat uchun bolalarni predmetlarning qiyin formasini, ya'ni ularning asosini – geometrik shaklini qurishga o'rgatish muhim bo'lib hisoblanadi. Xuddi shunday etalonlar rangni, proporsiyalarni va boshqalarni his etishning mukammallashishiga yordam beradi.

Analizatorlarning rivojlanishi o'z holicha ketaverishi mumkin emas. Sensor tarbiyaning asosi bo'lib, bolalarni umumiy idrok qilish usulini tekshirishga o'rgatish hisoblanadi. Bu esa bolalarga predmetning asosiy xususiyatlarini mustaqil holda tahlil qilishga va ajratishga imkon beradi.

Idrok etishni boshqarish metodikasi

Tasviriy faoliyat bolalarning voqelik haqidagi tasavvurlarining kengayishi va mustahkamlanishi vositasi bo'lib xizmat qiladi. Taniqli psixolog V.M.Teplov idrokning alohida xarakterini quyidagi tasvir bilan bog'liq holda ta'kidlab o'tadi: «Tasviriy san'atda tasvir masalasi kuchli idrok qilishni talab etadi. Qurilgan narsaning tasviriy masalasini yecha turib, bola har doim

narsalarni yangicha tomondan anchagina tezroq, kuchliroq va aniqroq ko'rishni o'rganib boradi». Idrok etishning rivojlanishi tasviriy faoliyatdan kelib chiqib ikki maqsadni ko'zlaydi. Birinchidan, o'rab turgan voqelik bilan tanishish jarayonida bolaning bilish va estetik malakasi boyiydi, ikkinchidan, turli predmetlar haqidagi tasavvurlari aniqlashadi. Predmetlarning xususiyatlari va belgilarini idrok etish, shu predmetlarning keyinchalik tasviriy olinishi bolalardan tekshirish vositalari orqali tanishishni talab qiladi.

Tasviriy faoliyatning turli ko'rinishlarida tekshiruv maqsadlari turlicha bo'ladi. Tarbiyachi turli faoliyat turlarida bolalar diqqatini predmetning shakliga, hajmiga, fazoda joylashishiga qaratadi, keyin rasm chizish mashg'ulotidan oldin predmetning kontur qismlarini alohida ajratib ko'rsatadi, agar berilgan predmet uchun xarakterli rang bo'lsa, uni ham ajratib ko'rsatadi. Loy mashg'ulotida hajmli massa har tomondan o'rganiladi, uning qo'shilib ketgan va ajralib turgan qismlari ko'rib chiqiladi. Qurish-yasash mashg'ulotlarida qismlarning proporsional munosabatlari, ularning o'zaro bog'liqligini ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega. Ko'zdan kechirish jarayonining o'zi 5 etapni o'z ichiga oladi.

- predmetni o'z holida idrok etish (tarbiyachi yorqin obrazli formada predmetning umumiy xarakteristikasini beradi);

- predmetning qurilishini aniqlash va katta qismlarning o'zaro bog'liqligi;

- predmetni butun holda qaytadan ko'zdan kechirish;

- rangning ajratilishi;

- tahlil bilan birgalikda ko'zdan kechirish (oldin katta qismlar, keyin mayda qismlar ajratiladi, ularning formalari aniqlanadi);

Idrok etish jarayonining etaplarga bunday taqsimlanishi shartli va ular har doim idrok etishda ishtirok etmaydi. Bu bolalarning malakalariga va ular oldida turgan vazifalariga bog'liqdir. Predmetni qayta ko'zdan kechirish talab etilmaydi, kimdir faqat qurish orqali predmetni tahlil qilishi yoki so'z orqali tasvirlab berishi talab etiladi.

Bir turdagi predmetlarni qismlarga ajratish va o'zaro bog'liq formalarini topish qobiliyatini tarbiyalash uchun taqqoslashdan foydalanish muhimdir. Masalan, hamma daraxtlarning asosi vertikal holatda joylashgan, shoxlari asosiga nisbatan burchak ostida joylashgan; ko'pgina hayvonlarning tanasi oval shaklida.

«Shaklni idrok etish ko'rish orqali hamda his etish yordamida o'tilishi kerak. Bolani ko'z bilan yoki qo'l harakati bilan konturning bir qismdan ikkinchi qismga o'tib, chizib chiqishga o'rgatish lozim. Kichik guruhlarda qo'l harakatlarini, albatta, kiritish kerak, katta guruhlar uchun esa konturni idrok qila olish yetarli, qo'lesa yordamchi organ bo'lib hisoblanadi» (L.A.Lyublinskaya).

Hajmni idrok etish kichik maktabgacha yoshdagi bolaga tushunarli bo'lishi juda qiyin. Hajmni idrok etish proporsional munosabatlarni o'z ichiga oladi va ko'rish hamda his etish kabi tekshirishlarni talab qiladi. Bunda ko'rish ko'rsatgichlari harakatli yo'llar bilan tekshirilib borilishi kerak, ya'ni bir qismni boshqasidan farqlash orqali. Voqelikdagi munosabatlarni idrok etish tasviriy maqsadi bilan birgalikda juda qiyin masaladir. U katta va maktabgacha tayyorlov guruhlarida o'tiladi va idrok etish jarayoni rasm chizish bilan birgalikda o'tilsa, oson o'zlashtiriladi. Shunday ishning qiziq tadqiqotini L.A.Raeva «Maktabgacha ta'lim tashkilotining katta guruhlarida mazmunli rasm chizish» kitobida yozgan. Rangni idrok etish bolaga katta emotsional ta'sir etadi. Buning uchun uni har doim alohida ajratib ko'rsatish kerak. Bolalar predmetning hamma xususiyatlarini ko'rib chiqib bo'lganlaridan keyingina ularning diqqatini rangga qaratish kerak. Bolalar bilan tekshirishlarni o'tkazish metodikasi ko'pgina shartlar bilan bog'liq. Avvalo, bolalarning egallagan malakalari

bilan egallay olmagan, notanish idrok etish usullari o'rtasida bog'liqlik bo'lishi lozim.

Birinchi bor tanishuv har doim yuzaki bo'ladi. U o'ziga predmet va uni o'rab turgan muhit haqida umumiy tasavvurlarini hosil qilishni kiritadi. Birinchi bor tanishuvda tor maqsadni qo'yish mumkin emas. Idrok etish keng bo'lishi, turli munosabat va bog'liqliklarni kiritish kerak. Dastlabki tekshiruvlar ba'zida juda yorqin, lekin ta'sirlash uchun yetarli bo'lmagan umumiy tasavvurlarni hosil qiladilar. Takroriy tekshiruvlar natijasida idrok etish yetarlicha yorqin, aniq bo'lishi mumkin. Takrorlanish idrok etishni, esda olib qolishni va esga tushirishni murakablashtiradi.

Idrok etishda estetik hislarning kiritilishi ham muhim hisoblanadi. Chunki estetik hisning rivojlanishi ham mashq qilishni talab qiladi. Masalan, daraxtlarni tasvirlashdan oldin bolalar daraxtlar, gullar, o'tlarni ko'rishlari, ulardan zavq olishlari kerak. Bolalar diqqatini soyali joylarga va daraxt barglarida quyosh nurlarining o'yiniga qaratish kerak. Bolalar oldida ancha tor maqsad qo'yilgan vaqtda, qayta kelishda daraxtlarning tuzilishi bilan tanishtirish, ularni ko'zdan kechirayotganda qanchalik chiroyliligini, yashil fonda uning oppoq asosi yaqqol ajrab turganiga qaratish kerak. Shu vaqtda she'riy misralardan misollar keltirib o'tish ham yaxshi natijalar beradi.

Idrok etishni umumlashtirishda unga bolalarning turli analizatorlar bilan birgalikdagi faol faoliyatlarini kiritish katta ahamiyatga ega, gullab yotgan qirni idrok etishda uzoqdan uni ko'rish yetarli emas. Bolalar qirda yugurishlari, gullar uzishlari, ularni hidlab ko'rishlari, guldasta yasashlari, ashula aytishlari lozim. Bularning hammasi mashg'ulot davomida hisobga olinadi. Kuzatishlarni o'tishda tarbiyachining so'zi va bolalarning roli katta ahamiyatga ega. Har qanday tushuntirish, savol, ko'rsatma, bolani fikrlashga majbur qilish kerak. Idrok etishning aniqlashuviga, uning emotsionalliligiga estetik fikrlashni kengaytiradigan taqqoslashlar yordamida badiiy obrazlardan foydalanish muhimdir.

Tarbiyachi soʻzining oʻrni va roli bolalarning yoshiga bogʻliqdir. Diqqati tarqoq boʻladigan kichik yoshda idrok etish vaqti bilan soʻz birgalikda kelishi kerak. Katta yoshda tarbiyachi bolalarga kuzatilayotgan obyektga oʻzlari xarakteristika berishlariga imkon beradi. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarga atrofdagi hayotni va predmetlarni kuzatish vaqtida hayajon tez vujudga keladi. Bu hayajonda endi yuzaga kelayotgan estetik tuygʻu rivojlanib boradi. Bolalardagi estetik tuygʻular yosh oʻtgan sari ancha chuqurroq va anglashga yaqinroq boʻladi. Bevosita estetik tuygʻu chiroyli predmetni idrok etishda yuzaga keladi va turli tashkiliy qismlarni oʻz ichiga qamrab oladi. Shunday usul bilan rang hissini estetik tuygʻuning chiroyli ranglar birlashmasini idrok etishdan kelib chiqishini: toʻq osmonni yorqin yulduzlar, toʻq palto va yorqin shapkachani ajratish mumkin.

Ritm hissi predmetning ritmik kelishganligi, qismlarning ritmik joylashuvini, masalan, daraxtning shoxlari idrok etilayotgan vaqtda kelib chiqadi.

Proporsiya hissi, konstruktiv butunlik turli qurilishlarni idrok etish orqali kelib chiqadi.

Bola qanchalik atrofni bilib idrok eta olsa, uning estetik tuygʻusi shunchalik chuqur, murakkab boʻlib boradi. Asta-sekin bolalar elementar estetik farqlash qobiliyatini egallab boradilar. Ularda estetik tuygʻularning rivojlanishi predmetning va uning xususiyatlarini empirik tomondan baholay olishlariga olib keladi. Sekinlik bilan bolalarda estetik did rivojlanib boradi.

5. TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING METOD VA USULLARI

REJA:

1. Tasviriy faoliyatda mashg'ulot turlari.
2. Mashg'ulotlarni tashkil qilish.
3. Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat.

Tayanch tushunchalar: ko'rgazmali, og'zaki, amaliy, induktiv va deduktiv, reproduktiv, muammoli-izlanuvchan, mustaqil ish, stimullashtirish, motivatsiyalash, ko'rgazmali metod, og'zaki metod, amaliy metod, ko'nikma va malaka, reproduktiv mashq.

O'rgatish metodlari – pedagogikada qabul qilingan izohga ko'ra qo'yilgan masalani yechish uchun tanlangan yagona yo'l sifatida ta'riflanadi. U mashg'ulotdagi bolaning va tarbiyachining butun faoliyatini o'rgatish usullari – ayrim yordamchi vositasi bo'lib, mashg'ulotdagi faoliyatning xususiyatini aniqlamaydi, u ta'limda tor ma'nodagi ahamiyatga ega.

Ayrim metodlar mashg'ulot ishining umumiy yo'nalishini aniqlamay, balki usul sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, mashg'ulot boshida she'r (hikoya) o'qish beriladigan vazifaga bolalarning qiziqishini uyg'otish uchun o'qilsa, boshqa mashg'ulotlarda esa she'r o'qish tarbiyachi uchun xizmat qiladi, ya'ni mashg'ulot boshini tashkil qilish qo'llaniladi.

Yu.B.Babanskiy tasviriy san'at metodlarini faoliyatning umumiy xarakteriga qarab, 3 guruhga klassifikatsiyalagan:

1-guruh: o'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish. Bunga o'quvchilarning ko'rgazmali, og'zaki, amaliy, induktiv va deduktiv, reproduktiv va muammoli-izlanuvchan hamda mustaqil ishlari kiradi.

2-guruh: ta'lim berishning o'quv faoliyatini stimullashtirish (qiziqtirish va rag'batlantirish) va motivatsiyalash (maqsadga yo'naltirish) metodlari. O'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va motivlashtirish; burch va javobgarlikni stimullashtirish motivlashtirish.

3-guruh:

O'quv faoliyatida nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari:

og'zaki nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish;

yozma nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish;

laboratoriya, amaliy nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish;

Yu.B.Babanskiy taklif qilgan bu metodlar asosan, maktab ta'limiga mos bo'lib, ularning 1-guruhidagina maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda foydalaniladi, ya'ni bu ko'rgazmali, og'zaki, amaliy metodlar hamda ko'nikma va malakalarga ega bo'lish uchun qaratilgan qisman reproduktiv mashqlardir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning mustaqil ishlari katta o'rin egallaydi, faqat bu mustaqil ishlarga bolalarning murakkab muammoli masalalarni yechishi kirmaydi, chunki bunday murakkab masalalar uzoq vaqtni talab qiladi. Qolgan metodlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun murakkablik qiladi, chunki ularning deyarli barchasi muammoli masalalarni yechish bilan bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkiloti uchun o'ziga xos bo'lgan asosiy guruhni o'yin usullari tashkil etadi va bu o'yinlardan turli metodlar ichida foydalanish mumkin.

Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullari. Kuzatish metodi tasviriy faoliyatga o'rgatish mavzusining umumiy asosini tashkil qiladi. Chunki u atrof-muhitni o'rganishda, bilish hamda uni aks ettirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Bolalarda qanchalik kuzatish, atrof-olam ko'rinishi bilan aloqa o'rnatish, umumiylik va yakkalikni ajratish malakasi rivojlangan bo'lsa, shuncha bolalar ijodiy qobiliyatining rivojlanishi oshadi. Lekin kuzatishning o'zi ko'rganni tasvirlab berishga to'la imkon bermaydi. Bolalarni tasvirlashning muhim usullariga, turli tasviriy ashyolardan foydalanish yo'llariga o'rgatish zarur.

— Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullariga naturadan, rasm reproduksiyalaridan, namunadan, boshqa ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalanish, alohida predmetlarni ko'rib chiqish, tarbiyachi tamonidan tasvirlash usullarini ko'rsatib berish, bolalarning bajargan ishlarini mashg'ulot yakunida ko'rsatish va ularni baholash kiradi.

Naturadan foydalanish. Tasviriy san'atda naturadan foydalanish deganda, kuzatish asosida predmet yoki ko'rinishni tasvirlash tushuniladi. Naturadan foydalanib ishlanganda chizayotgan kishining ko'ziga nisbatan naturaning qay holatda turganini

hisobga olgan holda ma'lum bir nuqtai nazardan turib, predmet ko'rinishi tasvirlanadi. Bu naturadan olingan tasviriy xususiyat mashg'ulot mobaynida o'zgacha idrokning rivojlanishiga ko'mak beradi. Bunda asosiy tomoshabinning idroki bo'lib, tekislikda tasvirlangan predmet (rasm, applikasiya) faqat bir tomondan idrok qilinadi; loydan buyum yasaganda va qurish-yasashda bolalarda naturani o'girib qurish hamda hajm-shaklni turli xil bulirishda tahlil qilish imkoni bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda naturadan foydalanishning ayrim xususiyatlarini ko'rib chiqamiz. Natura xotiraning ishini yengillashtiradi, negaki tasviriy jarayon idrok bilan birlashadi, yana u predmetning shaklini, tuzilishini, rangini to'g'ri tushinib, yetkazib berishga yordam beradi. 4-5 yoshdagi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning qobiliyatlaridan qat'iy nazar, maktab o'quvchisi yoki rassomning natura bilan ishlashida, bolalarning tasvirlangan obykti tahlil qilishlari, shu natura bilan ishlashlarining o'ziga xos farqi bor.

Shunday qilib, o'rgatish metodi sifatida naturadan foydalanish tasvirlashning butun jarayonini o'z ichiga mujassamlashtiradi:

– Predmetining birlamchi tahlili:

– Tasvirni naturaga nisbatan taqqoslash:

– Natijaning shaklini, holatini, rangini taqqoslash:

– Natijadagi rasm va naturani taqqoslash yo'li bilan baholash:

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun sodda shaklli, aniq chizmalı va aniq qismlarga ajratilgan predmet natura sifatida tanlanadi. Naturani shunday joylashtirish kerakki, hamma bolalar shu naturani ayni bir xarakterli tomonidan qabul qilishlari kerak. Masalan, bolalar mashinani yon tomonidan, qo'g'ir-

choqni oldidan chizadilar va bunda hajmini yetkazib berolmaydilar. Agar guruhda bolalar soni ko'p bo'lsa, barchasiga teng ko'rinishi uchun 2-3 ta bir xil predmet qo'yiladi. Tarbiyachi naturani bolalar bilan birgalikda detallarga ajratib ko'rib chiqadi, bunda u tahlil jarayonini osonlashtirib, o'z so'zlari, harakatlari bilan yo'naltiradi. Bu jarayon ma'lum bir idrok madaniyatini, rivojlangan analitik fikr yuritishni talab qiladi. Bunday ko'nikmalar bolalarda 5-6 yoshda rivojlana boshlaydi. Bu yoshda bolalar tasvirlayotgan ishlarini naturaga nisbatan taqqoslashga urinadilar. Masalan, katta guruhda naturadagi archa shoxlarini tasvirlayotganda, bolalar shoxni fazoda joylashtiradilar (vertikal yoki qiya holatda) va shoxdagi shoxchalarning sonini, o'lchamlarini chap va o'ng tamondan, to'q yoki och rang bilan chizadilar. Natura sifatida tirik qushlar, hayvonlardan foydalanish mumkin emas. Ularning harakatlari, tovushlari bolalarni rasm chizishdan chalg'itadi, bolalarning predmetni kerakli holatda idrok qilishlariga, diqqatlarini bir nuqtaga qaratishga xalaqit beradi.

Mashg'ulot boshida predmetlarni ko'rib chiqish. Kichik va o'rta guruhlarda ko'pincha mashg'ulot boshida alohida predmetlar ko'rsatiladi. Bolalar diqqatini topshiriqqa qaratish va tasavvurlarini jonlantirish maqsadida bolalarga ko'ptok, lenta (tasma), belkurak va shu kabilar ko'rsatiladi. Mashg'ulotning qolgan vaqti mobaynida esa bolalar o'z tasavvurlari asosida chizadilar. Ular rasmlarini ko'rgan predmetlariga nisbatan taqqoslay olmaydilar va predmetlarni idrok qilishlariga qaytib murojat qilmaydilar.

Katta guruhda ham predmetlarni ko'rib chiqish uchun imkon bo'ladi. Masalan, «Uch ayiq» ertagi mavzusi bo'yicha rasm chizishdan yoki buyum yasashdan avval, tarbiyachi bolalarga o'yinchoq ayiqni ko'rib chiqishni, predmet shaklining asosiy xususiyatlarini va ayrim qismlarning proporsiya nisbatlarini aniqlashni, so'ng predmetning burilishiga nisbatan shu ayrim qismlarning o'zgarishini kuzatishni taklif qiladi. Bolalar rasm chizishda ertakning qaysi epizodini tanlasalar, ayiqni ham shu epizodga nisbatan mos holatda tasvirlaydilar.

Namunadan foydalanish. Namunadan foydalanish ko'proq o'rgatish usuliga taalluqlidir. Faoliyatning alohida qismini rivojlantirish masalasi tursa, atrofni idrok qilish taassurotini mustahkamlash va namuna o'rgatish metodi sifatida tasviriy faoliyatining shunday turlarida foydalaniladi. Ko'proq dekorativ va konstruktiv (applikatsiya) ishlarida foydalaniladi.

Dekorativ – naqshni hosil qilish usuliga o'rgatish va badiiy didni rivojlantirish xosdir. Bolalarning umumiy estetik didlarini oshirish uchun chiroyli predmetlarni tomosha qildirish kerak. Masalan, gilamlar, vazalar, naqshlar va hokazo.

Dekorativ rasm chizish mashg'ulotlarida bolalar ko'rgan predmetlarini aks ettirib, ulardagi naqshlarni qayta chizibgina qolmay, balki mustaqil ravishda naqshlarni aks ettirib, yorqin rang va shakllarni moslashtirib chizishni ham o'rganadilar. Shuning uchun boshlang'ich bosqichda bolalar namunadan naqsh elementlarini chizib oladilar, keyinchalik elementlarning o'rnini va rangini o'zgartirib boradilar. Bolalar ma'lum bir malakaga ega bo'lganlaridan keyin bir necha xil namunalarni ularga ko'rsatish mumkin. Ba'zi mashg'ulotlarda tarbiyachi namunani qo'yadi va bolalar ko'rib, tanishib, tarbiyachining ko'rsatmasisiz mustaqil ravishda ishlaydilar. Predmetli rasm chizish yoki buyum yasashda namuna ko'chirib olish uchun emas, balki tasvirlanayotgan predmet haqidagi tasavvurni aniqlash uchun qo'yiladi.

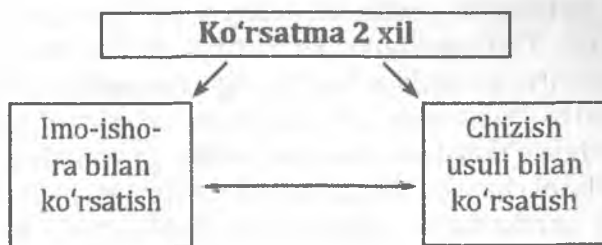
Rasmlardan foydalanish. Rasmlar asosan bolalarning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini aniqlash uchun va tasviriy usullarini, vositalarini tushuntirish uchun xizmat qiladi. Pedagog va psixologlarning tashviqotlari shuni ko'rsatadiki, 2 yoshdagi bolalar rasmni predmet tasviri sifatida tushunib yetadilar. Lekin rasmdagi personajlarning o'rtasidagi bog'liqlikni, ya'ni harakatlarni tushunish kechroq, 4-5 yoshlarda yuzaga keladi. Masalan, 2 yoshli bola rasmdagi hayvonlarni «turibdi» deydi, 4-5 yoshlisi esa «gapiryapti», «yuryapti», «kelyapti» va hokazo.

Bolalarning kuzatishlari ko'pincha qisqa muddatli bo'ladi (masalan, shahar sharoitida hayvonlarni kuzatish). Shuning

uchun rasmlardan foydalanish qayta idrok qilishga va keyingi tasvir uchun xarakterli bo'lgan eng asosiyini aniqlashga yordam beradi. Rasmlar ana shunday sharoitlarda kerak bo'ladi: kerakli predmet qo'l ostida yo'q paytida, yoki bo'lmasa tekislikda tasvirning ayrim usullari bilan tanishtirish uchun xizmat qiladi. Masalan, tarbiyachi bolalarga uzoqlashgan predmetni tushuntirish uchun rasmni ko'rsatadi. Hayotda bolalar shu uzoqdagi predmetlarni, bir chiziqda joylashgan deb idrok qilsalar, rasmda tarbiyachi uzoqlashganini ko'rsatib, tushuntirib beradi, 6 yoshdan boshlab shu maqsad bilan rasmdan foydalanish mumkin. Rasmni ko'ra turib, bola yerni bir chiziq bilan emas, balki keng yer bo'lagi bilan chizishni, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari pastroqda va qog'oz chetiga joylashishini tushunib yetadi. Rasm mashg'ulot davomida bolalar oldida qoldirilsa, bolalar tushunib yetmay nusxa ko'chirishga o'rganib qoladilar. Bu yoshda esa bolalar nusxa ko'chirish bilan emas, balki ijod bilan rasm chizishlari kerak. Ba'zida mashg'ulot davomida bolalarga ayrim detallarni aniqlab olish uchun rasmni ko'rsatish kerak bo'ladi. Keyin esa rasm olib qo'yiladi, chunki bolalar nusxa ko'chira boshlaydilar.

Tarbiyachi tomonidan ishlash usulini ko'rsatib berish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim jarayonida bolalar o'rganishi kerak bo'lgan tasviriy ko'nikma va malakalarning o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lmagan doiradagi malakalarning o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lmagan doiradagi malakaga ega bola turli xil predmetlarni tasvirlay oladi. Masalan, uyni chizish uchun, to'g'ri to'rtburchak shaklini chizishni bilish, ya'ni chiziqlarni to'g'ri burchak ostida birlashtirishni bilish kerak. Ana shu chizish usullari mashina, poezd va boshqa to'g'ri to'rtburchakli predmetlarni chizishda qo'llaniladi. Tarbiyachi tasvirlash vositalarini ko'rsatib berishi ko'rgazmali amaliy usul bo'lib, bu usul bolalarni kerakli shaklni aniq tajriba asosida ongli ravishda chizishga o'rgatadi.

Har ikkala turida ham ko'rsatma og'zaki tushuntirish yo'li bilan olib boriladi. Imo-ishora bilan predmetning qog'ozda joylashishi tushuntiriladi. Qo'lning yoki qalamchaning qog'oz bo'ylab harakati, hatto 3-4 yoshli bolalar uchun ham yetarli bo'ladi. Imo-ishora orqali bola xotirasidagi qiyin bo'lmagan predmetning asosiy shaklini yoki uning alohida qismlarini eslaydi.

Bolalar biror predmet yoki hodisani tarbiyachining qaysi harakat ishorasi orqali idrok qilgan bo'lsalar, xuddi shu harakat-ishorani tarbiyachi mashg'ulotda qaytarsa, bolalar ko'rganlari bilan chizmoqchi bo'lganlari o'rtasida aloqadorlikni ongli ravishda sezadilar. Masalan, uy qurilishini bolalar kuza-tayotganlarida tarbiyachi qurilayotgan uyning korpus chiziqlarini tepaga qarab qurilayotganligini harakatlari bilan ko'rsatadi, xuddi shu harakatlarni mashg'ulot boshida qaytarar ekan, bolalar xotirasidagi ko'rganlarini qayta esga tushiradi. Ishora bilan bola xotirasidagi predmet shaklini eslash hamda chizish mobaynida bolaning qo'l harakatlarining yo'nalishi aniqlanadi. Bolaning yoshi qancha kichik bo'lsa, uni chizishga o'rgatishda shunchalik qo'l harakatlarining ishorasini ko'rsatish muhim rol o'ynaydi.

Kichik guruhdagi bolaning harakatlari yaxshi rivojlanmagan bo'lsa va bola o'z harakatlarini boshqara olmasa, tarbiyachi bolaning qo'lini ushlab, birgalikda harakat bilan chizadi. Bunday ish usuli shu harakatlarini o'zi his qilishi uchun qo'llaniladi. Agar-da predmetning shakli murakkab bo'lmasa, ishora bilan butun predmetni chizish mumkin. Masalan, koptok, kitob yoki olma

shaklining detallarini, archa shoxining joylashishi, qush bo'ynining qiyaligi. Tarbiyachining ko'rsatma berishi mashg'ulotda qanday topshiriq berilishiga bog'liq. Agarda mashg'ulotda predmet shaklini to'g'ri harakatlari bilan chizib ko'rsatadi. Bu asosan, kichik guruhda o'tkaziladi. Masalan, bolalarga yumaloq shakldagi predmetlarni chizishni o'rgatish uchun tarbiyachi koptok yoki olmani, o'z harakatlarini tushuntirgan holda chizib ko'rsatadi. Agar predmetni tasvirlayotganda uning detallarini aniq ketma-ketlikda chizish kerak bo'lsa, tarbiyachi predmetni boshidan yakuniga qadar chizib ko'rsatadi. Faqat bunda bolarning diqqatini jalb qilish uchun tarbiyachi bolalarga «Endi nimani chizish kerak?» degan savolni beradi.

Katta guruhdagi bolalarga ko'pincha qisman ko'rsatmalar berish o'rinli bo'ladi. Bolalar hali chizishni bilmaydigan predmetning biror detalini yoki alohida elementini chizishda ko'rsatmalar beriladi. Masalan, 4-5 yoshli bolalar daraxtning tanasini uchburchak shaklida, keng asos bilan chizadilar. Bu ko'pincha tarbiyachining og'zaki tushuntirishidan kelib chiqadigan kamchilikdir. «Daraxtning tanasi yuqori qismida tor, quyi qismida esa keng bo'ladi». Og'zaki aytib berish bilan birga qo'l harakatlari orqali chizib ko'rsatish lozim. Katta guruhda esa «Chiroyli uy» mavzusida bolalar rasm chizayotganlarida, tarbiyachi doskada uyning oyna-eshiklari turli xil shaklda bo'lishini ko'rsatib beradi. Bunday ko'rsatma bolaning rasmini umimiy chizmada hech qanday chegaralamaydi. Malakalarni mustahkamlash uchun qaytarilayotgan mashqlarda, so'ng ulardan mustaqil ravishda foydalanishda ko'rsatma faqatgina individual ravishda, ma'lum bir ko'nikmaga ega bo'lmagan bolalarga beriladi. Doimiy ravishda ko'rsatma berish bolalarning passivlashishiga hamda fikrlash jarayonlarining tormozlanishiga olib keladi. Chunki bolalar tarbiyachining ko'rsatmasini va yordamini kutib, o'rganib qoladilar. Tarbiyachining ko'rsatmasi yangi texnik usullarni tushuntirishdagina kerak.

Bolalar ishlarini tahlil qilish. Bolalar o'zlari bajargan yoki do'stlari bajargan ishni mustaqil ravishda tahlil qilib, baho be-

rishlari 5 yoshga borib to'la shakllanadi. Kichik guruhdagi bolalar o'z harakatlarini va ularning natijalarini nazorat qila olmaydilar, shuning uchun ular o'z ishlarini bajarayotgan vaqtda mamnun bo'lgan bo'lsalar, ularning natijasidan ham mamnun bo'lishi uchun tarbiyachidan maqtov eshitishni kutadilar. Tarbiyachi kichik guruhda bolalarning ishlarini baholayotganda tahlil qilmaydi, balki 4-5ta yaxshi bajarilgan ishlarni bolalarga ko'rsatadi. Shu bilan birga qolgan bolalar ishlarini ham maqtaydi, chunki maqtov bolalarning ushbu mashg'ulotga nisbatan qiziqishini saqlab qolishga yordam beradi. Rasmlarni ko'rsatishdan maqsad esa bolalarni o'z ishlarining natijasiga jalb qilishdir.

O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalarning ishlarini ko'rsatadi va kamchiliklarini aytib o'tadi. Bolalar kamchiliklarini qanchalik ko'ra bilsalar, keyingi rasmlarini ongli ravishda chizib boradilar.

Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalar ishlaridan birini olib, ijobiy tomonlarini ko'rsatadi. Masalan, «Ranglarini yaxshi tanlaganini-och rang bilan to'q rang yonma-yon yaxshi ko'rinishini, chiziqslarning ozoda va aniq chizilganligini va hokazo». Agarda kamchiliklar ko'pchilik bolalarda uchrasa, shu kamchilikni bartaraf qilish uchun bolalarga savol beradi va diqqatini qaratadi. Agarda bir bolaning kamchiligi bo'lsa, u holda yakkama-yakka tushuntirish lozim, chunki jamoa oldida birgina bolaning ishini tahlil qilish faqatgina shu bolaning o'zi uchungina tushunarli bo'ladi.

Katta guruhda tahlilga barcha bolalarni jalb qilmoq zarur. Ba'zida esa tarbiyachining o'zi baho beradi. Masalan, yaxshi chizmaydigan bolaning ishidagi kamchiliklarni boshqa bolalar aytishlarini tarbiyachi oldindan bila turib, o'zi avval shu bola bajargan ishining ijobiy tomonlarini aytib o'tadi. Vaqtni tejash maqsadida tarbiyachi 5-6 ta bolaning ishini olib, tahlil qiladi, faqat har mashg'ulotda bir xil bolalarning ishlarini olib baholash yaramaydi. Chunki doimiy maqtov asosida o'sha bolalarda haddan tashqari ishonch, boshqalardan ajralib turish rivojlanadi.

di. O'ta qobiliyatli bolalar bilan ularning layoqatlarini hisobga olgan holda, alohida ish olib boriladi. Ba'zida tarbiyachi tahlil qilish uchun bajarilgan ishlarni bolalarning o'zlariga topshiradi. Bunda barcha bolalarning ishlari stolga yoyiladi yoki stendga mahkamlanadi va bolalar o'zlari eng yaxshi bajarilgan ishlarni tanlaydilar. So'ng tarbiyachi tahlil qiladi. Ko'proq bolalarga (6 yoshda) o'z ishini naturaga nisbatan o'zi baholashga imkon berish kerak. Chunki bola o'z ishiga hamda do'stlarining ishlariga salbiy tomondan bahò berishga o'rganadi.

Og'zaki metod va o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda mashg'ulot doim tarbiyachining bolalar bilan suhbatidan boshlanadi. Suhbatning maqsadi bolalar xotirasidagi avvalgi idrok qilingan obrazlarni qayta esga olish va mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini uyg'otishdir. Bolalar o'z tasavvurlari asosida ijod qiladigan mashg'ulotlarida suhbatning roli kattadir.

Suhbat qisqa, mazmunli va his-hayajonli bo'lishi kerak. Tarbiyachi asosiy diqqatini mashg'ulotda qilinadigan ishga qaratadi. Bolalarning mavzu bo'yicha yoki yangi tasviriy usullari haqidagi tasavvurlarini aniqlab olishdan avval, suhbat mobaynida yoki suhbatdan keyin tarbiyachi kerakli predmet yoki rasmni ko'rsatadi. Topshiriqni boshlashdan avval esa ish usulini bolalarga ko'rsatadi. Suhbat o'rgatish metodi sifatida 4-7 yoshli bolalar bilan ishlashda asosiy rol o'ynaydi. Kichik guruhlarda suhbat bolalar tasvirlashlari kerak bo'lgan predmetni eslatish uchun yoki yangi ish usulini o'rgatish uchun kerak bo'ladi. Bunday hollarda suhbat tasvirlashning maqsadini va vazifalarini bolalarga yaxshiroq tushuntirish uchun xizmat qiladi. Bolalarning tasavvurlari va hissiyotlari tez jonlanib, ijodiy kayfiyatlarini tez yo'qolib qolmasligi uchun suhbat metod sifatida ham, usul sifatida ham qisqa va 3-5 daqiqadan oshmasligi kerak. Yaxshi uyushtirilgan suhbat mashg'ulotda maqsadga erishish uchun qulay sharoit yaratadi.

Badiiy adabiyotning obrazlaridan foydalanish. Badiiy obrazni o'ziga mujassamlashtirgan nutq o'ziga yarasha

ko'rgazmalilikka egadir. Masalan, she'r, hikoya, topishmoq va hokazo. Ifodali o'qilgan badiiy asar ijodiy kayfiyatning oshishiga, tafakkurning, hayolning faol ishlashiga yordam beradi. Shu maqsad bilan badiiy so'zdan faqatgina ifodali o'qish mashg'ulotlarida emas, balki predmetlarni idrok qilgandan so'ng tasviriy jarayonlarda ham foydalaniladi.

Barcha yosh guruhlarda mashg'ulotlarni maqsadga yo'naltirilgan holda topishmoq aytishdan boshlash mumkin. Masalan, «Boshi taroq, dumi o'roq». Bu topishmoq orqali xo'rozning boshqa qushlardan chiroyli toji, dumining betakrorligi kabi detall shakllari ajratiladi. Ba'zida kichik she'rlarni yoki asarlardan parcha o'qish ham mumkin. Agar kerak bo'lsa, asarni o'qish bilan birga og'zaki obrazga qo'shib, natura yoki predmetning tasviri bolalarga ko'rsatiladi.

Rasm chizish, loydan buyum yasash mashg'ulotlarida badiiy asar o'qish har doim ham qo'l kelavermaydi, uni boshqa o'rgatish usuli bilan almashtirgan ma'qul. Chunki bola og'zaki so'zni eshitgandan ko'ra naturani ko'rganida ko'proq jonlanadi. Tarbiyachi badiiy obrazni tanlayotganida juda ham ehtiyotkor bo'lishi lozim. Negaki to'g'ri tanlangan asar predmetni, qiyofalarni ko'rish idrokini o'z ichiga oladi (rangini, shaklini, holatini). Masalan, «Bo'g'irsoq» ertagi orqali bo'g'irsoqning obrazi, «Oltin baliq» ertagi orqali esa baliq obrazi yanada yorqinroq tasvirlanadi.

Mashg'ulot davomida tarbiyachining ko'rsatma va tushunchalari

Tarbiyachining ko'rsatmalari barcha ko'rgazmali usullarni o'z ichiga oladi hamda o'zi mustaqil o'rgatish usuli sifatida xizmat qiladi. Bu bolalarning yoshi va topishmoqlariga bog'liqdir. Kichik yoshdagi bog'cha bolalari uchun og'zaki ko'rsatmalar kamdan-kam beriladi. Bolalarning tasvirlash malakalari yetarli bo'lmay, sezgi analizatorining ishtirokisiz tarbiyachining ko'rsatmasini tushunmaydilar (ko'rish, eshitish, qo'l, ta'm bilish sezgilari). Agarda bolalar mustahkam ko'nikmaga ega bo'lsa-

lar, tarbiyachi ko'rgazmali ko'rsatmasiz tushuntirishi mumkin. 5-6 yoshli bolalar uchun bir so'zning o'zi xotiradagi chizish usuli haqidagi tasavvurni eslashga yordam beradi. Tarbiyachining ko'rsatmalari butun guruh bolalariga va alohida bolalarga qaratilgan bo'lishi mumkin. Butun guruh uchun beriladigan ko'rsatmalar mashg'ulotning boshida beriladi. Ular qisqa, lo'nda, tushunarli bo'lishi kerak. O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalar topshiriqlarini qanday o'zlashtirganliklarini bilish uchun biror boladan topshiriqning ketma-ketligini va qaysi usullardan foydalanib bajarish kerakligini so'raydi. Bunday qayta so'rash yaxshi tushunishlariga yordam beradi.

Kichik guruhda tushuntirib, ko'rsatgandan so'ng, tarbiyachi yana ishni nimadan boshlash kerakligini qayta esga soladi. Katta guruhda esa bolalarga nimani chizishini yoki yasashini, asosiyi nimadan iborat, predmetlarni qanday joylashtirish kerakligi haqida o'ylashni taklif qiladi. Bolalar ishga kirishgandan so'ng tarbiyachi har bir bolaga ko'rsatma berishga kirishmasdan, balki ishga kirisha olmayotgan bolalarga nima tushunarli bo'lmaganini so'rashi lozim, bunday bolalarga qaytadan vazifa tushuntiriladi va ko'rsatma beriladi. Hamma bolalarga ham ko'rsatma berish zarur emas. Ko'rsatma ikkilanuvchi, uyalchang, o'ziga ishonmaydigan bolalarga kerak. Yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tarbiyachi har doim ham oldindan aytib berishi kerak emas. Tarbiyachining ba'zi bir bolalarni berilgan topshiriqni o'zi mustaqil bajarishiga ko'zi yetsa, u holda tarbiyachi ko'rsatma berishdan bosh tortishi ham mumkin. Asosiyi, tasviriy faoliyatda bola qiyinchilikka duch kelib, uni bartaraf etishga yo'l topa olishi kerak. Ko'rsatma shakllari hamma bolalar uchun har xil bo'lishi kerak. Ayrim bolalarga maqtoqli ton bilan ko'rsatma berilsa, o'ziga ishongan bolalarga esa ko'proq talab qo'yiladi. Tarbiyachining ko'rsatmalari to'g'ridan-to'g'ri, buyruq shaklida bo'lishi kerak emas. U bolani o'ylashga, fikrlashga undashi kerak. Bola qilgan xatoni ko'rsatish bilan birga, tasvirning ma'nosi o'zgarayotganiga diqqatni qaratish lozim. Masalan, «Qizchani ko'ylagi xud-

di g'ijimga o'xshaydi» (yaxshi bo'yalmagan), «Daraxtlar yiqilib ketayotganga o'xshaydi» (yaxshi joylashtirilmagan), «Bu odam biram katta, ammo uyga kira olmayapti» (rasmdagi proporsional holat). Shu bilan birga xatoni qanday qilib to'g'rilash kerakligini aytib bermaslik lozim. Bolaning o'zi fikr yuritsin. Ko'rsatma yoqimli tovush bilan berilishi bolalarning qiziqishini orttiradi. Yakka tartibdagi ko'rsatmalar boshqa bolalarning diqqatini jalb qilmasligi uchun pastroq tovushda, yakka holda beriladi. Mashg'ulot davomida qachon ko'rsatma beriladi? Qachonki, ko'pchilik bolalar xatoga yo'l qo'ysalar va tarbiyachi barcha bolalarning diqqatini o'ziga jalb qiladi va qaytadan tushuntiradi. Bunday mashg'ulot davomida beriladigan ko'rsatmalarni kamroq berish kerak, negaki u ijodiy faoliyatni buzadi.

O'yinli o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda o'yinlardan foydalanish ko'rgazmali-amaliy o'rgatish usuliga kiradi. Bola qancha kichik bo'lsa, o'yin uning tarbiyasida shuncha katta o'rin tutadi. O'yin usullari qo'yilgan masalaga nisbatan bolalarning diqqatini yaxshi jalb qiladi va xayol bilan tafakkurning ishini yengillashtiradi. O'yin usullari kichik guruh uchun birinchi marta Ye.A.Flerina tomonidan tashkil qilingan, keyinchalik A.A.Volkova, T.G.Kazakova tomonidan davom ettirilib, kichik bog'cha bolalari uchun har bir mashg'ulotni o'yin obrazi bilan bolaga singdirish maqsadida katta bir tizim ishlab chiqildi.

Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin mashqlaridan rasm chizishda keng foydalaniladi. Maqsad bolalarning oddiy chiziqli shakllarni chizishga o'rgatish hamda qo'l harakatlarini rivojlantirishdir. Bolalar tarbiyachining ortidan qo'llari bilan havoda, so'ng qog'ozda turli chiziqlarni chizadilar. Tarbiyachi, «Bolakay yo'lda chopib ketyapti», «Buvijon» va hokazo, degan iboralar bilan tushuncha hosil qiladi. Obraz bilan harakatning birlashuvi bola tomonidan chiziqlarni va sodda shakllarni tasvirlash malakasiga ega bo'lishni ancha tezlashtiradi.

Kichik guruhda predmetlarni tasvirlashda ham o'yin usullaridan foydalaniladi. Masalan, mehmonga qo'g'irchoq keladi va

bolalar unga nozu-ne'matlar yasaydilar, non, pirog, pechene va hokazo. Bunday ish n'obaynida bolalar sharni yassilashga urinadilar.

O'rta guruhda bolalar ayiqni yumshoq o'yinchog'iga qarab chizishlari kerak. Shunda qiziqarli o'yin o'tkazish uchun ayiqcha eshikni taqillatadi, so'ng bolalar bilan salomlashib, bolardan uning rasmini chizib berishlarini iltimos qiladi. Mashg'ulot yakunida u rasmlarni baholashda qatnashadi va yaxshi rasmlarni o'zi tanlaydi.

6 yoshli bolalar bilan tasviriy faoliyat davomida kichik guruhga qaraganda o'yinlar ancha kamayadi. Masalan, sayrda bolalar o'zlarining fotoapparatlari bilan atrofni rasmga oladilar: daraxtlar, qushlar, hayvonlar va hokazo. Guruhga kelib, o'zlari olgan «rasmlarni namoyon qiladilar va rasmlarni chiqaradilar», ya'ni ko'rganlarini qog'ozga tushuradilar. Tarbiyachi o'yindan foydalanганida butun mashg'ulotni o'yinga aylantirib yubormasligi kerak. Chunki bu bolalarning diqqatini topshiriqni bajarishdan tortib, ko'nikma, malakalarga ega bo'lish tizimini buzadi.

Amaliy metodlar. Tasviriy san'atga o'rgatish mobaynida bolalar turli materiallardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Rasm chizish, loydan buyum yasash, applikasiya turli metodlardan hamda o'rgatish usullaridan foydalanishni talab qiladi, shu jumladan, bolalarda ko'nikma malakalarni hosil qiladigan amaliy metodlardan ham foydalanish talab qiladi. Amaliy metodlardan asosiysi bo'lmish, texnik va ba'zan tasvirlash malakalarini o'rgatadigan mashqlardir.

Kichik guruhda bu mashqlar bolalar uchun sezilarli emas, yumaloq shaklli predmetlarni yasashni o'rganib, bolalar kop-tokni, olmani, apelsinni va shu kabi predmetlarni yasaydilar. Yo'llarni, yomg'irni chizib, ular gorizontal va vertikal chiziq-larni chizishni mashq qiladilar.

Katta guruhdagi bolalar oldiga esa, to'g'ridan-to'g'ri ma'lum bir topshiriq qo'yiladi yoki chiroyli va to'g'ri shtrix bilan chizishga o'rganish. Shtrixlab chizishni ko'rsatib bergandan so'ng bo-

lalarga murakkab bo'lmagan predmet konturini (Masalan, uy, qo'ziqorin, olma) chizib olib, uni tekis qilib bo'yamaslik rasmini xunuk qilib qo'yishini biladilar va sidqidildan mashq qiladilar. Mashqlardan tasvirlash xarakterga ega bo'lgan topshiriqlarni tushunish uchun foydalaniladi. Masalan, tarbiyachi bir chiziq bilan inson boshining yonmacha qiyofasini chizishni ko'rsatib berganidan so'ng bolalar bir necha marta odam boshining rasmini qayta-qayta chizadilar.

Evristik metod. Evristik grekcha so'zdan kelib chiqqan holda, «Evrastika» haqiqatni topish san'atidir. Bu metod topqirlikni, faollikni rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiyachining vazifasi bolalarda tasvirlash faoliyatini shunday tashkil qilishi kerak-ki, u faol va ijodiy bo'lsin. Har bir mashg'ulot faqatgina didaktik vazifasini emas, ya'ni ma'lum bir predmetni tasvirlashni o'rgatish emas, balki boladan ishni mustaqil bajarishni ham talab qiladi. Shu maqsad bilan tarbiyachi turli xil usullardan foydalanishi mumkin: maslahat, maqto'v, topshiriqni bajarish usulini ko'rsatmasi (to'liq bo'lmagan), o'yinchoq ko'rsatmasi, eslatma va shu kabilar. Bolani shunday holatga qo'yish kerakki, u o'ylagan o'yini bajarishi uchun o'zi yo'l topsin. Shunday qilib u yoki bu metod va usullarni tanlash quyidagilarga bog'liqdir:

Bolalarning yoshi va rivojlanish darajasiga;

Bolalar foydalanadigan tasviriy materiallariga bog'liqdir.

Atrof-olam haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash maqsadida mashg'ulotlarda, asosan, og'zaki metodlar qo'llaniladi: suhbatlar, bolalarning ko'rganlarini xotirada qayta eslash uchun yordam beradigan savollar.

Tasviriy faoliyatning turli ko'rinishlarida o'rgatish usullari turlichadir, chunki bir obraz turli vositalar yordamida vujudga keltiriladi. Masalan, mazmunli mavzularda kompozitsiyaga

o'rgatish vazifasini rasmda kartinalarga qarab tushuntiriladi, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari esa pastroqda chiziladi. Bu masala loydan buyum yasaganda shakllarning ularning holatiga qarab joylashtiriladi; yonma-yon yoki ketma-ket va hokazo. Bu yerda alohida tushuncha yoki ko'rsatma berish shart emas. Har bir usuldan o'ylab, mashg'ulot oldida turgan vazifalarga nisbatan, dasturda berilgan mashg'ulotning mazmuniga nisbatan va asosan ushbu guruh bolalarining qay darajada rivojlanganligini hisobga olgan holda foydalanish kerak.

Mashg'ulotda alohida metod va usullar ko'rgazmali va og'zaki-lari - o'zaro qo'shiladi, mujassamlashtiriladi hamda bir-biriga umumiy ta'lim jarayonida bog'lanadi. Ko'rgazmalilik bolalar tasviriy faoliyatining moddiy hissiy asosini yangilaydi, so'z esa to'g'ri tasavvurni, tahlilni, idrok qilinganlarni va tasvirlayotgan-larini umumlashtirishning shakllanishiga yordam beradi.

6. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA RASM SOLISHGA O'RGATISH

REJA:

1. Predmetli rasm. Mazmunli rasm. Dekorativ rasm.
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida rasm chizishga o'rgatish metodlari.

Tayanch tushunchalar: predmetli rasm, mazmunli rasm, dekorativ rasm, shakl, asosiy bo'lak, kompozitsiya, koordinatsiya, rang, tahlil, sintez, analitik fikrlash, individual xususiyat, og'zaki nutq, passiv harakatlar usuli, naqsh komponentlari, ornament, kompozitsiya, ritm, simmetriya.

Rasm chizish bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda asosiy o'rin egallaydi va uchta turni o'z ichiga oladi:

Alohida predmetlarni chizish.

Mazmunli rasm chizish.

Dekorativ rasm chizish.

Tasviriy faoliyatga o'rgatishning asosiy vazifasi - tevarak-atrofdagi borliqni tasavvur qilishda bolalarga yordam berish. Ularda kuzatuvchanlikni rivojlantirmoq, estetik go'zallik hissini tarbiyalamoq hamda tasvirlab berish usullarini o'rgatmoqdir. Bu bilan birga tasviriy faoliyatning eng asosiy vazifasi - ma'lum bir yosh uchun mos tasviriy ashyolari bilan turli xil predmetlarning turli timsollarini yaratish kabi ijodkorlikni bolalarda shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Alohida predmetlarning rasmini chizish

Psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, bitta predmetni boshqa predmetlar orasidan ajratib olish uchun bolaga shu predmetni idrok qilishda predmetning shaklini bilish yordam berar ekan. Shakllarni tasvirlash jarayonidagi xatoliklar faqatgina bolaning noto'g'ri tushunchalari va ko'nikmalarining yetarli emasligi emas, balki predmetni to'g'ri idrok etishni bilmasligi bilan tushuntiriladi. Bolaning tasvirlay olish qobiliyati hali yaxshi rivojlanmagani uchun uning oldida fikr yuritib tasvirlash kabi qiyinchiliklar ham turadi. Rasmda shakl to'g'ri kontur bilan chegaralab chiqilgan, lekin shu bilan birga ishning 1-bosqichlari chiziqlarni to'g'ri aniq chizish va konturlarni (aniqlash) tasvirlash, rasmni ishlash jarayonining vazifasi bo'lib hisoblanmaydi. Agar umumiy shakl topilmagan bo'lsa, konturni to'g'ri chiziq bilan chizib bo'lmaydi, chunki u har doim o'zgaruvchan, shunga qarab uni chizish ham o'zgaradi, ya'ni natijasi, rasmning oxirgi yo'nalishi ham o'zgaruvchandir.

Rassom predmetni tasvirlayotganda avval asosiy shaklning belgilarini qog'ozda belgilab oladi. Maktabgacha tarbiya yoshi-

dagi bolaga, ayniqsa, 3-4 yoshli bolaga tasvirlashning bunday usuli juda qiyin, chunki u predmetni butunligicha tasavvur qila olmaydi. Unga predmetni asta-sekinlik bilan bir tomonga chizish osonroq. Tasvirlashning bu usuli bolaning ishini osonlashtiradi. oldin bitta bo'lagini tanlab, naturadagi keyingi bo'lagini eslab yoki ko'rib shu bo'lagini bo'lakka bo'lib, rasm chizishni davom ettiradi.

Asta-sekinlik bilan bolalarga rasmning umumiy belgilarini qog'ozga tushurib chizishni o'rgatish zarur, chunki rasmni bo'laklarga ajratib chizishning o'ziga xos qiyinchiligi bor. Bunda kerakli shaklning asosiy bo'laklari va ikkinchi darajali bo'laklarning o'zaro joylashish hamda fazodagi o'rinlarini aniq proporsional holatda chizish, aniqlash qiyin bo'ladi. Hamma yosh guruhlar uchun rasm chizish faoliyatiga o'rgatishning asosiy va umumiy vazifalari quyidagilar:

1	Predmetning shakli va tuzilishini tasvirlashga, ularning qismlarini o'zaro proporsiyalashni ko'rsatib berishga, harakat natijasida ularda o'zgartishlarda o'rgatish.
2	Tasvirni obrazli yorqin qiladigan ba'zi bir xarakterli detallarni tasvirlashga o'rgatish.
3	Predmetning rangini, uning mazmuni va obraz xarakterini o'zaro birlashtirib berishga o'rgatish.
4	Bo'yoq, rangli qalam va boshqa ashyolar bilan chizishda texnik ko'nikmalarni rivojlantirish.

Mazmunli rasm chizish. Mazmunli rasm chizishning asosiy maqsadi bolaning atrof-muhitdan olgan taassurotlarini ifodalashga o'rgatishdir.

Mazmunli rasm – bu bir necha mazmunning ma'lum rangda tasvirlanishidir. Bolalar qaysi mazmun bo'yicha rasm chizadilar? Bolalar kichik hikoya, ertak asosida va o'zlarini o'rab turgan tevarak-atrofni, tabiatni chizishga harakat qiladilar. Bolalar

tomonidan chizilgan «Biz shanbalikda» va «Kech kuz» rasmlari bunga misol bo'la oladi. Bolalar bilan olib boriladigan bunday mashg'ulotlar ularning har tomonlama kamol topishiga yordam beradi. Bunda bolalarning aqliy qobiliyati rivojlanadi.

Bu bolada asta-sekinlik bilan rivojlanadi, shuning uchun mazmunli rasm chizish o'rta guruhdan boshlab kiritilgan. Bunda ham yonma-yon turgan 2-3ta predmetni tasvirlash o'rgatiladi. Mazmunli tasvirlashda predmetlarning bir-biridan ajratish uchun uning o'lchamini, fazodagi o'rinlariga qarab, predmetlarning katta yoki kichikligini o'rgatish kerak. Maktabgacha yoshdagi bola uchun predmetlar orasidagi fazoviy munosabatlarni farqlay olish juda qiyin. Mazmunli rasm chizishni bog'chada o'rgatishning umumiy vazifalari quyidagilar:

Mavzuning mazmunini ifodalashga, uning asosini ajratishga o'rgatish.

Obyektlar orasidagi o'zaro aloqani tasvirlashga o'rgatish

Obyektlar orasidagi proporsional joylashuvni tasvirlashga va ularning fazodagi o'rinlarini ko'rsatishga o'rgatish.

Dekorativ rasm chizish. Dekorativ rasm chizish tasviriy faoliyatning boshqa turlari kabi bolada estetik tuyg'uni rivojlantiradi. Bolalarni xalq amaliy san'ati namunalari bilan tanishtirishda tarbiyachi ularda vatanparvarlik ruhini, shu san'at asarlarini yaratayotgan odamlarning mehnatiga hurmat bilan qarash kabi tuyg'ularni tarbiyalashi kerak.

Bolalarni dekorativ rasm chizishga o'rgatishda tarbiyachi ularda naqsh komponentlarining o'zaro bog'liqligini, rangini, kompozitsiyasini, forma elementini ko'rishga o'rgatadi. Dekorativ rasm chizishda rang qobiliyatining rivojlanishi asosiy masala

Dekorativ rasm chizishdagi umumiy vazifalar

✓ Kompozitsion hisni naqshning turlicha shakllari bilan bog'liq holda shakllantirish.

✓ Rang qobiliyatlarini rivojlantirish.

✓ Xalq amaliy san'atining usullarini farqlashga va ularning alohida elementlarini bolalarning o'z ijodida foydalanishga o'rgatish.

✓ Qalam va mo'yqalam bilan chizishning texnik ko'nikmalarini mustahkamlash.

Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida rasm chizishga o'rgatish 2 yoshdan boshlanadi. Bu davr bolalarni tasviriy faoliyatga tayyorlash davri hisoblanadi. Bu davrda bolalar qalamni ushlab va qog'oz ustida yuritishga o'rganadi. Lekin bu jarayonda rivojlanmaydi, bola qalamni to'g'ri ushlabni bilmaydi, tarbiyachi asta-sekin to'g'ri ushlabga odatlantiradi, bolani bajarayotganligini emas, balki qalamning harakatini, uning uchi bilan qog'oz betiga taqillatishi qiziqtiradi. Qalam bilan turli xil to'g'ri shtrixlar, nuqtalar chizadi, qog'oz betida turli harakatlar qiladi, keyin sodda chiziqlar asta-sekin murakkablashadi. Bu vaqtda bola qog'oz ustiga tushirilgan turli xil izlarni ko'rib xursand bo'ladi. Shuning uchun bu davr «Ala - buji» davr deyiladi. Bu davr bolada tasviriy faoliyatni vujudga keltirishga ta'sir ko'rsatadi. Bu guruhda maktabgacha ta'lim-tarbiya dasturi guruhiy mashg'ulotlarni talab qilmasa-da, agar bolalar xohlashsa, ularni stol atrofiga o'tirib rasm chizdirishga imkon yaratish mumkin.

Ilk yoshdagi guruhlarda bolalarga bir yarim yoshdan boshlab qalam berish mumkin. Lekin bolalar qilayotgan harakatining tasvirlash ma'nosini kichik guruhdan boshlab tushunadi.

Bu davrga kelib, nutqi o'sadi, tasavvur doirasi kengayadi, ashyolar bilan mustaqil harakat qilishi faollashadi. Bu guruhda tarbiyachi bolalarni qilayotgan harakatlarini kuzatishga o'rgatadi. Chizayotgan turli chiziqlar bilan predmetlarning turlarini

bilishga, ularni ayrim narsalarga o'xshatishga o'rgatadi. Bolalarga savollar bilan murojaat qiladi, sen nimani chizding, deb bolaning chizgan ishini qaysi predmetga o'xshashligini aniqlaydigan ko'plab savollar beradi. Bola harakati ixtiyorsiz bo'ladi. Hamma bolalar bir vaqtda o'z harakati natijasida hosil bo'lgan ishida predmet o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlay olmaydi, bu xususiyatning o'sishi o'z-o'zidan nutqining rivojlanishiga sabab bo'ladi. Ular ishlarida oddiy predmet va hodisalarni tasvir etadi. Masalan, yomg'ir yog'ayapti, qor yog'ayapti, barglar uchayapti, daryoda suv oqmoqda va boshqalar.

3 yilda asta-sekin bolalarda ranglarga qiziqish ortadi. Ular turli ranglardan foydalanib, uni predmetga o'xshatadilar. Masalan, uncha katta bo'lmagan qog'oz betiga qizil bo'yoqda bo'lib, "Men gul soldim" deydi. Bu guruhda tarbiyachi bolalarga predmetning qaysidir bir qismini chizib, tugatishlarni taklif qiladi. Masalan, sharga ip, bayroqchaga tayoqchani va qizil, yashil, ko'k, sariq ranglarni bilishga va foydalanishga o'rgatiladi. "Quyosh", "ko'm-ko'k o'tlar", "gullar". Bolalar dastlab qalam bilan chizishadi, 3-4 mashg'ulotdan keyin bo'yoqdan foydalanib bo'yaydi, undan foydalanish o'rgatiladi. Bolalarga quyidagi mavzularda bo'yoqlar bilan rasm chizdirish mumkin. Masalan, barglar daraxtlardan to'kilayapti, uyda chiroqlar yoqildi.

Yilning 2-yarmida tarbiyachi bolalarni predmetni oddiy tasvirlashga o'rgatadi. Tarbiyachi shar chizadi, bolalar - ipini, tarbiyachi koptok chizadi, bolalar - yo'l. Yilning 2-yarmida bolalar bilan mashg'ulot uyushtirib, uni (mo'yqalam qo'yib olish) qo'g'irchoqning ko'ylagini yoki dastro'molcha va qo'lqopni dog'lar bilan bezashga o'rgatiladi. Bu yoshdagi bolalarni tasvirlashga o'rgatishda tarbiyachi turli xil usullardan foydalanadi.

Sifatli o'rgatish uchun usullardan biri passiv harakatlar usuli, ya'ni bola o'zi mustaqil harakat qiladi. Tarbiyachi bola qo'lga qalam berib chizish harakatlarini bajaradi yoki o'yin o'tkazadi. Bolalar qo'l harakatining koordinatsiyasini rivojlantirib borib, tarbiyachi qog'oz betida bir xildagi ritmik harakatlarni bajardi, o'ngga-chapga keyin asta-sekin murakkab harakatlarni baja-

rishga o'rgatadi. Masalan, ip o'rami yoki tutun chiqayapti va boshqalar.

Tarbiyachining badiiy so'zdan foydalanishi, bolalarga tasvirlanayotgan narsani obrazli tasavvur etishga yordam beradi. Masalan, quyosh to'g'risida shunday she'r va ashulalardan foydalanish muhim usullardan hisoblanadi. Kichik guruhda tarbiyachi bolalar bilan hamjihatlikda ishlaydi. Tarbiyachi katta qog'oz betida archani chizadi, bolalar esa chiroqlar yoqadi (mo'yqalamni tikka qog'ozga qo'yish usuli bilan). Bunday mashg'ulotlarni tarbiyachi 5-6 ta bolalar guruhi bilan uyushtirish mumkin. 2,5 yoshdagi bolalar bilan ham mashg'ulotlar uyushtirish mumkin. Masalan, bolalarga rasmlar berib, unda nimalar tasvirlanganligiga oid o'yinlar o'tkazish. Masalan, quyosh, bayroqcha, gullar tasvirlangan bo'lishi mumkin. Bolalar ularni aytib beradi, qiynalgan bolaga tarbiyachi yordam beradi. Tarbiyachi bolalar ishini tahlil qilib, ularning ishlarining xilma-xilligi va predmet bilan tasvir o'rtasidagi o'xshashlikni ko'rsatib beradi.

Kichik guruhda o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Ikki yoshli bola qalam, mo'yqalamni to'g'ri ushlashi mumkin, lekin uning tajribalari kam, bajara olish va bilish qobiliatlari yo'q, qo'l harakatlari yetarlicha rivojlanmagan. Shuning uchun asosiy vazifalar bolalarga umumiy tarbiyaviy ta'sir qilish bilan bog'liqdir. Kichik guruhda o'rgatishning vazifalari quyidagilar:

- Rasm chizish jarayoniga natija beruvchi jamoat ishi deb qiziqishni uyg'otish.
- Rasm chizish materiallari "qalam, bo'yoqlar" va ulardan foydalanish usullari bilan tanishtirish.
- Katta yoshli odam chizgan rasmni, predmetning tasviri deb tushunishni o'rgatish.
- To'g'ri va egri chiziqlarni hamma yosh guruhlarida, berk shakllarni chizish prinsiplarini o'rgatish.

Bu guruhning dasturi keyingi guruhlarining dasturidan bosqichma-bosqich murakkablashib borishi bilan farqlanadi. Rasm chizishning birinchi mashg'uloti qog'oz va qalam bilan tan-

ishtirishdan boshlanadi. Bu materiallarning o'yinchoqlardan bolalarga ma'lum bo'lgan turli xil predmetlardan farq qilishini pedagog tushuntiradi. Qalamlar bilan turli faoliyat turlarini bajarish mumkin. Qog'oz toza edi, qalamning harakatlanishidan unda izlar paydo bo'ldi. Qalamning ochilgan uchi qog'ozda iz qoldirdi. Ikkinchi uchi esa iz qoldirmaydi. Agar sekin bosilsa, qog'ozda uning izlari ko'rinmaydi. Agar qattiq bosilsa, qog'oz yirtilib ketishi mumkin. Bunday tushuntirishni va harakatlarni ko'rsatib berish bolalarda rasm chizishga qiziqishni uyg'otadi. Bular dan tashqari, oddiy texnik ko'nikmalarni qalam, mo'yqalamni to'g'ri ushlash, ulardan tartibli foydalanishni o'rgatadi. Bo'yoqni mo'yqalamning uchiga olishni bilish kabilarni o'rgatishni dastur o'z ichiga olgan.

Bu guruh bolalar (3 yoshli bolalar) psixologik jihatdan rivojlanadi, turmush tajribalari o'sadi. Tarbiyachi bu yoshdagi bolalar bilan rasm bo'yicha mashg'ulot olib borganda bolalarning rasmga nisbatan qiziqishlarini orttiradi. Bu guruhda bolalarning rasm ishining sifati emas, balki ish jarayoni qiziqtiradi. Rasm bo'yicha barcha guruh bolalari tarbiyachining og'zaki ko'rsatmalarini tinglashga, tarbiyachining ko'rsatib bergan usullarini bajarishga o'rganib boradilar. Bu yoshdagi bolalar rasm faoliyatida tezda o'yin faoliyatiga o'tish bilan ajralib turadi. Masalan, doirachalar chizib, uning ichini qalam bilan urib chiqib, uni qush don cho'qiyapti deb ifodalaydi. Bunda yosh bolalarning rang tanlash malakasi shakllanadi. Bolaning diqqatini ularga yoqqan ranglarga tortadi. Bolalar tasviriy jarayonda so'z bilan ifodalashga o'rganadilar. Rasmda tasvirlay olmagan voqealarni so'z bilan to'ldiradi. Bolalarda mustaqillik, faollik o'sadi.

Tarbiyachi bolalarga mashg'ulotda olgan bilim va ko'nikmalardan mustaqil foydalanish imkoniyatini tug'diradi. Bolalar turli shakldagi predmetlarni tasvirlashga o'rgatiladi, doira, to'g'ri to'rtburchak, uchburchak va turli yo'nalishdagi chiziqqlar to'plamidan iborat narsalarni chizadi. Predmetlarning shaklini to'g'ri tasvirlashga o'rgatish uchun bolalarning qo'llarini shaklly harakat qilishga moslashtirish lozim. Bolalarga predmet shakli

bilan qo'lning shakl harakatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgatish lozim. Tarbiyachi predmetni tasvirlashga o'rgatishdan oldin, uni mashg'ulot oldidan ko'rib chiqadi (ya'ni kuzatish olib boradi). Bolalar jonu-dili bilan turli rangdagi koptoklar, sharlar va archa o'yinchoqlarini tasvirlaydilar. To'g'ri to'rtburchak shaklini tasvirlashga bolalar bu guruhda qiynaladilar, shuning uchun bu shakl yilning 2-yarmida beriladi.

Bolalar archa, daraxt, tursā yiqilmas qo'g'irchoq, "Nayzongul qo'g'irchog'i", aravachani tasvirlaydi. Ranglarni qizil, sariq, ko'k, yashil, qora, oqlarni bilishga o'rgatiladi. Shuningdek, rang aralashtirishlarni (pushti, havo rang va zarg'aldoq, jigarrang) tavsiya etish mumkin. Bu guruh bolalarida ranglarni to'g'ri atash va tasvirlash aniq talab etilmaydi, tarbiyachi ularga bo'yoqning buyumga mos rangini kichik idishga solingan holda beradi (bola yoshiga qarab mo'yqalam kattalashib boradi, 10-raqamli, 11-raqamli), ammo tarbiyachi asta-sekin predmetlarning rang tusini haqqoniy tasvirlashga o'rgatib borishi kerak. Masalan, ko'm-ko'k o'tlar o'smoqda, o'tlarda sap-sariq jo'jalar o'tlab yurishibdi va hokazo. Bu guruhda bolalar ishining mazmuni asosan so'zda ifodalaydi. Masalan, mashina chizib, so'z bilan mazmun beradi, ya'ni bu mashina yurib ketdi yoki yuk olib kelyapti.

Mashg'ulot davomida bolalar bir turdagi predmetlarni bir necha marta tasvirlashni o'rganadilar. Bu esa bolalarning texnik ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Mashg'ulot davomida ishni tezda tugatgan bolalarga tarbiyachi rasm mazmunini kengaytirish maqsadida yangi vazifalar berishi mumkin. Masalan, o't ustida yurgan jo'jalar yonida don yoki turli chugalchanglarni solishni tavsiya etish va bu bilan bolalar chizgan ishlarini mazmunan boyitib ularni ham shunga o'rgatib borish lozim.

O'rta guruhda rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Hayotining 4-yilida bola predmetni yaxshiroq yoki yomonroq tasvirlay olishni bilmasa ham, lekin ular rasm chizishning ma'nosini biladilar.

Ular o'zlari chizgan shaklsiz rasmlarni predmetning biror bir belgisiga asosan, o'xshatib chizadilar. Pedagog bolalarning rasm bilan predmetning o'xshash belgilarini topishga uringishini rag'batlantirib turishi va shu bilan bir qatorda turli shakllarni to'g'ri tasvirlashga o'rgatib borishi zarur.

Tasviriy faoliyatni o'rgatish vazifalari

- Sodda predmetlarning asosiy belgilari (rang, shakl)ni berib, turli xil to'g'ri va aylanasimon shakllarni tasvirlashga o'rgatish.
- Rangli bo'rlar, ko'mirlar, akvarel bo'yoq bilan chizish usullarini o'rgatish.
- Kompozitsion ko'nikmalarni, qog'ozning o'rtasiga tasvirlarni joylashtirishni rivojlantirish.
- Texnik ko'nikmalarni o'zlashtirish.

Bu guruhda to'g'ri va egri chiziqlarni to'g'ri chizishga o'rgatish birinchi vazifa bo'lib qoladi. Bunda turli chiziqlarni turlicha chapdan o'ngga, tepadan pastga, kesishgan chiziqni chizishga o'rgatiladi. Bularni, masalan, tizimcha, yo'lakcha, qalam, yomg'ir shaklida chizish mumkin. Kichik guruh bolalariga bir xil shakldan (qorbobo, ikki yoki uch aylanadan iborat) yoki ikki xil shakldan iborat (quyi bitta aylana va birgina to'g'ri chiziqdan iborat) bo'lgan predmetlarni hizish ancha qiyin, chunki uch yoshli bolaning tahlil sintez qilib fikrlashi yaxshi rivojlanmagani uchun bu guruh dasturida faqat ikki xil shakldan iborat bo'lgan predmetni, masalan, quyoshning nurlari, archaning ignachalari tasviri kiritilgan.

Shakl qanchalik murakkablashsa, rangdan foydalanishi ham shunchalik murakkablashadi. Bolalar rasmda aniq predmetlarning tasviri uchun shu predmetga mos rangni ishlata olishni o'rganadilar. Masalan, qizil rang bayroq, sariq rang osh, yashil rang archa va boshqalar.

Bu guruhda o'rgatishning vazifalari quyidagilar:

To'g'ri to'rtburchakli va aylanasimon shakldagi predmetlarni tasvirlash ularning tuzilishini, asosiy qismi va detallarini berishga o'rgatish.

Rangdan badiiy ifodalash vositasi sifatida foydalanishga o'rgatish.

Qog'oz markazida predmetni joylashtirishda kompozitsion uquvini bilishda rivojlantirish.

Rasmni qalam va bo'yoq bilan bo'yashda texnik ko'nikmalarni mustahkamlash.

Bu guruhda bolalarga ritmik joylashgan predmetning qismlarini tasvirlash o'rgatiladi (yuqorida, pastda, o'ng tomonda, chap tomonda) hamda bir qancha proporsional joylashgan qismlarni tasvirlash o'rgatiladi. Bu alohida qismlarni o'zaro solishtirish va tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, Qorbobo va archa 2 tomonlama joylashgan novdalari bilan. Bu guruhda tasvirlash qiyin bo'lgan obyekt – odamning rasmini chizish mashg'ulotlarga kiritiladi. Odamni chizishdan oldin bolalar soddaroq shakllarni: qorbobo, nevoliyashka, matreshka, qo'g'irchoqlarni chizishni o'rganadilar.

Katta guruhda rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Bu guruhda bolalarni tasvirlash va yorqin obrazlarni yaratish qobiliyatlarini tasvirlashning turli usullardan foydalanib chizishga o'rgatiladi.

Vazifalar:

- Predmetning shaklini, uning belgilarini, hajmini va qismlarining joylashishini o'rgatishni davom ettirish
- Rasmda sodda harakatlarni tasvirlashga o'rgatish
- Rang bilish qobiliyatlarini rivojlantirish va mustahkamlash
- Qalam (shtrixlash usullari), bo'yoqlar va mo'yqalam harakatlari usullari bilan ishlashda texnik ko'nikmalarini rivojlantirish

- Rangli bo'rlar, ko'mirlar, akvarel bo'yoq bilan chizish usullarini o'rgatish.

Bu yoshda bolalar rasmda bir xil predmetning o'xshash va farqli tomonlarini tasvirlash hamda topishga o'rganadilar. Masalan, 2 ta turli olmalar formasi va rangi bilan farqlanadi, yoki lavlagi bilan turp, ular sabzavotlar uchun umumiy bo'lgan dumaloq shaklda. Bu guruhda bolalar yana asosiy ranglar bilan tanishib, rasmda ularning chiroyli turlanishlarini keltirib chiqarishni o'rganadilar. Bolalar rangli qalamlardan tashqari oddiy qora qalam bilan predmetning umumiy belgilarini chizib olish uchun foydalanadilar.

Tayyorlov guruhida rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Bu guruhda tasvirlash qobiliyatiga va ko'nikmalariga o'rgatish yakunlanadi. Quyidagi asosiy vazifalar bor:

Naturadan va tasavvur qilishdan predmetning xarakterli belgilari: tuzilishini, hajmini tasvirlashga o'rgatish
Shakl va bo'yoqlarning boyligi, tasvirlab berishga va yorqin obrazlar yaratishga o'rgatish.
Kompozitsion qobiliyatlarni rivojlantirish (predmetning hajmi va formasining xarakterini hisobga olib predmetni qog'ozda joylashtirish).
Rang qobiliyatlarini rivojlantirish (1-rangning turli tuslarini bera olish qobiliyati).
Texnik ko'nikmalarni rivojlantirish (bo'yoqlarni boshqacharoq bo'yoq olish uchun aralashtirish, predmet formasi bo'yicha qalamda shtrix o'tkazish).

Olti yoshli bolalarda analitik fikrlash qobiliyati yaxshi rivojlangan bo'ladi. Ular turga mansub predmetlar belgisini ajrata olganliklari kabi, ularning bir predmetni boshqasidan ajratib turuvchi individual xususiyatlarini ham tasvirlay oladilar. Bu esa ijodiy tasavvurni rivojlantiradi.

O'rta guruhda mazmunli rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

O'rta guruh bolalariga rasm mashg'ulotlari asosan, yil boshidan o'tiladi, sababi, kichik guruh bolalariga qaraganda ular ma'lum mazmun asosida lo'nda qilib rasm ishlay olish qobiliyatiga egadirlar. Bolalarda rasm chizish malakasini rivojlantirish uchun 2-3 ta predmetni ko'rsatish mashqlari bilan boshlash maqsadga muvofiqdir.

Rasm ishlash mazmuni, quyidagilar:

– Mazmuni jihatdan bir-biriga o'xshash 2-3 ta predmetli rasm chizdirish.

– Bir necha predmetlarning joylanishini belgilash.

Bola 4 yoshdan boshlab predmetlarning yonma-yon joylanishini, odamlarning ko'rinishini faqat old tomondan, hayvonlarning ko'rinishini faqat yon tomondan bir yo'la chiza olish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Masalan, "Bolalarning qishki o'yinlari".

O'rta guruhdagi bolalar rasm chizishni faqat bir yo'nalishda chizishlaridan tashqari bir varaqni to'ldirib chizish malakalarini ham rivojlantirib boradi. Ma'lum narsani ko'rib tasavvur qilgan holda rasm chizadi, uning aqliy qobiliyati rivojlanadi, o'sib boradi. Har bir mashg'ulot bolalarni aqliy, estetik ruhda tarbiyalashga, jamoat ishlarini bajara olishiga asos bo'ladi.

O'rta guruhlarda rasm chizish orqali bolalarning og'zaki nutqini o'stirish bilan, ularni o'rab turgan tevarak-atrof bilan ham tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Bu yoshdagi bolalar uchun quyidagi rasmlarni tavsiya qilish mumkin:

"Qizcha uy atrofida o'ynayapti"

"Qish, bolalar qorbobo yasayaptilar"

"Bo'g'irsoq", "Chipor tovuq"

N.K.Krupskayaning fikricha, «Bolaga beriladigan ta'lim-tarbiya mehnatni sevishdan, uni e'zozlashdan boshlanadi». Bu

mashg'ulotlarni o'tkazish asosan, bolalarning kuzatuvchanligi asosida olib boriladi, shunda ularning og'zaki nutqi, mustaqil fikrlay olishi, har xil mavzularda rasm chiza olish ko'nikmalari rivojlanadi. Bolalarda rasm chizish ko'nikmasi asosan, og'zaki nutq orqali amalga oshiriladi. Masalan, bola bironta qiz, uy rasmlarini chizib, unga kichik ertak ham to'qishi mumkin. Ma'lum mavzudagi rasm bolaga ko'rsatilayotganda aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. Bola ko'rsatilayotgan rasmni aniq ko'rib chiza oladi, lekin uning yon tomonini, ustini chizishni bilmasligi mumkin. Bolalarga ishlangan rasmlar namunasidan ko'rsatib quyidagilarga alohida e'tibor berishlarini eslatish kerak. Masalan, predmetlarning proporsional, simmetrik joylanganligi uylar, daraxtlar, samolyotning parvoz qilayotganini chizdirish orqali bolalarda tahlil-sintez usulidan foydalanish muhimdir.

Yuqorida qayd qilinganidek, quyidagilarga ahamiyat beriladi:

- Mavzuning mazmuni aniq bo'lishiga;
- Obyektlar orasidagi bog'lanishga;
- Ma'lum maqsadga yo'naltirilgan mavzu bo'lishiga e'tibor berish kerak.

Bu yoshdagi bolalarga rangli qog'ozlar berilib, maqsad aytiladi. Masalan, bola ko'k rangda-o'tlarni, havo rangda-suv, sariq rangda-qum ko'rinishini tasvirlay oladilar. Masalan, "Baliqlar suzyapti", "Jo'jalar o't ustida o'ynayaptilar"ni ko'rsatish. Bolalarning aqliy qobiliyatlarini tekshirish maqsadida tarbiyachi bir predmet yoki jismni ko'rsatib, uning varaq ustida joylanishini savollar bergan holda suhbat orqali aniq maqsad asosida rasm chizdirish kerak. Bunda, albatta, tarbiyachining bilimdonligi katta mahorat talab qiladi. Bolalarning bir yarim yilda chizishgan rasmlari o'lchovlari asosan bir xil.

N.P.Sakulinaning tajribasi shuni ko'rsatdiki, bola chizgan rasmlarining past va balandligini ko'rsatish hamda farqini tushuntirish lozimdir. To'rt yoshli bolalarda rasm chizish ko'nikmalari o'sib boradi, ular kattalar chizgan rasmlarni tomosha

qilgan holda taqlid qilib rasm chizishga urina boshlaydi. Xoh ota-ona, xoh tarbiyachi bola tomonidan chizilgan rasmlarni bola oldida baholashi kerak. Bolalar o'ртоqlarining chizgan rasmlarining yaxshi, yomon tomonlari va xatolarini ko'rsatishlari zarur.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o'rgatish kerak:

- Bir-biriga mazmunan bog'liq 2-3 ta predmetni tasvirlashga o'rgatish.

- Kompozitsion qobiliyatlarni o'stirish (1 ta chiziqda bir nechta predmetni joylashtirish yoki yonma-yon yoki butun varaqda osmon va yerni chizish).

Bolalarga beriladigan mavzular qiyin emas: uy, uyning yonida daraxt o'syapti, skameyka turibdi; uy yoki daraxt yonida qizcha sayr qilib yuribdi, o'tloqda jo'jalar sayr qilyapti; o't, gullar, quyosh nur sochyapti. Bu rasmlarda mazmunli rivojlanishni bolalar ko'rsatishmaydi. Bolalar 2-3 ta predmetni yonma-yon chizishadi, ular orasida hech qanday harakat bog'lanmagan.

Katta guruhda mazmunli rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Bola besh yoshdan boshlab ma'lum mavzudagi rasmlarni chiza olish qobiliyatiga ega bo'ladi. U tevarak-atrofning o'zgarishlarini tasavvur qila oladi va chizishga harakat qiladi. Bu yoshdagi bolalarga quyidagi mavzudagi rasmlar chizish tavsiya qilinadi:

“Bolalarning qishki o'yinlari”.

“Bog'chada senga nimalar qiziqarli, shularni chiz”.

“Men onamga guldasta sovg'a qilyapman”.

“Quruvchilar yangi uy quryaptilar”.

“Ona bolani bog'chaga olib ketyapti”.

“Bolalar qorbobo yasayaptilar”.

Katta guruhdagi bolalar badiiy asarlardan olingan taassurotlari asosida va ertak mazmunini tushungan holda quyidagi mavzuda rasm chiza oladilar. Masalan, “Ikki ochko'z ayiqcha”, “Ayyor tulki va kulrang bo'ri”, “Mushuk, xo'roz va tulki” va boshqalar. Bu chizdirilgan rasmlar aniq mavzuda bo'lishiga ahamiyat berish kerak. Masalan, “14 yanvar – Vatan himoyachilar kuni”, “8

mart-onalar bayrami”, “21 mart – Navro‘z bayrami”. Katta guruhda o‘tkaziladigan rasm mashg‘ulotlari qiziqarli, savollarga javob olgan holda, asarda qatnashayotgan har bir qahramonga tavsif bergan holda, ranglarni tanlay olish va varaqqa joylashtirish vazifalarini belgilashi kerak. Bolalar tomonidan ishlanayotgan har bir rasmda predmetlarning hajmi, o‘lchovlarini chamalash bilan birga uzoq-yaqin, oldinma-ketin, ustma-ust, ketma-ket joylash mumkinligini tushuntirish kerak.

Bu yoshdagi bolalar, ayniqsa, ertak multfilmlarni tomosha qilishni yaxshi ko‘rganliklari sababli shu mavzudagi rasmlar chizishni yoqtiradi. N.P.Sakulinaning fikricha, bola rasm chizishni varaqning eng chetidan boshlab chizish bilan birga predmetlarning joylanishini ko‘rsatishi kerak va bo‘yoqlarni tanlay olishi ham muhim ahamiyatga egadir. Bolani rasm mashg‘ulotiga tayyorlash uchun unga kerakli rasm anjomlarini hozirlagan holda, bironta kuy eshittirib, akvarel bo‘yoq berib ma‘lum mavzu va maqsad asosida rasm chizish ishini boshlash lozim. Masalan, sokin musiqa asosida “Qor yog‘moqda”, “Kuzgi barglar daraxtdan to‘kilyapti”. Sho‘x musiqa eshittirib “Masxaraboz raqsga tushyapti” kabi...

5-6 yoshli bolalarning rasmlarining mazmuni ancha boy bo‘ladi. Bunda bolalar faqat predmetlarni chizishmaydi, balki predmetlarning atrofidagi sharoitni ham tasviriyadi.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o‘rgatish kerak:

·Obyektlar orasidagi o‘zaro mazmunan bog‘liqlikni tasvirlashga o‘rgatish.

·Kompozitsion qobiliyatlarni rivojlantirish (bunda qog‘ozda gorizontall chizig‘ini belgilab chizish).

·Rang qobiliyatlarini rivojlantirish.

Bu yoshdagi bolalarda har bir mavzuning mazmuni oldindan konkret aniqlangan bo‘lishi kerak. Ularga masalan, “Bayram” umumiy mavzusini berish kerak emas, chunki bu bolaga yo mavzuga aloqador bo‘lmagan narsani chizish, yo o‘zining imkoniyatiga to‘g‘ri kelmaydigan, kuchi yetmaydigan masalani qo‘yish mumkin. Masalan, namoyishni chizish.

Tayyorlov guruhda mazmunli rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Katta guruhda bolalar egallangan ko'nikma va malakalar tarbiyachiga 6-7 yoshli bolaga o'rgatish vazifalarini murakkablashtirishi imkoniyatini beradi. Buning uchun quyidagilar kerak.

• Bolalarga rasmlarning mazmunini boyitib, berilgan mavzu bo'yicha rasm mazmunini mustaqil holda aniqlashga o'rgatish.

• Mazmunda harakat natijasida predmetning formasini o'zgartirishga o'rgatish (masalan, engashishni, yugurishni)

• Kompozitsion qobiliyatlarni rivojlantirish; predmetlarning joylashishi, yaqindagilarni qog'ozning pastga, uzoqdagilarni tepasiga (bichimlarini o'zgartirmaslik).

• Rang qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil holda mazmunga mos rangni berishga o'rgatish.

Bu yoshda bolalarning analitik fikrlashi yaxshi rivojlangani uchun tarbiyachi bolalarga berilgan mavzu yuzasidan mustaqil holda tanlashga imkoniyat yaratib beradi. Masalan, "Uy qurish" mavzusi bo'lsa, bolalar o'zlari qanaqa uy, kim quryapti, qayerda kabi savollarga javob beradilar. Bolalar harakatdagi predmetning formasi o'zgarishini bilishadi, shu o'zgartirishlarni tasvirlay oladilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida dekorativ rasm solishga o'rgatishning vazifalari

Dekorativ rasm solish, tasviriy san'atning boshqa barcha tur-lari kabi bolada go'zallik hissini rivojlantiradi. Xalq dekorativ san'ati asarlari bolalarga yorqinligi hamda kompozitsiyalarining soddaligi bilan yaqindir. Tarbiyachi bolalarni respublikamizning turli viloyat va o'sha yerlik aholining dekorativ san'at asarlarining tanishtirish bilan birga, vatanga bo'lgan muhabbatni, ana shu san'at asarlarini yaratayotgan insonlar mehnatiga bo'lgan hurmatni ham tarbiyalashi zarur. Dekorativ rasm solish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

* Bolalarda turli shakllardagi naqshning tuzilishini kompozit-siya bilan bog'lash hissini rivojlantirish;

- * Ranglar hissini rivojlantirish;
- * Dekorativ san'atdagi usullarni farqlay olishni va alohida elementlarni o'z ijodida qo'llay olishni rivojlantirish;
- * Mo'yqalam va qalam bilan rasm chizishning texnik ko'nikmalarini hosil qilish;

Bolalarni dekorativ rasm solishga o'rgata turib, pedagog bolalarda butun naqsh komponentlari, ranglari, kompozitsiyalari, shakl elementlari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'ra olish malakasini rivojlantirishi zarur. Bola predmetning shakliga va nima maqsadda ishlatilishiga qarab, uni bezaydigan bezagi, naqshi o'zgarishini his qilishi va albatta, tushunishi zarur. Shundan kelib chiqqan holda u naqsh bilan bezashning ahamiyatini, maqsadga muvofiqligini, shakl bilan mazmun o'rtasidagi bog'liqlikni bilib, tushunib boradi. Bolalarni dekorativ rasm solish bilan tanishtira turib, ritm va simmetriya nimaligi haqida tasavvur hosil qilishga o'rgatish zarur. Chunki dekorativ san'at ritm va simmetriyasiz mavjud bo'la olmaydi. Dekorativ rasm solishda asosiy vazifalardan biri – rangni his qilishni rivojlantirishdir.

Rang – naqsh bezagida kompozitsiya bilan chambarchas bog'langan, naqsh bezagida ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ranglarning bir-biriga mos kelib, uyg'unlashishining, albatta, barchasini o'zlashtira olmaydi. Lekin rang hissi ularda bog'chagacha bo'lgan yoshdan boshlab rivojlana boshlaydi. Dekorativ rasmda ranglardan foydalanish vazifasi har bir guruhda murakkablashib boradi: yorqin, kontrast ranglarning moslashuvidan boshlab, iliq va sovuq ranglar jilosi (ottenok)ning turli uyg'unlashuviga qadar. Bu vazifani amalga oshirishda bolalar eng sodda tasviriy shakllarni chizishni o'rganib bo'lganlaridan keyingina, bolalar diqqatini yangi vazifaga konsentratsiyalash, ya'ni qaratish lozimdir: bu – oddiy va sodda shakllarni naqsh hosil qilish uchun ma'lum bir ketma-ketlikda joylashtirishdir.

Boshlang'ich tasviriy ko'nikmalarga bolalar birinchi va ikkinchi kichik guruhda ega bo'ladilar. Ikkinchi kichik guruhda ayrim vazifalar dekorativ xarakterga ega. Masalan, «Ro'molchanning

chetini chiziqlar bilan beza». Lekin bunday mashg'ulotning asosiy maqsadi – naqsh hosil qilish emas, to'g'ri chiziqlarni turli yo'nalishda o'tkazish malakasini mustahkamlashdir.

O'rta guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

O'rta guruhda dekorativ rasm solishning kompozitsion vazifasi tayyor shakllarni yelimplashga o'xshashdir. Boshlang'ich mashg'ulotlarda, bolalar mo'yqalam bilan tekis chiziqlar chizib, ularning orasida mo'yqalam yordamida dog'chalar va nuqtalar hosil qilishni o'rganadilar. Bunda dog'chalarning ranglarini va naqsh murakkablashgan sari, o'rnini o'zgartiradi. Mo'yqalam yordamida dog'chalar hosil qilish usuli (mazok) bajarish uchun yengil bo'lgan dekorativ elementdir. Bu aniq bir harakatni talab qilmaydi va mo'yqalamni qog'ozga botirib olishdan hosil bo'ladi. Shuning uchun naqsh chizishda avval botirib olish usuli kiritiladi, so'ng nuqta hosil qilish usuli. Nuqta hosil qilish mo'yqalam bilan ishlashda yangi usulni talab qiladi: mo'yqalamni vertikal holatda ushlab lozim, shu bilan birga bolada koordinatsion harakat yetarlicha rivojlangan bo'lishi kerak, chunki mo'yqalam qog'ozga faqatgina uchi bilan tekiziladi. Boshlang'ich rasmlarning kompozitsiyasi ham soddadir: birgina elementni ritmik qaytarib, naqsh chizish. Faqatgina insonlar uchun xos bo'lgan qo'lning ritmik harakati, ana shu mashqlarni qaytarishni yengillashtiradi va tasviriy shakldagi ritmni yetkazib berishga yordam beradi.

Dekorativ rasm solish bolalarga 4 yoshdan boshlab o'rgatiladi. O'rta guruhda dekorativ rasm solishga o'rgatishning vazifalari quyidagilar:

- Chiziqda, kvadratda, doirada shakllarni ritmik joylashtirishning kompozitsion malakasini rivojlantirish;

- ranglar hissini rivojlantirish, ya'ni kontrast, yorqin ranglarni chiroyli moslashtirish;

- turli yirik va mayda shakllarni – naqshning sodd elementlarini chiza olish malakasini rivojlantirish;

- mo'yqalamni suvda yuvib, salfetskada silqitishga o'rgatish, mo'yqalamdan foydalanishning texnik ko'nikmalarini rivojlantirish, qog'ozga yengil tekka, nuqtalar hosil qilish;

- mo'yqalamning boshchasidan to'g'ri chiziqlar o'tkazishda hamda dog'chalar hosil qilish usulida to'liq foydalanish;

Almashinuv – kompozitsiyaning murakkablashgan usulidir. Chunki u bir nechta shakllarning o'zaro moslashuviga asoslanadi. O'rta guruhdagi bolalar uchun ikkitagina elementni shakli va rangi bilan navbatma-navbat almashtirish yetarli bo'ladi.

Dasturdagi materialning mukammallashib borishi murakkabroq kompozitsiya bilan naqshda yangi tasviriy elementlarni kiritish hisobidan hosil bo'ladi. Nuqtalar chizish va mo'yqalamni botirib olish usulidan tashqari, bolalar naqshda doirachalar, halqalardan foydalanib chizishni o'rganadilar. Bu elementlarni bolalar kichik guruhlarda tasvirlashni o'rganadilar.

Dekorativ rasmda bu shakllarni chizish ancha o'zgaradi: ular ancha kichik hajmda, chizayotganda shakllar bir-biriga hajmi jihatdan mos bo'lishi kerak; undan tashqari, bu shakllar predmet obrazi bilan bog'liq emas, bu, albatta, bola uchun tasviriy jarayonini murakkablashtiradi. Bolalar yana naqshni faqat bir chiziqda emas, balki to'rtburchak shaklida, doirada ham joylashtirishni o'rganadilar. Bu shakllar naqshda boshqa kompozitsiyani talab qiladi. Kvadratda, to'g'ri chiziqda joylashtirilgan naqshni chizish yaramaydi, chunki kvadratning to'rtta tomoni, burchagi, markazi mavjud; doirada esa markaz bilan chekka aylana chegarasi bor.

Avval bolalar mo'yqalam bilan to'g'ri chiziqlarni chizishni va ularning orasiga nuqtalar qo'yishi ranglarni ketma-ket almashtirib chizishni o'rganadilar. Undan tashqari bolalar dumaloq va aylana shakllarini chizishni ham o'rganadilar.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o'rgatish kerak:

- Qog'oz shakliga yoki hajmli predmetga nisbatan naqshni simmetrik joylashtirish;

- naqshda turli xil to'g'ri, doirasimon chiziqlardan, shakllardan hamda o'simlik elementlaridan foydalanish;

- asos (fon) ga nisbatan ranglarning chiroyli moslashuvini topish;

- mo'yqalamdan mahorat bilan foydalanish (uchi bilan chizish, boshchasi bilan to'liq chizish, mo'yqalamni turli yo'nalishda harakatlantira olish).

Katta guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Besh yoshdagi bolalar uchun dekorativ rasmda ancha murakkabroq topshiriqlarni berish mumkin. Chunki bu yoshda bolalarning estetik hissiyotlarining rivojlanish darajasi ancha yuqoridir. Bolalarga quyidagilarni o'rgatish zarur:

- Qog'oz shakliga yoki hajmli predmetga nisbatan naqshni simmetrik joylashtirish;

- naqshda turli xil to'g'ri, doirasimon chiziqlardan, shakllardan hamda o'simlik elementlaridan foydalanish;

- asos (fon) ga nisbatan ranglarning chiroyli moslashuvini topish;

- mo'yqalamdan mahorat bilan foydalanish (uchi bilan chizish, boshchasi bilan to'liq chizish, mo'yqalamni turli yo'nalishda harakatlantira olish).

Boshlang'ich mashg'ulotlarda o'rta guruhda hosil qilingan malakalar mustahkamlanadi. Ular quyidagilardan iborat: turli shakllarda mo'yqalam yordamida to'g'ri chiziq chizish, botirib olish usuli bilan chizish, nuqtalar chizish. Bu o'rta guruh materialini oddiygina qaytarish emas. Bolalarning ixtiyoriga bir necha xil ranglar hamda naqshda bir-biriga moslashadigan elementlarning turli hajmlari havola qilinadi. Yilning boshida bolalarga doira ichida naqshni chizishning yangicha usuli o'rgatiladi, ya'ni markaz hamda konsentrik aylana bo'ylab simmetrik elementlar chiziladi. Doira va kvadratdan tashqari naqshni tuzish uchun bolalarga oval, uchburchak, rozeta (to'pbarggul shaklidagi bezak), oltiburchak kabi shakllar beriladi.

Katta guruhda kompozitsion usul sifatida elementlarni navbat bilan almashib chizish tamoyilidan foydalaniladi; bunday usul naqshni yanada dekorativlashtiradi. Navbat bilan almashib chizishda naqsh o'z ichiga turli xil shakldagi va rangdagi 2-3 xil elementni olishi mumkin. Naqshning bezak elementi sifatida bolalar turli chiziq shakllaridan (enli va ensiz chiziqlar, botirib olib chizish, nuqtalar, doirachalar, aylanalar chizish) va murakkabroq bo'lgan o'simlik shakllari, (barglar, mevalar, gullar) dan foydalanishni o'rganadilar. Bunday o'simlik shaklidagi elementlarni bir necha marta qaytarib chizish bolalar uchun ancha murakkablik qiladi. Bolalarga yana mo'yqalamdan foydalanishning yangicha usuli ko'rsatib beriladi, ya'ni qog'ozga mo'yqalamni yon tomoni bilan botirib olish usuli. Bunday botirib olish natijasida hosil bo'ladigan bosmalar barg shaklida bo'ladi va ulardan gullarning, barglarning naqshini chizishda foydalanish mumkin (mo'yqalamning raqamini inobatga olgan holda: № 3, № 5, № 6.)

Katta guruhda bolalar rangli fonga moslashtirgan holda turli ranglar jilosidan foydalanishni o'rganadilar. Dekorativ rasmda mazmunli rasmga nisbatan fonning rangi juda ham turli xil bo'lishi mumkin. Yorqin ranglarning moslashuvidan tashqari, bolalar ranglarning chiroyini ma'lum bir ranglar majmui (gamma) da (ko'k, havo rang, oq, qizil, olov rang, sariq va hokazo) ko'rishni o'rganadilar. Bolalar bir xil rangdagi, sidirg'a naqshlarni his qilish layoqatiga egalar. Masalan, qor parchasining jimjimador naqshi.

Katta guruhda bolalarni hajmli buyumlardan naqshlarni hosil qilishga o'rgatiladi. Bunday rasm chizishning murakkabligi shundaki, naqsh kompozitsiyasini kuzatish qiyin, negaki chizuvchi uni qisman ko'ra oladi va naqsh elementlarining shakli buyumning yuzasi qavariqligidan ozmuncha o'zgaradi. Masalan, ko'zani yoki biror o'yinchoqni bezatish. Shuning uchun bolalarga naqsh bilan bezash uchun beriladigan hajmli buyumlar sodda shaklga ega bo'lishi kerak. Masalan, Dimkov namunasi asosida loydan yasalgan qushlar, otlar. Dimkov o'yinchoqlarining naqshi sodda va ritmikdir, turli kenglikdagi to'g'ri va to'lqinsimon

chiziqlar bilan nuqtalarning, doirachalarning, halqachalarning moslashuvidan iborat. Bu ornamentlar rangi jihatdan oq asosning bir necha asosiy yorqin ranglar bilan oddiy kontrast (keskin) moslashuvini beradi.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o'rgatish kerak:

- Varaqning shakliga mos qilib naqshni simmetrik chizish.
- Naqshda turli to'g'ri, egri chiziq va shakllardan o'simlik elementlaridan foydalanish.
- Asosdan kelib chiqib, ranglarning turli jilolaridan foydalanish.
- Mo'yqalam bilan ishlash (uchi bilan, butun uchi bilan, turli yo'nalishlarda erkin harakatlantirish).

Bolalar to'g'ri to'rtburchakka, aylanaga, kvadratga naqshni chizishni o'rganib boradilar. Bulardan tashqari oval, uchburchak va oltiburchak ichiga naqsh chizishni o'rganadi.

Tayyorlov guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari

Yetti yoshdagi bolalarni dekorativ rasm solishga o'rgatish vazifalari quyidagicha:

- Kompozitsiyalash hissini rivojlantirish: yassi va hajmli shakllarda predmetning ahamiyatligiga va belgilangan maqsadiga nisbatan naqshlarni tuzish.
- Ranglar hissini rivojlantirish: turli xildagi ranglardan, ularning nozik rang jilosi (ottenok)dan turli moslashuvlarda foydalanish (qizil-pushti rang; ko'k-moviy rang; yashil-och yashil rang; qora-kul rang).
- Xalq dekorativ naqshlarining turli ko'rinishlardagi ahamiyatini ko'ra olishni o'rgatish; rasmlarda xalq naqshining alohida elementlaridan foydalanish;
- Qalam va bo'yoqlar bilan chizish texnik ko'nikmalarini takomillashtirish.

Maktabga tayyorlov guruhiga yumaloq to'g'ri burchakli shakllarda naqsh chizishning asosiy prinsiplari bilan tanish bo'lgan bolalar keladi. Ularga yangi shakllar - to'g'ri to'rtburchak va ko'pburchak hamda turli xildagi yassi shaklli predmetlar -

vazalar, ko'za (kuvshin)lar, piyola (chashka)lar, qo'lqoplar, shapkalar va hokazolar tavsifiya qilinadi. Bu predmetlar to'g'ri geometrik shaklga ega emas va ularda naqsh chizish turli prinsiplardan foydalanishni talab qiladi. (Masalan, ko'zacha bo'ynining chetiga chiziqli ornament (naqsh) chizilsa, yumaloq qismi da esa markazda chiziladigan naqshdan foydalaniladi).

Undan tashqari simmetriya haqidagi tushuncha ham murakkablashadi. Bir xil shaklni chap va o'ng tomonga joylashtirishdan tashqari, bolalar ko'zgusimon aks bilan tanishadilar (zerkalnoe otrazhenie); ko'zgusimon aksda naqshning qismlari o'z o'rnini o'zgartiradi. Undan so'ng bolalar to'rsimon bezak prinsipi asosida bir turdagi naqsh bilan – elementlarni shaxmat ketma-ketligida qaytarib, galma-gal chizish bilan butun shaklni to'ldirish usulini egallaydilar.

Bolalar matolar uchun, qo'g'irchoqning ko'ylagi uchun turli naqshlarni chizadilar. Uchburchakdagi naqsh faqat chetlarida, burchaklarida bo'lmay, balki bir burchakdan boshlanib, butun uchburchak bo'ylab tarqalishi mumkin. Bunday hollarda teng tomonli uchburchak shakli emas, balki yon tomonlari teng bo'lib, to'g'ri yoki o'tmas burchakli uchburchak shakli olinadi. Bolalar ularda uchburchak shaklga ega bo'lgan ro'molcha naqshini chizadilar. Naqshni chizish uchun bolalar turli tabiiy shakllardan (o'simliklar, hayvonlar) foydalana boshlaydilar.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari xalq dekorativ naqsh bezaklarining elementlaridan o'z naqshlarida foydalanishlari mumkin. Bunda asosiy usul saqlanib qolishi kerak. Tarbiyachi bolalarni xalq san'atining namunalari qarang, naqsh jimjimalarini, mayda va yirik shakllarni o'zaro moslashtirishni, ularni to'rsimon bezak bilan bezashni, berilgan naqshga xos ravishda ranglardan ma'lum moslashuvda foydalanishni o'rgatadi (Xoxlomska, Dimkovskaya, Ukrainskaya va b.). Dimkov namunasi ostida loydan yasalgan o'yinchoqlarni bezashdan tashqari, bolalar yana pape-mashedan yasalgan katta-kichik tarelkalarni, stakanlarni Xoxlom yoki Jostov naqshlariga asoslanib bezashlari mumkin.

Tayyorlov guruhda bolalar faqat bo'yoqdan emas, balki rangli qalamlardan ham foydalanishni o'rganadilar. Kichikroq guruhlarda rangli qalamlardan faqat mazmunli rasm mashg'ulotlarida foydalanilar edi, chunki bolalar qalam bilan kerakli ranglarni me'yoriga yetkaza olmasdilar; bu esa dekorativ rasmda juda katta ahamiyatga ega. Ozoda, bir tekisda yorqin shtrixlash kabi texnik qiyinchiliklar ko'p e'tibor va diqqatni talab qiladi. Tayyorlov guruhidagi bolalarda ma'lum ko'nikmalar mavjud bo'lib, ular qalamdan turli rang jilolarini hosil qila oladilar. Masalan, gulning har bir gulbargini markazdan qalam bilan turli xil bosimda shtrixlanadi. Bolalar faqat yorqin ranglarning moslashuv go'zalligini emas, balki nozik, sokin va bir vaqtning o'zida ko'zlar uchun yoqimli bo'lgan ranglarning go'zalligini ko'rishga o'rganadilar.

Tayyorlov guruhida bu vazifa qalam hamda bo'yoqlar bilan chizishda hal qilinadi. Dekorativ rasmda barcha guruhlarda faqatgina guashdan foydalaniladi, chunki guashda bir rang ustiga boshqa rang bilan chizish imkoni bor; dekorativ rasmda ko'pincha bunday ustma-ust chizish talab qilinadi va akvarel bo'yoq bunday imkonga ega emas.

7. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA LOYDAN BUYUM YASASHGA O'RGATISH

REJA:

1. Haykaltaroshlik va uning xususiyatlari.
2. Loy va plastilindan o'yinchoqlar yasashning sensor asoslari.
3. Loy va plastilindan o'yinchoqlar yasash mashg'ulotlarida bolalar ijodkorligini rivojlantirish.
4. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida bolalarni loy ishiga o'rgatish metodlari.

Tayanch tushunchalar: qo'l muskullari, informat-sion-retseptiv, reproduktiv, loy, shar, silindr, disk, o'quv va malaka, stek, dekorativ, proporsiya, halqachalar usuli, illyustrativ kitobcha, ekskursiya, muzey, personaj, ustaxona.

Kichik guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish

Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida loy ishlari kichik guruhdan boshlanadi. Bu guruhda bolalarning loy ishlari, boshqa guruhlardan ajralib, o'ziga xos xususiyatga ega bo'ladi. Bolalar tasvirlovchi shakllar noaniq bo'ladi, chunki bu yoshda bolalarda qo'l harakati rivojlanmagan, qo'l muskullari hali o'smagan, shuningdek, ishlarni kuzatib, nazorat qilib borish xususiyatlari hali rivojlanmagan bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar uchun loy bilan ishlashda eng muhimi, loyning xususiyatlari bilan tanishishdir, ya'ni loy yumshoq, yopishqoq va hokazo. Shu sababli bolalar bu guruhda loyning xususiyatlari bilan o'yinlar jarayonida tanishib boradilar.

Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi loydan har xil buyumlar, hayvonlarni yasab ko'rsatadi, loydan shunday narsalar yasash mumkinligini uqtiradi. Shuning uchun bu davr tasvirlashgacha bo'lgan davr deb ataladi. Bu davr quyidagi harakatlar bilan xarakterlanadi: bolalar loyni bir necha bo'lakka bo'ladi, birini ikkinchisining ustiga joylashtiradilar, taxtacha ustida aylantirib, uni taxta ustida yapaloqlashadi, ammo bu harakatlarni hech qanday maqsadsiz bajaradilar. Bolalar asta-sekin tarbiyachining rahbarligida loyni ikki kaft orasida doiraviy, uzunasiga harakatlantirib, sodda, yakka predmetlarni yasashga o'rganib boradilar. Masalan, olma, tayoqchalar, halqachalar, qo'ziqorinlar.

Kichik guruhda bolalarni loy bilan ishlashda qator vazifalar turadi: bu guruhda bolalarda loy ishlariga nisbatan qiziqishni tarbiyalash, loyning xususiyatlari bilan tanishtirish, u bilan to'g'ri ishlashga va eng oddiy texnik usullarni o'zlashtirishga o'rgatish vazifalari kiradi.

Kichik guruh loy dasturi. Yangi dasturda bu guruhda ko'proq takroriy mashg'ulotlar rejalashtirilib, asosiy maqsad bolalarning oddiy texnik usullarni yaxshilab egallashlariga qaratilgan. Ammo tarbiyachi takroriy mashg'ulotlar uyushtirganda, bitta dastur mazmuni asosida xilma-xil variantda mashg'ulotlar uyushtirish lozim. Masalan, qalam yoki tayoqchalar, shu bilan birgalikda tarbiyachi qator tarbiyaviy xususiyatlarni ham bo-

lalarda tarbiyalab boradi. Masalan, bolalarni birga jamoa bo'lib ishlash, loy bilan toza ishlash, ishlayotganda yenglarini shimarib ishlash, ishlab bo'lgach qo'llarini yaxshilab yuvish va hokazo.

Mashg'ulotlarning muvaffaqiyatli o'tishi mashg'ulotda tarbiyachining foydalanadigan metod va usullariga bog'liqdir. Bu guruhda tarbiyachi ko'proq informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardan foydalanadi. Bolalar bilan birgalikda turli xil o'zlariga tanish predmetlarni ko'rib chiqadilar. Bolalar shu predmetlarni qo'li bilan ushlab, uning kattaligi va boshqalarni payqashi mumkin. Shuningdek, bolalar bilan bir nechta qismli predmetlarni ham ko'rib chiqadilar. Tarbiyachi dastavval bolalarning diqqatini o'sha predmetning yirik va mayda qismlariga, shakliga, rangiga jalb etadi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi tasvirlashning texnik usullarini ko'rsatib, tushuntirib beradi. Shuningdek, tarbiyachi bolalarni loydan narsalar yasashda ko'proq o'yin usullaridan foydalanadi. Bu guruhda loy mashg'ulotlari predmetli xarakterga ega bo'ladi, ya'ni bolalar alohida, yakka predmetlarni yasaydilar, bu guruhda bolalar ishiga yoki faoliyatiga baho berish ham muhim usullardan hisoblanadi. Tarbiyachi, albatta, bolalarni, ular qanday ishlaganlarini va ishni qanday bajarganlarini aytib o'tishi lozim. Birinchi kichik guruhda loy mashg'ulotlari haftada bir marta o'tkaziladi. Masalan, pechene, non, barmoq bilan yoki alohida tayyorlangan tayoqchalar bilan, ya'ni turli xil shakllarga ega bo'lgan: yapaloq, doiracha, chuqurcha hosil qilib, uni bezatadilar.

Bolalar shar, silindr, disk shaklini yasashni egallab olishgach, bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni yasashga o'rganadilar. Masalan, samolyot, qorbobo, shar yoki disklardan minoracha, ayiq, qo'g'irchoq, quyoncha va hokazo. Bu predmet qismlari 2 yoki 3 tadan ortmaydigan bo'ladi. Masalan, samolyot 3 qismdan, qor odam katta va kichik shardan va boshqalar. Bu bolalar 9 oyda olgan bilim va malakalarini kengaytiradi. Yoz davomida bolalar har xil mevalarni, sabzavotlarni yasab, zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni egallaydilar. Bu guruhda tarbiyachi informat-

sion-retseptiv metod va reproduktiv metoddan keng foydalana-
di. Bolalar bilan birgalikda sharlar, koptok, mevalar, qalamlar va
boshqa predmetlarni yaxshilab ko'rib chiqadilar. Eng muhimi,
bu predmetlarni qo'l bilan ushlab ko'rishlari zarur. Shu sababli
tarbiyachi mashg'ulotlardan oldin bolalarga o'ynash uchun o'yin
taklif etadi. Xuddi shunday qilib 3-4 qismdan tuzilgan pred-
metlarni ushlab, har tomonlama u bilan tanishib oladilar. Bu
predmetlarni kuzatib chiqishda tarbiyachi oldin o'sha predmet-
ni qismlarga va har bir qismning shakliga, tuzilishiga diqqatini
tortadi. Shu bilan birga qismlarning katta-kichikligiga e'tibor
qaratiladi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi predmetni loy-
dan yasab berishni ko'rsatib, tushuntirib beradi. Tarbiyachining
ko'rsatib tushuntirib berishi, bolalarga aniq va tushunarli bo'li-
shi lozim, u predmetni yasashdan oldin, yasashning texnik usul-
larini havoda mashq qildirishi mumkin. Ko'rsatib, tushuntirib
berish 3-4 daqiqadan oshmasligi kerak. Agar yasashning texnik
usuli bolalarga tanish bo'lsa, ularning mustaqilligini o'stirish
maqsadida bolalarning o'ziga taklif etilishi mumkin.

Kichik guruh bolalari hali qo'l harakatlari, shuningdek, o'yla-
gan fikrlarini ro'yobga chiqarishda qat'iylik bo'lmaydi. Loy bilan
ishlashda malakaviy texnik ko'nikmalar yetarli rivojlanmagan
bo'ladi. Shu sababli bu guruhda tarbiyachi bolalar egallagan tas-
virlash uquvi va malakasini mustahkamlash ustida ishlashadi.
Bu vazifalarga quyidagilarni kiritish mumkin: bolalardan loydan
narsalar yasash xohishni uyg'otish, shu bilan bog'liq ravishda
estetik sezgilarini o'stirish, loy bilan ishlash vaqtida o'z diqqat-
larini predmetning shakliga va katta-kichikligiga qaratishga
o'rgatish va shu kabilar. Bolalar oddiy predmetlarni – tayoqcha,
qalamcha yasashga o'rgatiladi, bu predmetni yasash jarayonida
bolalar ikkala kaft, qo'l barmoqlari bilan ishlashga o'rganadilar.

So'ng asta-sekin bolalar bilan keyingi etapga o'tiladi, bunda
bolalar o'zlariga tanish bo'lgan predmetni o'zgartirib boshqasini
hosil qilishga o'rganadilar. Masalan, tayoqchani buklab, halqacha
hosil qilish. Tanish predmetlarni yasashda bolalar qo'l kaftlari

bilan ishlashdan, qo'l barmoqlari bilan ishlashga o'tadilar, shu bilan birgalikda loy bilan ishlash qoidalariga o'rganib boradilar: stolni va o'z kiyimini iflos qilmaslik, loy bilan ishlaganda yengini shimarib olish, doskacha ustida ishlash, ishdan so'ng qo'lni yuvish va hokazo.

Bolalar halqacha va tayoqchasimon predmetlarni yasashni o'zlashtirib olishgach, dumaloq shakldagi predmetlarni yasashga o'rgana boshlaydilar, ya'ni loy bo'lagini qo'l kaftlari orasida dumaloq yoki aylana harakat qilishga o'rgatiladi. Masalan, shar, olma, apelsin, olcha, koptok. Bolalar disksimon predmetlarni yasashga o'rganadilar, ya'ni oldin loyni ikki kaft orasida sharsimon shaklga kiritib, so'ng ikki kafti orasida yapaloqlash.

O'rta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish

O'rta guruhda bolalar rivojlanishi jihatdan quyi guruhdan farqlanadi. Bolalar hayotining 4-chi yilida ham fiziologik, ya'ni jismoniy jihatdan, ham psixologik jihatdan rivojlanadi. Ular predmetlar tuzilishidagi xususiyatlarni ajrata oladigan, tarbiyachining tushuntirib, ko'rsatib berishini tinglay oladigan bo'lishadi, lekin yasagan ishlari quyi guruhdan katta farq qilmaydi. Bolalar hali o'z ishlarida proporsiyaga rioya qilmaydi, qismlarini mahkam birlashtirmaydi, ammo predmet shaklini aniq tasvirlaydilar. Shuningdek bolalar hali tasvirlashning hamma usullarini egallamagan va predmet haqida aniq tasavvurga ega bo'lmaydi.

Tarbiyachi bu guruhda ham bolalarda loy mashg'ulotiga nisbatan qiziqish uyg'otishi, qo'l harakatlarining koordinatsiyasini tarbiyalash, faolligini o'stirish bo'yicha ish olib borishni davom ettiradi. Bolalarning predmet shakli to'g'risidagi tasavvurlarini yana ham chuqurlashtirish, uning detallarini to'g'ri tasvirlashi ustida ish olib boradi. Masalan, odamning boshi dumaloq, uning yuzida ko'zi, burni, og'zi bor va boshqalar. Bu guruhda quyi guruhga nisbatan predmetni, uning tuzilishini aniqroq tasavvur yoki idrok etishga, simmetriyaga rioya qilish, proporsiyani to'g'ri tasvirlash kabi sifatlarni o'stirishga ko'proq ahamiyat beriladi. Shu bilan birgalikda bu guruhda tarbiyachi loy bilan

ishlash usullari va xillarini o'zlari mustaqil ravishda qo'llashi ustida ko'proq ish olib boradi. Loy bilan ishlashning texnik usullaridan foydalanishga nisbatan ham talab ortadi: bolalar barmoq bilan, uning uchlari bilan ishlashga qismlarni mustahkam yopishtirishga, yopishtirgan qismlarini, mayda qismlarini chimdib chiqarishga va hokazo.

Bolalar loy bo'lagini aylana va uzunasiga harakat qildirib, barmoq uchi bilan chimdib chiqazadilar, ya'ni 2 yoshda bolalar asosan takror ishlaydilar. 3 yoshda bolalar butun loy bo'lagidan sabzavot, mevalar, shuningdek, bir necha qismdan tuzilgan narsalar yasashga o'rganadilar. Ular qo'g'irchoq, mushuk, quyon, o'yinchoq, ayiq, qorboboni yasaydilar. Kichik guruhda ikkita shardan yasagan bo'lishsa, o'rta guruhda esa katta-kichik uchta shardan, shuningdek, qo'l va boshqa detallarni ham qo'shib yasaydilar. Bolalar loy bo'lagining mayda qismlarini cho'zib chiqarishga, barmoq bilan chuqurcha hosil qilishga, buklashga, birlashtirilgan qismini mahkam qilib yopishtirishga, jo'ja, qushlarni yasashda o'rganadilar. Shu jarayonda bolalar predmetlarni, ularning qismlarini, shakli, kattalik jihatidan taqqoslashni ham bilib oladi. Masalan, baliqni loydan yasashda oldin tanasini oval shaklida yasab oladilar, so'ng baliqning bir tomonini salgina cho'zib va dumaloqlab, baliqning boshini, qarama-qarshi tomonini ko'proq cho'zib chiqarib, yapaloqlab, uning dumini yasaydilar, suzgichlarini chimdib chiqaradilar. Shuningdek, bolalar loy bo'lagini bir necha bo'lakka bo'lishga o'rganadilar. Masalan, qushni yasashda yuqoridagilardan tashqari idishlar yasashga o'rganadilar. Ular idishlarni yakka usulda, ya'ni yumaloqsimon va silidrsimon shakllarni barmoq bilan bosib chuqurcha hosil qilish, bandini esa alohida loy bo'lagidan yoki asosiy loy bo'lagidan cho'zib chiqarib yasash mumkinligini o'rganadilar.

Bolalar olgan bilim va malakalarini o'stirib, mustahkamlaydilar. Bolalar bu chorakda butun yil davomida o'rgangan narsalarini yasaydilar, shu bilan birga tarbiyachi bolalarni tipratikan, sichqon, meva solingan idishcha, qo'ziqorin solingan savatcha kabilarni ham loydan yasashga o'rgatib boradi. Butun yil davo-

mida olib boriladigan mashg'ulot asosan, predmetli mavzu asosida bo'lib, bu mashg'ulotlar jarayonida bolalar boshlagan ishlarini oxiriga yetkazishga, mustaqil ishlashga, o'z ishlarini yangi detallar bilan boyitib borishga o'rganadilar.

Yuqorida aytib o'tilgan loy bilan ishlash dasturini bolalar o'zlashtirishlari uchun tarbiyachi turli xil metod va usullardan foydalanadi. Tarbiyachi guruhda yoki sayrda tevarak-atrofdagi predmetlarni kuzatishni taklif etadi. Kuzatish va predmetni ko'rib chiqish vaqtida tarbiyachi bolalar diqqatini dekoratsiyaga, predmetning asosiy shakliga, uning qismlariga, tuzilishiga, bir-biriga nisbatan proporsiyasiga jalb etadi. Masalan, predmetni kuzatishda uning tanasi boshining shakliga, dumining tekisligiga, boshi, gavdasiga tik joylashganligiga va boshqalarga jalb etadi. Shu bilan birga tarbiyachi bolalarning diqqatini predmet, hayvon va parrandalarning harakati natijasida gavda holatlari ham o'zgarib turishini tushuntirib beradi. Bu guruhda tarbiyachi predmetni qo'zg'atishi va ko'rib chiqishi vaqtida uni qo'l barmoqlarining harakati bilan ko'rsatib beradi va bolalardan ham shuni qat'iy talab qilishlari kerak, bu sensor tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Bu guruhda yuqoridagi usullardan tashqari tarbiyachi ko'rsatib, tushuntirib berish usulidan foydalanadi. Bu guruhda kuzatish, ko'rsatish qisman yoki to'liq bo'lishi mumkin. Shuningdek, mashg'ulot boshqa kuzatishdan tashqari predmet yoki o'yinchoqlarni tarbiyachi tomonidan yasalgan kichik haykaltaroshlik asarlaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birgalikda tarbiyachi mashg'ulot jarayonida o'yin usulidan ham foydalanishi mumkin. Masalan, qo'g'irchoq uchun shirinliklar va boshqalar.

Bolalarning mashg'ulot jarayonida qiziqishlarini saralash maqsadida tarbiyachi mashg'ulot jarayonida yoki mashg'ulotgacha loy ishiga mos keluvchi she'r, topishmoq, qisqa ertaklar o'qib berishi mumkin. Yasalayotgan ish yana ham obrazli bo'lishi uchun stekdan foydalanish mumkin. Masalan, quyovning ko'zini. Bu guruhda bolalarga ixtiyoriy loy ishlarini ham uqtiradi. Bunda

tarbiyachi savollar bilan bolalar yasaydigan mavzularni aniqlab oladi, ularni yasash usullarini eslab oladilar. So'ng bolalarning o'zlari ishga kirishadilar. Bolalarning mustaqil ishlari jarayonida tarbiyachi bolalarga maslahatlar, ko'rsatmalar bilan yordamlashib boradi.

Katta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish

Bola hayotining 5-chi yilida uning tevarak-atrof haqidagi bilimlari, turmush tajribasi kengaya boradi. Uning qo'l muskul-lari mustahkamlanib, taraqqiy etadi. U qo'l barmoqlari bilan nozik harakatlarni bajara oladigan bo'ladi. Uning psixikasida ham sifat o'zgarishi yuz beradi. Xotirasi o'sadi, diqqat ham tobora barqaror bo'ladi. Bolalar predmetni yasashdan oldin uning qismlarini va qismlarning shakli, uning xususiyatlarini aniq tasavvur eta oladilar. Shu bilan birgalikda katta guruhda bolalar predmetlarni ko'proq harakatda tasvirlashga harakat qiladilar.

Bu guruhda bolalarni loy ishlariga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi: predmet shaklini, proporsiyasini, uning tuzilishini, xarakterli detallarini va harakatini tasvir etish va boshqalardir. Bu guruhda dekorativ loy ishlarini bo'yash ishi davom ettiriladi. Bolalar idishlar yasab, so'ng uni bo'yaydilar, dekorativ plastinkalar yasab ularni bezaydilar. Bu guruhda bolalar mavzu mazmunini yaxshi his etadilar. Texnik usullar ham bu guruhda murakkablashadi.

O'rta guruhda qismlardan yasashsa, katta guruhga kelib butun bir loy bo'lagidan yasaydilar. Shu bilan birga stek bilan ishlashga ham keng imkoniyat yoki o'rin ajratiladi. Bu chorakda bolalar dastavval o'zlariga tanish bo'lgan sodda predmetlarni yasaydilar.

Ular loy bilan ishlashning ikki usuli: konstruktorlik va haykaltaroshlik usullaridan foydalanib, turli xil meva va sabzavotlarni yasaydilar. Masalan, bodring, lavlagi, sabzi, olmaning ikki xil turi. Bolalar shu ikki usulda odam figurasini va hayvonlarni ham yasaydilar. Bu ishlarning mazmuni asosan, o'yinchoqlar-

dan olinadi. Masalan, Dimkovo qo'g'irchog'i. Shu asosida bolalar asta-sekin loydan buyum yasashga o'tadilar.

Tarbiyachi bolalarni predmetning sifatlarini loydan tasvirlashga o'rgatib boradi. Masalan, uzun, qisqa, ingichka, kalta, shuningdek, predmetlarni vertikal, tik holatda o'rnatadilar, qismlarni mahkam birlashtirishga, birlashtirilgan qismlarni silliqlashga o'rganadilar. Bolalar asta-sekin o'z ishlariga mazmun berishni keng tadbiiq etadilar, asosan, bir butun loy bo'lagidan haykaltaroshlik usulida yasaydilar. Masalan, mushuk, kuchuk, quyon va boshqalar. Ikkinchi yarim yillikda butun bir loy bo'lagidan idishlar yasaydilar, so'ng ularni lentasimon usul bilan bezaydilar.

Bolalarning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari kengayadi, loy bo'yicha bilim va malakani egallashgan bo'ladilar, ishlari yana ham sifatli bo'ladi. Bolalar harakatdagi odam yoki hayvonlarning shakli mavzusida turli xil loy ishlarini bajaradilar. Masalan, raqsga tushayotgan petrushka, "Ikki qizg'anchiq ayiq" ertagi asosida va boshqalar.

Idishlar yasashda yangi usulni qo'llaydilar. Bu idishning tagi disk ko'rinishida bo'lib, devori esa yassilangan loy bo'lagidan iborat bo'ladi. Bolalar o'zlariga tanish texnik usullar yordamida turli narsalarni yasaydilar. Masalan, xo'roz, tovuq, o'rdak, jo'ja va boshqalarni yasab, parrandalar formasi mazmunida ishlaydilar. Bu chorakda bolalar ko'proq natura asosida, ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar. Katta guruhda tarbiyachi loy mashg'ulotini uyushtirganda ko'p metod va usullarni qo'llaydi. Bu guruhda ham dastavval tarbiyachi boshchiligida predmet yoki naturaning shaklini, qismlarini, proporsiyasini kuzatib, ko'rib chiqadilar. Bolalar predmetni barmoq harakatlari bilan ko'rib chiqishlari mumkin. Agarda bolalar yasash usulini bilishsa, unda mustaqil yasaydilar, agarda bilishmasa, unda tarbiyachi qisman ko'rsatib berishi mumkin, shuningdek, tarbiyachi bu guruhda ham bolalar bilan ko'proq kuzatishlar olib boradi, badiiy adabiyotdan foydalanadi, rasm, haykaltaroshlik asarlari ustida kuzatishlar olib boradi. Savol-javoblar uyushtiradi, ko'rsatmalar, maslahatlar

beradi, bola juda qiynalsa, alohida loy bo'lagida yasash usulini ko'rsatib beradi, topishmoqlardan keng foydalanadi.

Mashg'ulot so'ngida bolalar ishni tahlil qilishi ham muhim usullardan hisoblanadi. Bolalar bilan tahlil suhbat sifatida uyushtiriladi. Bolalar har biri chiqib ishni qandayligini, to'g'ri yasalganmi, yasash usuli to'g'ri tanlanganmi, shakl to'g'ri berilganmi, qismlari, ularning proporsiyasini to'g'ri berilganmi, shular haqida so'zlashadi. Tahlilni har xil formada uyushtirish mumkin: bolalar o'z joyida o'tirib, alohida bolani doskaga chiqarib, ishning sifatini tahlil qilishlari mumkin. O'yin usulidan ham foydalanish mumkin.

Maktabga tayyorlov guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish

Tayyorlov guruh bolalarning loy ishlari xilma-xil va qiziqarlidir. Bunga sabab bola ham jismoniy, ham fiziologik rivojlanadi. Bolalar predmetlarning formasini aniq tasvirlash, proporsiyasini to'g'ri berishga o'rganadilar, Bu guruhda katta guruhga nisbatan bir bo'lak loydan cho'zib chiqarish usulidan ko'proq foydalanadilar. Shuningdek, stekdan ham. U bilan har xil faoliyatlar bajaradilar.

Tayyorlov guruhida loy ishlarini o'rgatish dasturi xilma-xil va murakkabdir. Bolalar predmetlarning shakllarini ko'rib, tuyib idrok etishga o'rganadilar. Bu guruhda bolalar mustaqil ravishda tasvirlashning texnik usullaridan keng va erkin foydalana olishlari kerak. Shuningdek, bolalar tasvirlashning haykaltaroshlik usulidan keng foydalanadilar.

Tarbiyachi bolalarning ijodiy faolligini o'stirib, ularning mustaqil ishlashlari uchun keng sharoit yaratib beradi, ular o'zlari mustaqil mavzu topib, tasvirlash usullarini ham mustaqil o'ylab topishga o'rgatib boriladi. Tarbiyachi bolalarga xarakterli shakldagi predmetlarni loydan yasashni taklif etadi. Masalan, sabzavot, mevalar. Agarda katta guruhda turli sabzavot va mevalarni loydan yasashga o'rgatilsa, tayyorlov guruhida ancha murakkab vazifa topshiriladi. Masalan, turli xil shakldagi bir xil guruhga

kiruvchi predmetlarni, olmaning ikki va bodringning bir necha turlari.

Bu chorakda bolalar o'yinchoqni, haykaltaroshlik usullari asosida harakatdagi predmetlarni loydan yasashga o'rganadilar. Masalan, bo'ynini cho'zib qichqirayotgan xo'roz, ko'ptok o'ynayotgan mushukcha va boshqalar. Bundan tashqari, bolalar bu chorakda tasavvurlari asosida turli hayvonlarni yasaydilar. Shuningdek, bolalar odam figurasini yasashda davom etadilar. Masalan, asosan, Xamro buvi qo'g'irchog'i. Xamro buvi qo'g'irchoqlarini yangi texnik usul asosida yasaydilar, ya'ni boshi va tanalari alohida loy bo'lagidan, yubkasini esa alohida boshqa loy bo'lagidan, loyni yassilab konussimon shakl asosida yasaydi.

Bolalar o'z tasavvurlari asosida mavzu bo'yicha "Qiz bola yoki bola bayroqcha ko'tarib ketyapti", "Bola maktabga ketyapti" ishlarni yasaydilar. Bolalar, ertak qahramonlarini yasaydilar: yalmog'iz kampir, Chipollino va boshqalar. Bunday ishlarni bajarish esa bolalarda ijodiy faollikni, mustaqillikni, tasvir etishning yangi vositalarini o'ylab topishga yordam beradi. Bolalar bu chorakda butun bir loy bo'lagidan yasash ustida izlanadi va dekorativ loy bo'yicha keng imkoniyatlar yaratiladi. Masalan, asosan xalq o'yinchoqlari, idishlar, dekorativ plastinkalar yasaydilar.

Tayyorlov guruhida bolalar idishlarni yangi usulda yasaydilar. Bu idishlarni halqachalar hosil qilib yasash va stek yordamida loyni olib tashlash usulidir. Halqachalardan yasashida, halqachalar yasalib, ustma-ust qo'yilib, bir-biriga mustahkam o'rnatilib, so'ng ichki va tashqi tomonidan ulangan qismlari tekislanib, silliqilanib, suvab chiqiladi. Loyni stek bilan o'yib olib tashlash usulida, chap qo'l bilan silindrsimon, sharsimon formalardan o'sha predmet ushlanib, o'ng qo'l stek bilan ichki qismidan loy olib tashlanadi. Masalan, halqachalar usulida: krujka, tog'oracha, gullar uchun vaza, chashka; ikkinchi usul bilan: kuvshin, ko'zachalarni, xumlarni, ya'ni dumaloq va silindrsimon predmetlar yasash mumkin. Bolalar jamoasi loy ishlariga o'rga-

nadilar. Masalan, parranda fermasi, hayvonot bog'i. Buning jarayonida bolalar bilan tasvirlash va texnik vazifalar ham o'tilishi, shu bilan birga, tarbiyaviy xarakterdagi vazifa ham ko'proq hal etiladi, chunki jamoa loy ishlari bilan shug'ullanganda, ularga yaxshi imkoniyat yaratib beriladi. Shuningdek, bolalar tasavvurlari asosida, naturaga qarab loy ishlarini bajaradilar.

Bolalar loy bo'yicha olgan bilim malakalari asosida ishlab, o'yinda foydalanish uchun turli xil predmetlarni yasaydilar. Masalan, vazalar, turli xil idishlar, plastinkalar va boshqalar. Bu tayyorlov guruhida predmetli, mazmunli, dekorativ loy ishlarining turlari uyushtiriladi. Bularning barchasi ixtiyoriy ravishda ham uyushtirilishi mumkin.

Bu guruhda tarbiyachi mashg'ulotlar uyushtirganda, bolalar bilan birgalikda kuzatish va predmetlarni ko'rib chiqish usulidan keng foydalanadi. Kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida tarbiyachi bolalar diqqatini predmetning shakliga, xarakterli xususiyatiga, holatiga tortadi. Kuzatish, ko'rib chiqish vaqtida tarbiyachi bolalarga savollar bilan murojaat qiladi. Shuningdek, bolalarga turli xil illyustrativ kitobchalar, rasmlar ko'rsatib, birgalikda ko'rib chiqish mumkin.

Odam figurasini tasvirlash ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Shuning uchun tarbiyachi bolalar bilan birgalikda turli xil qo'g'irchoqlarni: sanitarka, kosmonavtni ko'rib chiqadilar. Sayr vaqtida kuzatishlar uyushtiriladi. Predmetlarning harakat vaqtidagi vaziyatiga, holatiga bolalar diqqatini tortadi. O'yinchoqni ko'rib chiqish vaqtida bolalar diqqatini harakatning plastikligiga, uning qaysi usul bilan yasalganligiga jalb etadi. Shuningdek, hali o'yinchoqlari bilan yangidan tanishtirish maqsadida bolalar bilan o'yinchoqlar magazini degan didaktik o'yinlar uyushtiriladi.

O'yinchoqning xususiyati haqida so'zlanadi. Idishlarni yasashda tarbiyachi bolalar diqqatini idishning shakliga, qanday usullardan foydalanib yasash mumkinligiga qaratadi. Xalq amaliy dekorativ san'at muzeyiga ekskursiyaga olib borishi mumkin. Bolalarni predmetli yoki mazmunli loy ishlariga o'rgatishda ba-

diiy adabiyotdan ham keng foydalaniladi. Shunday asarlarni tanlab o'qib berish kerakki, bolalar eshitib, o'zlari tasvirlamoqchi bo'lgan qahramonlari aniq ko'z o'ngida gavalansin. O'qib berib bo'lgach, bolalar bilan birga qaysi personajni yasashlari haqida suhbatlashib oladilar. Bu guruhda ham o'yin usullaridan foydalanadi. Masalan, bolalar turli xil idishlar yasashganda ustaxona o'yinini uyushtirish mumkin, natijada bolalar qiziqish bilan ishlaydilar.

Bu guruhda loydan buyum yasashning barcha texnik usullarini qo'llay bilishni o'rganadilar, jumladan, loy bo'lagini uzib olish, kaft orasida yapaloqlash, silliqdash, yoyish (qo'g'irchoq yubkalarida), suvash, chimdish, steykdan foydalanish malakalarini egallagan bo'ladilar.

8. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALARNI APPLIKATSIYA QILISHGA O'RGATISH

REJA:

1. Applikasiya - amaliy san'at turi sifatida. Maktabgacha ta'lim tashkilotida applikasiya turlari.
2. Applikasiyaga o'rgatishning vazifalari.
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlari-da applikasiyaga o'rgatish metodlari.

Tayanch tushunchalar: *applikasiya, predmetli applikasiya, mazmunli applikasiya, dekorativ applikasiya, xayoliy va dekorativ kompozitsiya, simmetrik chamalash, obraz va suujet, shakl, hajm, rang, predmet, abstrakt, sensor madaniyat, badiiy did, siluet, flanigraf, molbert, ratsional, garmoshka.*

Tasviriy faoliyat metodikasida rasm solish, loydan buyum yasash metodikasi bilan bir qatorda applikatsiya ham asosiy turlardan biri sifatida maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturiga kiritilgan. Applikatsiya mashg'uloti bolalarning har tomonlama o'sishida katta ahamiyatga ega. U bolalardagi xayolni uyg'otadi, ijodni tug'diradi, kuzatuvchanligini faollashtiradi, diqqat va tasavvurini, irodasini tarbiyalaydi, qo'l malakasini rivojlantiradi, shaklni sezishni, mo'ljallay olish, rang sezish hissini rivojlantiradi.

Olimlar fikricha, insonlar eng kuchli rang sezishda 1300 xil rangni ajrata oladilar. Demak, bolalarda ranglarga nisbatan qiziqishni uyg'ota olsak, atrofimizdagi olam, ranglar jilosi haqidagi tushunchalari kengayadi. Rang sezishni o'stirish orqali bolalarda estetik tarbiya qobiliyati tarbiyalanadi. Qirqish texnologiyasini egallagan holda qog'ozdan predmetli, mazmunli, dekorativ applikatsiya, quritilgan o'simlikdan, somondan applikatsiya bajaradilar.

Applikatsiya haqida ma'lumot

Applikatsiya so'zi lotincha so'zdan olingan bo'lib, «joylashtirish» degan ma'noni anglatadi. Applikatsiya tasviriy faoliyatning bir turi. Applikatsiyada ishlatiladigan ashyo o'ziga xosligi bilan ajraladi. Qog'oz, somon, quritilgan o'simlik o'ramga joylashtirilib, turli xil yelim bilan yelimlanadi. Mato, charm, jun, paxmoq – ularda esa tiqiladi. Applikatsiya bir xil rangda yoki rangli bo'ladi. Bir xil applikatsiya grafik tus bersa, ko'p ranglisi esa go'zallik. Uni ham, buni ham badiiylik desa bo'ladi. Applikatsiya chamalash va buyumni hajmiy tasvirilash xarakterida bo'ladi.

Rang applikatsiyani ifodalash darajasini oshiruvchi vositadir. Shuning uchun applikatsiya ishida ranglarning uyg'unlashuvi-ga e'tibor qaratish, ularning mos tushishi, xayoliy va dekorativ kompozitsiyaning ifodaliligi, garmoniyasini izlab topishdir. Applikatsiya bolalarda qog'ozda kompozitsion uquvni bilishga sharoit yaratadi. Bola tayyorlagan applikatsiya ishi estetik talabga javob berishi kerak. Applikatsiya predmetning umumiy, tipik

va individual belgisini ko'ra olishiga o'rgatadi, ularning o'zaro bog'liqligi, butun, qismlar, ritm, simmetrik chamalash rivojlanadi, predmetning shaklini, rangini bosqichma-bosqich ko'rsatish malakasini ko'rsata oladi.

Applikatsiya badiiy ishlarni oddiy va mos vosita orqali haqqoniy asosni saqlagan holda amalga oshiruvchi faoliyatdir. Masalan, mustaqil asar, pannolar, surat, plakat. Suratli tasvirda elementar mavzuga o'rgatuvchi ko'rgazma qurol, tabiat, nutq o'stirish metodikasi uchun ijodiy o'yin, o'yinchoq, 8-mart bayram sovg'asi, qurolli kuchlar va boshqa bayramlarda bezatish uchun devoriy gazeta, ko'rgazma, maktabgacha ta'lim tashkilotini bezatish ishlarida ham bolalar applikatsiya ishlarining o'rni katta.

Applikatsiya ishini bajarishda ishlatiladigan kerakli asbob-uskunalar. Asboblar ishlatilishiga mos bo'lishi bilan birga estetik talabga javob berishi kerak. Ayrim kerakli ashyoni pap'emashe usulida qaychi qo'yish uchun qalamdon yasash, mo'yqalam qo'ygichni esa qalin kartondan yasash mumkin. Applikatsiya uchun kerakli ashyo murakkab emas; qaychi, yelim uchun mo'yqalam, oddiy qalam, qirqim uchun quticha, lattacha, gazeta qog'ozi.

Qaychi – uchi to'g'ri, katta-kichik. *Katta qaychi* 14-20 sm, to'g'ri, uchi uchli va aylanaviy katta tasvirlarni qirqish uchun.

Kichik qaychi: 8-10 sm mayda detallarni qirqish uchun. Qaychi o'tkir bo'lishi kerak. Stakanga qaychi uchi pastga qaragan holda qo'yilishi, do'stiga uzatganda ham uchini ushlagan holda uzatish kerakligi, qaychi ko'ndalangida qo'lni silkitish, o'qtalish mumkin emasligini bolalarga birinchi mashg'ulot davomida tushuntirish lozim. Unda ko'rsatish sifatida foydalanish mumkin emas.

Yelim uchun mo'yqalam. Masalan, 2-3 ta mo'yqalamga ega bo'lish kerak. Applikatsiyaning mazmunining katta-kichikligiga qarab, kerakli mo'yqalamdan foydalaniladi. Katta hajmdagi applikatsiyaga uchi enli mo'yqalam, mayda detallarga esa, kichik mo'yqalamdan foydalanish maqsadga muvofiq. Mo'yini tuzilishini saqlash uchun ish tugagandan so'ng, mo'yqalamni yax-

shilab yuvib, artib, quritib, mo'yini yuqoriga qilib qo'yish kerak, mo'yqalam o'rnida paxta o'ralgan tayoqchadan foydalansa ham bo'ladi. Mashg'ulotdan keyin paxta olib tashlanadi.

Mo'yqalam qo'ygich – yelim ishlatishda yelimning ortiqchasi surkalib ketmasligi, stolni iflos qilmasligi uchun ishlatiladi.

Qalam. Masalan, tasvir konturini chizish uchun oddiy, M va TM (yumshoq, yarim yumshoq) qalam ishlatiladi. Ularning uchi ko'p ochilmagan bo'lishi lozim. Ish jarayonida kontur chizishda ruchka va kimyoviy qalamni ishlatish mumkin emas.

Yelim uchun idish – yelim kichik idishchalarga solingan bo'ladi, buning uchun plastmassa idishlar, sopol taqsimchalar tanlanadi. Ishlatib bo'lingandan so'ng tezda yuvib qo'yish kerak.

Applikatsiya mavzuli yoki qirqilgan dekorativ shakllarni asosiy fonga turli predmetlar yordamida badiiy bezash uchun ishlatiladigan xalq amaliy san'atining bir turi. Applikatsiyaning o'ziga xosligi tasvirning va uning ishlashida xulosa chiqaradi. Applikatsiya mashg'ulotlari bolaning tasviriy malakalarini shakllantirishga va ijodiy qobiliyatlarining o'sishiga yordam beradi. Applikatsiya o'z ichiga xayolni, tasvirni, go'zallikni ko'ra olish qobiliyatlarini oladi. Applikatsiya mashg'ulotlarida olgan malakalarini bolalar boshqa faoliyatda ham qo'llashlari mumkin. Applikatsiya mashg'ulotlarini to'laqonli o'tkazish uchun material va jihozlarni oldindan tayyorlab qo'yish muhimdir.

Applikatsiya o'rgatishda material bilan tanishish, turli shakllarni qirqa olish malakalarini egallash, ularni ma'lum tartibda joylashtirish, obraz va mazmunga mos ravishda yopishtirishni taxmin qiladi. Applikatsiya o'rgatish bolalarni qabul qilish jarayonini o'stirishga asoslanadi. Shakl, hajm, rang va predmetning o'zaro munosabatlari haqidagi taasurotlarini boyitish bolalarni mashg'ulot vaqtida fikrlash va (taasurot) tasavvurni ishlatishga yordam beradi. Ammo har bir yosh guruhlarida aplikatsiya mashg'ulotlarida qo'llaniladigan ta'limiy usullar o'ziga xos xususiyatga egadir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'tkaziladigan aplikatsiya mashg'ulotlari bolalarning sezish qobiliyatlarining rivojla-

nishiga, ta'sir etib, ularni estetik jihatdan tarbiyalashni va ijodiy faolligini shakllantirishga, shuningdek, mehnat ko'nikmalarini shakllantirishga va ularda xarakterning irodaviy xususiyatlarining vujudga kelishiga ta'sir etadi. Applikatsiya mashg'uloti jarayonida bola rang va uning rang tusi bilan tanishadi, mashq qiladi, shaklni va predmetning tuzilishini bilishga o'rganadilar. Ritm va simmetriya haqida tushunchalari kengayib borib, qog'oz varog'ida mo'ljallay olishga o'rganadilar.

Bolalar applikatsiya faoliyatida rang va uning uyg'unlashuvi bilan juda ko'p marta mashq qiladilar, shuning uchun ular ko'plab rang va uning uyg'unlashuvini tezda esda saqlab qoladilar va bir-biridan ajrata oladilar.

Rangni sezish-estetik sezishning umuman eng ommabop shakli bo'lib hisoblanadi. Uning uchun uni rivojlantirish natijasida biz bolalarning estetik tarbiyasiga ta'sir ko'rsatamiz. Ular shu asosida shaklning go'zalligini, ritm va simmetriyani bilishga, sezishga o'rganadilar. Bolalar ritm va simmetriyaning qoidasini bilib olishlari natijasida ular shaklning tartibli joylashishidan xursand bo'lib va aksincha, tartib qoidasining buzilishi bolaning asabiylashtirib yuboradi. Bolalar bu holatni xunuk, buzuq tartib sifatida tasavvur etadilar.

Applikatsiya mashg'ulotlarida bolalar ko'pincha geometrik shakllar bilan munosabatda bo'ladilar, natijada ular tevarak-atrofdagi predmetlarda geometrik shakllarni abstrakt ko'rinishini ko'ra olishga o'rganadilar. Murakkab tuzilgan shakllarning tuzilishini yaxshiroq tushunishga, ularni to'g'ri tahlil va sintez qilishga o'rganadilar. Bolalar geometrik shakllar bilan tanishishlari jarayonida hali o'zlariga tanish bo'lmagan figuralarning nomini to'g'ri aniqlashga o'rganadilar. Masalan, bolalar shaklning burchaklarini sanab uning 3 ta yoki 4 taligi asosida uchburchak va to'rtburchak, keyinchalik ularning o'zlari mustaqil ravishda ko'pburchak kabi shakllarning nomini bilib boradilar.

Applikatsiya mashg'ulotlari bolalarning kattalik va fazoni mo'ljallash bo'yicha olgan tasavvurlari va qog'oz betini to'g'ri

mo'ljallay olish kabi uquvlari rivojlanadi. Bolalar shaklni yopishtirishni, yelimsiz aloqa qilishlari natijasida bu shaklni mantiqiy va ritmik hoida joylashtirishga o'rganishlari, asosan o'rtasida, o'ngda, chapda, yuqorida, pastda, orqada, qarama-qarshi tamonda, atrofida kabi so'zlar bilan tanishib oladilar. Bolalarni qog'oz betidagi nuqtada orentirovka qilishga o'rgatish – bolalarni maktabda muvaffaqiyatli o'qishlarining asosiy shartlaridan biridir.

Bolalar applikasiya mashg'ulotlarida juda ko'p qimmatli mehnat malakalari va ko'nikmalarini egallaydilar. Ular ozoda, batartib yopishtirishga, o'z ish joylarini toza saqlashga o'rganadilar va murakkab asbob hisoblangan qaychi bilan ishlashga o'rganadilar. Bularning barchasi bolalarning maktabdagi qo'l mehnati darsiga tayyorlaydi. Bolalar yengil va mayda qog'oz shakllari bilan ishlashlari natijasida, ular o'z harakatlarining tezligini to'xtatib turishga o'rganadilar. Mashg'ulot jarayonida ular oz bo'lsa-da, qiyinchilikni yengadilar, bu esa bolalarda xarakterning irodaviy xususiyatini, chidam, sabr kabilarni tarbiyalaydi.

Kichik guruhlarda applikasiya qilishga o'rgatish

Maktabgacha ta'lim tashkilotida applikasiya mashg'ulotlari birinchi kichik guruhdan boshlab olib boriladi. Bu guruhda barcha mashg'ulotlardagi kabi bolalar kattalar tomonidan qilib berilgan tayyor shakllarni qog'ozga to'g'ri, turli xil joylashishda terib chiqib va yopishtirishga qaratilgandir. Bu guruhda asosiy vazifa – bolalarni yelimplash usullariga o'rgatish hisoblanadi. Kattalar uchun oddiy hisoblangan bu malaka qator harakatlarni ketma-ket bajarishdan iborat bo'ladi, ya'ni mo'yqalamni to'g'ri ushlab, unda ozgina yelim olish, shaklni teskarisi bilan qo'yib, yelimni butun shaklga tekis qilib surib chiqish, surayotgan chap qo'lining barmog'i bilan shaklni tutib turish, so'ng mo'yqalamni ehtiyotkorlik bilan qo'yib, shaklni sekin rang tomoni bilan o'g'irib, qog'oz varag'ining kerak joyiga qo'yish va salfetka yordamida sekin bosish, chekkalaridan chiqib ketgan ortiqcha yelimni sekingina artib olish. Bu yoshdagi bolalarga ana shu harakatlarni egallab olish, albatta, oson emas. Eng sodda shakl – kvadrat va doira, shuning uchun ishni shu shakllardan boshlash lozim.

Yil davomida bolalar shu shakllarning nomini to'g'ri aytishni egallab olishlari ham lozim. Lekin butun yil davomida o'tkaziladigan applikasiya mashg'ulotlarida faqat shu shakllar bilan kifoyalaniq qolib bo'lmaydi. Bu guruhda bolalarda dastlab bir, keyin 2-3 qismdan tuzilgan predmetlarni (qo'ziqorin, bayroqcha, qorbobo, uy) yopishtirishga o'rganadilar. Shuningdek, yil oxiriga borib bolalar olti-yetti xil rangni: qizil, ko'k, sariq, yashil, jigarrangni to'g'ri aytib berishlari lozim. Bu guruh bolalariga qaychi berilmaydi, chunki bolalarning qo'l harakati yetarli taraqqiy etmagan va hali o'zini boshqarish nazorati bo'lmaganligi sababli bolalar qo'lidagi qaychi xavf tug'dirishi mumkin.

Kichik guruhda bolalarni applikasiya qilishga o'rgatishida ish uchun beriladigan materiallar va mashg'ulotni tashkil etish katta ahamiyatga egadir. Materialning rangi bolalar diqqatini tortib ularni chalg'itadi. Shuning uchun dastlabki mashg'ulotlarda material alohida paketlarda, tushuntirilib bo'lgandan so'ng tarqatiladi. Tarbiyachi mavzuni tushuntirib bo'lganidan so'ng material tarqatilib, bolalar materialni topshiriqqa mos ravishda kesmaga terib chiqadilar. Tarbiyachi dastlab elementlarning qo'yib chiqilganini tekshiradi, shundan keyingina bolalarga yelim ishlatish uchun ruxsat beriladi.

Bu guruhda tarbiyachi bolalar bilan naturani kuzatishda namuna bilan birgalikda olib borish kerak. Namunani ko'rsatish jarayonida tarbiyachi shaklning rangini aniq atashi va barmog'i bilan uni ko'rsatib, shu shaklning xususiyatlarini bolaga aniq ko'rsatib beradi. Tarbiyachi tomonidan ishning bajarilishini ko'rsatib berilishi, bolalarni turli malaka va uquvining vujudga kelishida muhimdir. Shuningdek, tarbiyachi ish tartibini ham boshidan ko'rsatib boradi. Qanday shaklni oldi, qanday ushlab yelim surtadi va boshqalar. Tarbiyachi o'zining har bir harakatini so'z bilan birgalikda olib boradi.

Kichik maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar esa tayyor shakllarni va ularning rangini bir-biriga moslab, tanlab yopishtiradilar. Juda yaxshi estetik effekt bilan qilingan ishlar, ayniqsa deko-

rativ bezaklar bilan guruh xonasini bezatish mumkin. Shunday qilib, olib borilgan tekshirish ishlari shuni ko'rsatadiki, yaxshi uyushtirilgan applikatsiya mashg'ulotlari, bolalarning dekorativ, predmetli va mazmunli mashg'ulotlariga ijobiy ta'sir etadi. Bolalarda sensor madaniyat oshadi, qo'l bilan tahlil qobiliyati o'sadi va badiiy didlari shakllanadi.

O'rta guruhda applikatsiya qilishga o'rgatish

Bola hayotining 5-yiliga kelib ham psixologik, ham jismoniy tomondan o'sadi. Bu esa bolaning applikatsiya bo'yicha bajaradigan ishining sifat jihatidan o'zgarishiga olib keladi. Bolalar tuzilish jihatdan ancha murakkab bo'lgan predmetlarni tasvirlashga o'rganadilar.

O'rta guruh bolalari kichik guruhga nisbatan malaka va ko'nikmalarini ancha egallagan bo'ladilar. Bu guruh bolalari 2-3 qismli emas, balki 4-5 qismdan iborat predmetlarni tuzishga o'rganadilar. Dastlab, bu guruhga qaychi bilan ishlash kiritiladi. Bolalar qaychini to'g'ri ushlashga, uning richagini ochish va yopishga, to'g'ri qirqim olishga o'rganadilar. Buning uchun oldin ensiz, keyin esa enli yoki keng qog'oz lentalarni qirqishni o'rganadilar. Bu guruhda bolalar yelimplash malakasini egallashni davom ettiradilar. Bola hayotining 5 yilida doira, kvadratdan tashqari uchburchak, oval, uzun to'g'ri to'rtburchakni biladilar. Trapetsiya shaklini esa kichik guruhda bo'lgani kabi obrazli tasvirlashda davom etadi. Masalan, tom, qayiqcha.

Kichik guruhda yana qo'shimcha ranglar: havo rang, pushti, kulrangni sezishga va to'g'ri aytishga o'rganadilar. Ular qog'oz varag'ida tez va osonlik bilan orintirovka qilishga o'rganadilar. Ular orqada, ketma-ket, teng masofada va boshqa fazoviy tushunchalarni egallaydilar. Bolalar to'g'ri kesmalar qirqishdan tashqari aylanaviy shakllar qirqishga o'rganadilar. Ular kvadrat va to'g'ri to'rtburchakning burchaklarini dumaloqlashga o'rganadilar. Ana shu qirqib olingan aylana shakllardan qo'ziqorin, minora, qorbobo kabi predmetlarni hosil qilishga o'rganadilar.

Yopishtiriladigan detallar soni ham ko'payadi, masalan, uy-chani tasvirlashda faqat devori emas, balki eshik va derazalarni ham tasvirleydilar. Shakl va rang bilan ishlash ham rivojlanadi: to'rtburchak, kvadrat, doira, uchburchak, pushti rang, kulrang, havo rang va boshqalar. Bu guruhda qog'oz varag'ida to'g'ri mo'ljal olishga o'rganadilar va quyidagi tushunchalar bilan tanishib boradilar. Masalan: orasida, chekkada, bir xil masofada va boshqalar.

O'rta guruhda tarbiyachi o'zining asosiy diqqatini bolalarni qaychi bilan ishlashga qaratadi. Yil davomida tarbiyachi bolalarni qirqishning turli usullari bilan tanishtiradi. Tarbiyachi qaychi va qog'ozni to'g'ri ushlashga o'rgatib boradi. Yopishtirish malakasi esa mustahkamlanib boradi. Bu guruhda asosiy vazifa bolalarning qirqish texnikasini egallab olishga qaratilgan bo'lib, tarbiyachi bolalarni predmetli dekorativ, mazmunli applikatsiyaga o'rgatib boradi.

Sodda predmedlardan murakkab predmetlarni tasvirlashga o'rgatiladi. Bolalar, albatta, qaychi bilan ishlashni darhol o'zlashtira olmaydilar. Shuning uchun tarbiyachi qaychi bilan ishlashga o'rgatishda dastlab enli, ensiz kesmalar qirqishga o'rgatib, mashqlantiradi, har bir applikasiya mashg'ulotlarining mavzu va mazmuni turlicha bo'lishi lozim. Masalan, dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalarga «do'kon» uchun chipta, cheklar qirqishni taklif etadi. Yoki masalan, qirqilgan kesmalardan uycha, daraxt, panjara, narvon kabi predmetlarning oddiy ko'rinishi tasvir etishi mumkin. Bu esa bolalarning mashg'ulotga qiziqishini oshiradi va mashg'ulotni bir xil tarzda bo'lishining oldini oladi. Bir-ikkita mashg'ulotni o'tkazgach, keyingi mashg'ulotlarni bolalarning ijodiy faolligini o'stirish uchun boshqa predmetlarni tavsiya etish mumkin. Bolalar o'zlari qirqib olgan rangli kesmachalardan turli xil predmedlarning ko'rinishini tasvir etadilar. Masalan, yulduzlar, bayroqchalar, gullar.

Keyingi applikasiya mashg'ulotlarida bolalarni to'rtburchak, kvadratni dioganali bo'yicha, trapesiya va uchburchak hosil qilishga o'rgatiladi. Sharf, sochiqni kvadrat va uchburchaklar bi-

lan bezaydilar, shuningdek, kvadrat-gilamcha, dastro'molcha, doirani ham bezaydilar. Tayyor siluetlar ham berish mumkin. Bolalar oval va doira shaklini hosil qilib qirqishga ancha qiyaladilar. Ular doiraviy shakldagi predmetlardan: tursa yiqilmas, qo'g'irchoq, meva-sabzavotlar, piramida va boshqalarni qirqib yopishtiradilar. O'quv yili davomida bolalarga mazmunli applakatsiya ishlarini ham taklif etish mumkin. Masalan, bo'g'irsoq yo'ldan dumalab ketayapti, o'tloqdagi jo'jalar, qo'ziqorinlar va hokazo.

Bu guruhda bolalarni jamoa bo'lib ishlashga o'rgatamiz. Masalan, katta gilam yoki sabzavot mevalardan tashkil topgan vitrinani yoki havoda, osmonda samolyotlarni tasvir etishlari mumkin. Bundan tashqari, bolalar o'z xohishlari bo'yicha xilma-xil applikatsiya ishlarini bajaradilar. Masalan, onam uchun sovg'a, tayyor siluetni naqshlar bilan bezatish mumkin, fartuk, qo'lqop, shapkani qirqib yopishtirish yoki bezatish mumkin. Tarbiyachi bu guruhda ham xilma-xil metod va usullardan foydalanadi. Muhim bo'lgan metodlardan biri informatsion-retseptiv hisoblanadi. Bu metod tasvirlash lozim bo'lgan predmetni har tomonlama ko'rib chiqish va tahlilni o'z ichiga oladi.

Tarbiyachi bu guruhda ko'proq bolalarning o'zlari tasvirlanayotgan predmeti haqida gapirib berishni, uning sifat, belgisini aniq aytib berishga, tasvirlash yo'llarini mustaqil bilishga o'rgatib boradi. Bolalar predmetining tasvirini tuzish orqali, o'sha predmet shaklini qirqishga, uning tuzilishini to'g'ri tasvirlashga, qisimlarning kattaligini to'g'ri berishga o'rganib boradilar. Bu guruhda qirqish birinchi marta kiritiladi. Shuning uchun diqqat-e'tiborni qaychini ushlashga, qirqish usullarini ko'rsatishga qaratish lozim.

Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi qaychi bilan qanday ishlash kerakligini ko'rsatib beradi (richagini ochib, yopishni qanday, qayerdan ushlashni ko'rsatib beradi). Qog'oz qirqishni bolalarga namoyish qilish orqali qaychining oldinga qanday qilib harakat qilishini ko'rsatadi. Bolalarni kvadratlardan doi-

raviy shakllar qishqishda ularning faqat burchaklarini qirqish kerakligini ko'rsatish kerak va qog'ozni qo'lda biroz harakat qildirishni namoyish qilib beradi. Bu usulni bajarishda bolalarga avval oq qog'oz, so'ng rangli qog'oz berish tavsiya etiladi. Tarbiyachi tanish bo'lgan qirqish usullarini birorta bolani chaqirib, bolalar uchun namoyish qilib berishni taklif etishi mumkin. Har bir harakatni tarbiyachi so'zi bilan tushuntirib borishi kerak. Agarda murakkab applikasiyani tuzish kerak bo'lsa, tarbiyachi flanigrafdan o'sha narsani illyustrativ rasmlarini ko'rib chiqishni taklif etish mumkin. Masalan, qo'ziqorin, uning oyoqchasi va shapkachasi bor, oyoqchasi pastda, shapkasi yuqorida joylashgan. So'ng tarbiyachi bolalarga savollar beradi, obrazli so'zlardan foydalanadi, qo'l bilan shakl ko'rinishini tasvirlovchi harakatlarni bajarishlari mumkin. Shuningdek, tarbiyachi namuna ko'rsatishda foydalanadi. Namunadan predmetning o'zi topilmagan taqdirda foydalanish mumkin.

Mashg'ulotda eng muhim metodlardan biri yopishtirishni ko'rsatish va tushuntirish hisoblanadi. Yopishtirish jarayonini hamma bolalarga ko'rinadigan qilib namoyish qilish lozim. Buning uchun doska yoki molbertdan foydalanish mumkin. Shuningdek, yopishtirish jarayonida ketma-ketlikni bolalar yaxshilab o'zlashtirib olishsa, uni bolalarning o'zlariga taklif etish mumkin yoki ko'rsatishni o'rniga, faqatgina og'zaki tushuntirish bilan kifoyalanib qolish mumkin. Bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda o'yin usulidan keng foydalanish mumkin va lozim. Chunki bu usul bolalarning mashg'ulotga nisbatan qiziqishini uyg'otib, ularni faollashtiradi. Bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda individual ishlash muhim rol o'ynaydi.

Tarbiyachi bir bolaga yopishtirishni ko'rsatsa, ikkinchisiga nimani qilish kerakligini tushuntirib beradi. Bolalar ishini ko'rib chiqish ham muhim metod va usullardan biri bo'lib hisoblanadi. Tarbiyachi bolalar ishini ko'rib chiqish va tahlil qilishda barcha bolalarning bajargan ishlaridagi ijobiy holatlarni aytib o'tishi lozim bo'lsa ularni maqtashi lozim. Keyingi mashg'ulotlarda tar-

biyachi bolalar ishini tahlil-qilishda ishning ozoda bajarilganligi, rangning to'g'ri tanlanganligi va qog'ozda to'g'ri joylashtirilganligini hisobga olib tahlil qiladi va bolalarni ham shunga o'rgatib boradi. Masalan, bolalar tursa yiqilmas qo'g'irchoq'ining ichida chiroyli, singanlari va xafalari ham borligini aytishga o'rganadilar. Bunga tarbiyachi bolalarni yilning II-yarimidan boshlab o'rgatib boradi.

O'rta guruhda bolalar tayyor shakllardan applikatsiya tuzish bilan birga o'zlari ham mustaqil qirqib yopishtiradilar. Naturani tahlil qilishda bolalarning diqqati faqatgina rang va shaklga tortilmay, balki qismlarning bichimi va soniga ham tortiladi. Masalan, tursa yiqilmas qo'g'irchoq katta, o'rtacha va ikki kichik sharchalardan iboratligini aniqlaydilar.

Murakkab topshiriqlarni bajarish jarayonida ularga material alohida beriladi. Masalan, uyni yopishtirish. Uyning devor, tom va oynaga mos bo'lgan bichimdagi rangli qog'ozlar beriladi. Bu guruhda naturani ko'rib chiqish namuna bilan birga olib borilishi shart emas. Namuna tahlilining o'zi yetarli bo'ladi. Namunani ko'rib chiqishda tarbiyachi bolalarning diqqatini uni yaxshilab ko'rib chiqishga tortib, quyidagi savollarni beradi: "Predmet qanday shakllardan tuzilgan? Bu qanday shakl? Rangi qanday?" va boshqalar.

Tarbiyachi predmetning qismlarini yoki naqsh elementlarini yopishtirish tartibini ko'rsatib beradi. Bu guruhda tarbiyachi faqatgina bu qismini ko'rsatib berishdan ham foydalanadi. Masalan, uyni yopishtirishda uning tomini qirqishini ko'rsatib beradi xolos, qolganini bolalarning o'zlari bajaradilar. Alohida ahamiyat qaychi bilan ishlashga beriladi. Tarbiyachi bolalarga qaychi bilan ishlash texnikasini ko'rsatib tushuntiradi. Qo'lni qaychining richagini qanday harakatlantirishini o'rgatadi. Qaychi bilan dastlabki mashqlarni yaxshisi, 8-10 bola bilan o'tkazgan ma'qul, chunki ularni kuzatish va o'z vaqtida yordam ko'rsatish mumkin bo'ladi.

Mashg'ulotning oxirida tarbiyachi bolalar bilan birgalikda bajarilgan applikatsiyani ko'rib chiqadi va bolalar bu guruh

uchun mos texnik ko'nikmalarni egallaganliklarini tahlil qiladi. E'tiborni ma'lum bir predmetga o'xshashligi, shakllarning toza yopishtirilganligiga qaratadi. Tarbiyachi bolalarning tahliliga yakun yasab, bolalarni yaxshi ishlarga diqqatini jalb etadi.

Katta guruhda applikatsiya qilishga o'rgatish

Katta guruhlarda ko'pincha mashg'ulotning ma'lum bir qismini ikki va undan ortiq bolalar bilan birga ishlaydigan jamoa ishi sifatida tashkil etish lozim. Bolalar birgalikda oldida turgan vazifani muhokama qiladilar, ish tartibini rejalashtirishadi, bir-birlariga yordam ko'rsatadilar. Applikatsiya mashg'uloti shartli ravishda bolalarda ijodiy qobiliyatlarining o'sishga ta'sir ko'rsatadi.

Bola hayotining 5-yilida kuzatishlar, o'yin sensor tarbiyaning ta'siri ostida bolalarda predmetning rangi, shakli, kattaligi va boshqa sifatlari to'g'risida bilim va tasavvurlari shakllanib boradi. Bu yoshga kelib bolalarda tasviriy uquvi va texnik usullari mavjud bo'ladi, qo'l muskullari rivojlangan bo'lib, qaychi bilan qiladigan harakatlari ancha aniq va ishonchli bo'ladi, bu esa o'z-o'zidan applikatsiyaga o'rgatishning ancha murakkab vazifalarini hal etishni taqozo etadi.

Applikatsiya mashg'ulotlari jarayonida predmet to'g'risida xilma-xil ma'lumotlar berib boriladi. Bolalar xilma-xil shakllarni atashga, kvadrat, to'rtburchakni bir-biridan farq qilishga, ularning asosiy belgilarini to'g'ri nomlashga o'rgatib boriladi. Shuningdek, bolalarga oval, doira, uchburchakni to'g'ri ajratishga, farq qilishni o'rgatadi.

Shunday qilib, bolalar faqat shakllar bilan emas, balki ranglar bilan tanishib boradilar. Masalan, och, to'q, yorqin ranglar va boshqalar. Bular orqali bolalar rangni sezishga, uni tanlay bilishga o'rganib boradilar. Applikatsiya jarayonida figuralarni bir-biri bilan taqqoslashga o'rganadilar, baland-past, keng-tor, qalin-ingichka kabi tushunchalarni egallab, tushunib boradilar. Qog'oz varag'ida mo'ljal olish bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar, shuningdek, tepada, pastda, o'rtasida, ketma-ket tushunchalarini egallashga harakat qiladilar. Bu ishda bolalarni qaychi bi-

lan qirqish usullariga o'rgatib borish davom ettiriladi. Bu bilan bolalar o'rta guruhda egallagan qirqish usullarini takrorlab, mustahkamlaydilar va yangi qirqish usullarini egallaydilar. Bular quyidagilar: qog'ozni 2 buklab bir xil shakllar qirqish usuli, simmetrik shakllarni bir necha marta buklab (garmoshka qilib tahlab) qirqishga o'rganadilar. Masalan, gullar, barglar va hokazo. Bu guruhda tarbiyachi bolalarning diqqatini doimo ishning sifatiga qaratib boradi. Chunki qirqish va yopishtirishning sifati butun bir ishning yoki applikasiyaning sifatiga ta'sir etadi.

O'quv yilining boshida bolalar bilan doiraviy shakllarni qirqish ustida ishlanadi, chunki bolalar bu usulni o'rta guruhda yetarli darajada egallamagan bo'ladilar. Bolalar predmetlarni qismlarga bo'lib, qirqib yopishtirishni o'rgangach, ularning qirqishning ratsional usuli, ya'ni garmoshka usulida qog'ozni buklab qirqishga o'rganadilar. Ammo yilning boshida, albat,ta, dumaloq shaklidagi predmetlarni qirqish ko'nikmalarini mustahkamlash maqsadida quyidagi mavzularda ishlar berishi mumkin. Masalan, kuzgi barglar, sabzavot, mevalar, qo'ziqorin va hokazo.

O'quv yili davomida bolalar predmetli applikasiya ishlarini bajaradilar. Masalan, samolyot, raketa, mashina, trolleybus va hokazo. Qog'ozni garmoshka usulida buklab qirqishga turli xil predmetlarni taklif qilish mumkin. Masalan, bargli shoxcha, gullar, archa o'yinchoqlari. Shuningdek, dekorativ applikasiya bo'yicha ham shar, sochiq, kvadrat, gilam, doira, tarelka va shuningdek, tayyor siluettlarni zontik, choynak, fartuk kabilarni bezatishni taklif etish mumkin. Bolalarni simmetrik figuralarni qirqishga o'rgatishda tarbiyachi simmetrik tuzilishga ega bo'lgan predmetlarni taklif etadi. Masalan, guldon, nok, kapalak, masxaraboz va hokazo.

Bolalar predmetli, dekorativ applikasiyadan tashqari mazmunli applikasiyani ham bajaradilar. Masalan, quyonning bo'g'irsoq bilan uchrashuvi, qor bosgan uycha, qiz bayroq ushlab turibdi va hokazo. Katta guruhda bolalar o'z ixtiyorlari bilan yoki olgan bilim, malakalar asosida o'zlari mustaqil applikasiya

ishlarini bajaradilar. Applikatsiya mashg'ulotlarida bolalar birgalikda jamoaviy ishlarni bajaradilar. Gullar va afsonaviy qushlar tasvirlangan gilam, sevimli o'yinchoqlari va boshqalar.

Katta guruhda ham applikatsiya mashg'ulotida tasvirlash kerak bo'lgan predmetlarni tahlil qilishga katta o'rin ajratiladi va unda bolalarni savollar bilan faollashtirilsa, bolalarni mustaqilligini qo'proq ta'minlaydi. Tahlil jarayonida bolalar predmetning shakliga, rangiga, turli xil xususiyatlariga e'tibor berishi lozim. Xalq amaliy san'ati asarlarini ko'rib tahlil qilishga, bolalarga ranglar garmoniyasining go'zalligini sezishga, kompozitsiyaning mazmundorligini ochishga o'rgatiladi. Ayrim hollarda bu guruhda namunadan, ya'ni ishning yakunini namoyish qilishda foydalanish mumkin. Har bir qirqish usullarini ko'rsatib berishga maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

Tarbiyachi ko'proq bolalarning o'zlarini faollashtirib, bolalarning o'zlariga mustaqil ravishda qirqish yo'llarini, yopishtirish tartibini qidirib topishga undaydi. Agarda yangi qirqish yo'llari kiritiladigan bo'lsa, tarbiyachining o'zi qirqish yo'llarini ko'rsatib beradi. Masalan: qat-qat usulida qirqish, ayniqsa, simmetrik figuralarni qirqishda bolalar ancha qiynaladilar. Shuningdek, tarbiyachi ayrim predmetning qog'ozdagi tasviridan foydalanish mumkin (qo'l harakatlari bilan yurgizib chiqishi mumkin). Dastlab tarbiyachi «predmetning yarmi» deb tushuntirishi asosida bolalar usulni tushunib yetadilar. Bu guruhda bolalar qog'ozni qo'l bilan yirtib, mayda bo'lakchalardan foydalanib tasvirni hosil qilishga o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarni mustaqil, ijodiy ishlashga o'rgatib, mazmundor applikatsiya yaratishga yo'naltirib boradi, chunki, tayyorlov guruhiga o'tgach ularning applikatsiya bo'limi ancha murakkablashadi. Ular qirqimning yangi usullarini egallay boshlaydilar. Bu usullari – bir necha marta buklangan qog'ozdan qirqish va siluet qirqish hisoblanadi. Shu bilan bu guruh bolalarni turli xil shakllarda dekorativ naqsh tuzishga va bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni tuzishga hamda mazmundor applikatsiya tuzishda predmetlarni joylashtirishga o'rganadilar.

Shu bilan birga rang spektrining barcha ranglaridan foydalanishga o'rganadilar.

Siluet qirqish eng murakkab usullardan biridir. Siluet qirqish mashg'ulotlar jarayoniga kiritishda bola predmetning obrazini xotirasida tutib turishga, uning konstruksiyasi va proporsiyasini kuzatib turishga, qo'l harakati bilan hosil qilinayotgan shaklning yo'nalishga moslashishiga to'g'ri keladi. Shuning uchun bolalarni siluet qirqishga o'rgatishda sodda shakllardan, ya'ni baliqlar, sabzavot, mevalardan boshlash lozim.

Katta guruhda bolalarni applikatsiya qilishga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi: Bolalarni to'g'ri harakat bo'ylab qirqish, dumaloq shakllarni va ikkiga buklangan qog'ozni qirqishga o'rgatiladi. Ular bir nechta qismdan tuzilgan predmetlarni hosil qilishga, geometrik va simetrik formalardan chiroyli dekorativ naqsh tuzishga o'rganadilar. Demak, bu guruhda asosiy vazifa qirqishning xilma-xil usullarini egallashdan iborat ekan. Oldin bu guruhda ham o'rta guruhdagi kabi mavzularda, faqat detallar soni ko'paytirilib qorbobo qalpog'i boshida yoki qo'lida xaltasi bilan, samolyot esa qanotlarida yulduzi bilan va qorboboning yuz qismidan mayda detallarini: burun, ko'z va boshqalar yasaladi.

Bu guruhda bolalar ba'zi shakllarni ikkiga buklangan qog'ozdan, shoxchasi barglari bilan qirqish ko'nikmalarini egalagan bo'ladilar. Bu usullarning ishlatilishi vaqtni ancha tejaydi va chiroyli mazmundagi kompozitsiyani tayyorlash imkonini beradi. Qog'ozni ikkiga buklab qirqish, bir-biriga simmetrik shakllarni qirqishni osonlashtiradi. Bu usuldan foydalanib bolalar vaza, barglar, sabzavot va mevalar shaklini qirqadilar.

Katta guruhda bolalar shakllarni qog'ozning uchini qo'li bilan tekislab, barmoqlarda qirqishga o'rganadilar. Katta guruh bolalari bilan amalga oshiriladigan ish mazmuni bolalarda qirqish ko'nikma va malakasini rivojlantirishdir. Dekorativ applikatsiya ishlarida esa bu guruhda faqatgina tayyor geometrik shakllar berilmay, balki xilma-xil o'simlik shakllaridan barg gullar va boshqa elementlar kiritiladi.

Tayyorlov guruhga o'tgach, ularning applikatsiya bo'limi ancha murakkablashadi, ular qirqishning yangi usullarini egallay boshlaydilar. Bu usullar – bir necha marta buklangan qog'ozdan qirqish va siluet qirqish hisoblanadi. Shu bilan birga bu guruh bolalarini turli xil shakllarda dekorativ naqsh tuzishga va bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni tuzishga hamda mazmunli applikatsiya tuzishda predmetlarni joylashtirishga o'rganadilar. Shu bilan birga spektorning barcha ranglaridan foydalanishga o'rganadilar.

Siluet qirqish eng murakkab usullardan biridir. Siluet qirqish jarayonida bola doimo tayyorlayotgan predmetining obrazini xotirasida tutib turishga va uning konstruksiyasi va proporsiyasini kuzatib turishga, qo'l harakatini hosil qilinayotgan shaklning yo'nalishiga moslashishga to'g'ri keladi. Shuning uchun bolalarni siluet qirqishga o'rgatishni sodda shakllaridan (baliqlar, sabzavot va mevalar) boshlash lozim.

Katta guruh bolalarini applikatsiya qilishga o'rgatishda qirqimning turli usullarini egallash muhim ahamiyatga egadir. Bolalarning tasavvuriga asoslangan holda tarbiyachi bolalar bilan naturani, uning qismlari, tuzilishini tahlil qilib, alohida qismlarga ajratib ko'rsatadi. Agar bolalar predmetni birinchi marta tasvirlayotgan bo'lishsa, namunadan foydalanishi mumkin. Uni tahlil qilishni bolalarning o'ziga topshirish lozim. Bolalar o'zlariga tanish predmetni bir necha detallari bilan tasvirlayotgan bo'lishsa, namuna o'rnini natura bilan almashtirish mumkin bo'ladi. Masalan, oddiy uyni emas, afsonaviy uyni yoki bayramga bezatilgan uyni.

Katta va tayyorlov guruhlarida bir necha namunalardan foydalanib ko'rsatish tavsiya etiladi. Chunki bu narsa bolalarning ijodiy faolligini tarbiyalaydi. Bu guruhda bolalar qog'ozni ingichka buklab simmetrik shakllar qirqishga o'rganadilar. Bu, albatta, qiyin usul, shuning uchun I.A.Gusakova bolalarni bu usul bilan dastlab tanishtirishda qog'ozni buklab chizilgan kontur berishni tavsiya etadi. Bolalar bu usulni egallab olgach, ularni qunt bi-

lan chamalab qirqishga o'rgatiladi. Katta guruhda jamoa bo'lib applikasiyalar bajariladi. Masalan, «Akvariumdagi baliqlar», «O'tloqdagi gullar», «Ko'chadagi uy va mashinalar». Har bir bola ishning qaysidir qismini bajaradi. Keyin har bir qism umumiy fonga birlashtiriladi. Tarbiyachi ishni bolalarning xohishiga qarab taqsimlaydi. Ba'zi jamoa ishlarini bajarishda bolalar 4-5 ta bo'lib guruhchalarga birlashishadi.

Tayyorlov guruhida applikasiya qilishga o'rgatish

Dasturda tayyorlov guruhini bolalari bilan mazmunli applikasiyalarni bajarish ko'zda tutiladi. Ular ko'cha, akvarium kabi mavzularda, shuningdek, «Bo'g'irsoq» kabi ertaklarga illyustratsiyalar bajarishlari mumkin.

Tayyor shakllarni yopishtirish tayyorlov guruhida ham davom ettiriladi. Simmetrik shakllardan naqshlar tuzishda ularga turli bichim va rangdagi tayyor shakllar beriladi va bu guruhda ham katta guruhdagi kabi qog'ozni qo'l bilan yirtish usulidan foydalanish davom etadi.

Ikkinchi kichik guruhda bolalarni applikasiya qilishga o'rgatishga ish uchun beriladigan materiallar va mashg'ulotni tashkil etish muhim ahamiyatga egadir. Materialning rangi bolalarning diqqatini o'ziga tortib ularni chalg'itadi. Shuning uchun dastlab mashg'ulotlarda material alohida paketlarda tushuntirilib bo'lgandan so'ng tarqatiladi. Tarbiyachi mavzuni tushuntirib bo'lgandan so'ng material tarqatilib, bolalar materialni topshiriqqa mos ravishda qog'oz varag'ida terib chiqadilar. Tarbiyachi dastlab elementlarni qo'yib yig'ilganligini tekshiradi, shundan keyingina bolalarga kley ishlatish uchun beriladi.

Bu guruhda tarbiyachi bolalar bilan naturani kuzatishi namuna bilan birgalikda olib borishi kerak. Namunani ko'rsatayotgan jarayonida tarbiyachi shaklning rangini aniq atashi va barmog'i bilan uni ko'rsatib, shu shaklning xususiyatlarini bolaga aniq tushuntirib beradi. Tarbiyachi tomonidan ishning bajarilishining ko'rsatib berilishi bolalarni turli malaka va uquvini vujudga kelishida muhimdir. Shuningdek, tarbiyachi ish tartibini ham

boshidan ko'rsatib beradi. Qanday shaklni oldi, qanday qilib kley surtdi va boshqalar. Tarbiyachi o'zining har bir harakatini so'z bilan birgalikda olib boradi.

Tayyorlov guruhda ishning dastur materialiga siluet qirqish usuli kiritiladi. Shuning uchun o'rgatish usullarining xarakteri bir muncha o'zgaradi. Naturani tahlil qilishda tarbiyachi ularning diqqatini barmoq harakati orqali predmetni konturiga tortadi. Bunda harakatni qirqish qaysi qismdan boshlanadigan bo'lsa, o'sha qismdan boshlash lozim. Bu guruhda bolalar endi predmet konturiga qandaydir detall qirqishga o'rganadilar (tipratikan ignalari bilan). Albatta, bolalarga bu qiyin. Shuning uchun bu ishni bajarishda ikki etapdan foydalaniladi. Oldin tayyorlangan qog'ozdan umumiy kontur qirqiladi. So'ngra uning detallari, masalan, oyog'i yoki suzgichlari qirqiladi.

Ba'zi vaqtlarda siluet qirqish oldindan chizilgan kontur asosida qirqiladi. Bu narsa ko'proq murakkab o'simlik elementlaridan dekorativ shakllar tuzishda qo'llaniladi. Bu guruhda qog'ozni ikkiga buklab qirqishning murakkabroq usuli bilan tanishtiriladi. Masalan, archa, odam, hayvon shakllari. Yana bu guruhda qirqishning murakkab usuli – qog'ozni bir necha marta buklash orqali qirqishga o'rgatish usuli o'rgatiladi. Bu usul sal-fetka, qor parchalari hosil qilishda qo'llaniladi. Tarbiyachi bolalarga qog'ozni qanday buklash kerakligini, qirqish yo'llarini ko'rsatib beradi. Bu usuldan bolalar keyin dekorativ applikasiya mashg'ulotlarida foydalanadilar.

Bu guruhda mazmunli applikasiya qilish davom ettiriladi. Bunda bolalarni shakllarni to'g'ri joylashtirib, yopishtirishga o'rgatadilar. Oldin umumiy fon, keyin uzoqda joylashgan, so'ngra o'rtada va oldinda joylashgan predmetlar yopishtiriladi. Tayyorlov guruhda applikasiya jamoa ishi sifatida berilishi mumkin. Masalan, «Egri va to'g'ri» ertagida bolalar to'rttadan bo'lib, har bir guruh shu ertakdan ma'lum bir ko'rinishni bajarishlari mumkin. Bolalar shu ko'rinish elementlarini qirqib, joylashtirib qur-ganlaridan so'ng uni qanday ketma-ketlikda yopishtirish kerak-

ligini aniqlaydilar. Biri yelim surtadi, ikkinchisi uni joylashtiradi, uchinchisi latta bilan mahkam yopishtiradi. Bu ish bolalarni o'rtoqlik, jamoatchilik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining hamma guruhlarida ixtiyoriy applikatsiya mashg'ulotlari o'tkaziladi. Lekin o'rta guruh bolalariga o'ylagan mavzulari asosida tayyor shakllar beriladi. Katta guruhlarda o'zlari o'ylagan mazmunlari asosida qirqadilar. 6-7 yoshdagi bolalar oldindan qiladigan ishlari mazmunini eskizda oddiy qalam bilan chizib olishi, keyin esa shu eskizning detallarini applikatsiya qilishlari mumkin.

Demak, tayyorlov guruhida applikatsiya mashg'ulotida quyidagi texnik malakalarni o'zlashtirib, maktabga chiqadilar:

1. Yelimlash usuli: mo'yqalamga ozgina yelim olish, salfetka yordamida yelimlash (chetidan chiqqan yelimni salfetkaga shimdirish)

2. Qaychidan foydalanish usuli:

- geometrik shakl qirqish, kvadratni qiya qirqib uchburchak hosil qilish, to'rtburchakning o'rtasidan qirqib, kvadrat kabi shakllar hosil qilish;

- kontur asosida qirqish. Bola nimaning tasvirini qirqmoqchi bo'lsa, tarbiyachi qalin chiziq bilan konturni chizib beradi. Bolalar qaychini kontur bo'ylab yurg'azadilar;

- ikki buklab qirqish (simmetrik);

- bir necha marotaba buklab qirqish (yulduzcha, gul, qor parchasi);

- ko'z bilan chamalab qirqish (siluet);

- garmoshka usulida taxlab qirqish. Bu usuldan dekorativ applikatsiyada bezakdan bir yo'la bir nechta hosil qilish uchun ko'proq foydalaniladi.

9. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALARNI QURISH-YASASHGA O'RGATISH

REJA:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda qurish-yasash faoliyatining o'ziga xosligi.
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotida qurish-yasash turlari.
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlari-da qurish-yasashga o'rgatish metodlari.

Tayanch tushunchalar: *qurilish o'yinlari, taqqoslash, tafakkur, ijodiy qobiliyat, qurish texnikasi, qurish-yasash malakasi, maqsadga intilish, qat'iylik, konstruktör, konstruksiya, tashlandiq material, kub, silindr, prizma, plastina, reproduktiv va evristik metod, informatsion-retseptiv metod, albom, andoza.*

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar bilan qurilish materiallari yordamida o'yin va mashg'ulotlar o'tkazishning ahamiyati katta. Yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashda maktabgacha ta'lim tashkilotida qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta o'rin egallaydi. Bolalarning qurilish o'yinlari rollarga bo'linib, o'ynaladigan o'yinlarning ajralmas bir qismi hisoblanadi. Qurilish o'yinlarida ham bolalar tevarak-atrofdagi narsalarni, kattalarning faoliyatlarini aks ettiradilar. Qurilish o'yinlarining mazmunini bolalarning o'zlari yaratadilar. Bolalar ko'pincha kattalarning qurilishdagi faoliyatlariga taqlid qilib, «Quruvchi-ishchi» rolini bajaradilar.

Bolalarning qurilish o'yinlari qiziqarli ijodiy faoliyatdir. Ular o'z o'yinlarida qurilishlarni transport harakati, kattalarning mehnati haqidagi taassurotlarini aks ettiradilar. Bunday o'yinlar bolalarda tashabbuskorlikni uyg'otishga, ularni fikr yuritish va harakat faoliyatlarini faollashtirishga keng imkon yaratadi. Mashg'ulot va o'yin vaqtida bolalar bir-birlari bilan turlicha munosabatda bo'ladilar. Ular rollarni o'zaro bo'lishib oladilar, ishlarni bajarishda bir-birlariga yordam beradilar va maslahatlashadilar.

Qurilish o'yinlarida harakat elementlari ko'p bo'lib, u bolalarning harakat qilishga nisbatan bo'lgan talablarini qondirishga yordam beradi. Bola biror narsani qura boshlaganda qurilish materiallarini tegishli joyga olib boradi, ularni stol yoki pol ustiga joylashtiradi, engashadi, bu vaqtda uning qo'llari faol harakat qiladi, ya'ni ma'lum miqdorda jismoniy kuch sarflaydi. Mayda qurilish materiallari bilan o'ynaganda qo'lning mayda muskul-lari yaxshi rivojlanadi. Qurilish o'yinlarini o'ynash natijasida bolalarning kuzatuvchanligi ortadi, texnikaga bo'lgan qiziqish-lari o'sib boradi. Bundan tashqari, ular o'yin jarayonida oddiy geometrik shakllarning tuzilishi bilan ham tanishadilar. Qurilish o'yinlarining tarbiyaviy ta'siri bolalar aks ettiradigan hodisa va narsalarning g'oyaviy mazmunida o'z aksini topadi.

Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarda tafakkurning tahlil va sintez, taqqoslay bilish kabi malakalari hali sust rivojlangan bo'ladi. Qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yinlar

esa bolalarning tafakkurini, ijodiy qobiliyatini o'stiradi. Tarbiyachining ko'rsatgan narsasini esda saqlab qolish va uni qayta esga solish bolalarni narsalarni bir-biriga solishtirishga, tahlil va sintez qilishga, o'xshashini topib qo'yishga va farqini ajrata bilishga majbur qiladi hamda qurilishdagi vazifalarni pala-partish bajar-maslikka, tasodifiy xulosa bilan qoniqib qolmay, balki maqsadga muvofiq yo'l tutishga o'rgatadi. Bolalar bilimni tizimli ravishda qurilish o'yinlari faqat tevarak-atrofni bilib olish vositasigina bo'lib qolmay, balki axloqiy sifatlarni tarbiyalovchi vosita ekanligi tushuntirib boriladi. Bolalar doimo atrofda qurilayotgan yangi turar joylarni, maktablar, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, magazinlarni kuzatib boradilar. Bolalar bevosita kuzatayotgan qurilishdagi aniq misollar bolalarning o'zbek xalqi o'z mehnatini qanchalik sevishini tushunishlariga yordam beradi. Qurilish o'yinlari orqali tarbiyachi bolalarda mehnatevarlik, mustaqillik, o'z ishiga javobgarlik hissini tarbiyalab borishga harakat qiladi.

Bolalar jamoasini to'g'ri tashkil etishda qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta ahamiyatga ega. Qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar bolalarni maktabga tayyorlash ishini amalga oshirishda ham yordam beradi. Bu o'yin va mashg'ulotlar jarayonida bolalarda diqqatni bir joyga to'plash, oldiga qo'ygan maqsadga chidam va sabot bilan erishish, olgan bilimi va malakasi asosida ijodiy tashabbuskorlik ko'rsatish xususiyatlari shakllanib boradi.

Qurilish haqidagi asosiy bilimni bolalar qurish-yasash mashg'ulotida egallaydilar. Ana shu mashg'ulotlarda ular narsalarning elementar ko'rinishlarini, qurilish detallaridan maqsadga muvofiq foydalana olishni o'rganadilar va qurilishni badiiy jihatdan bezashning oddiy usullarini o'zlashtirib oladilar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi kichik bolalar qurish-yasashga bir necha bor urinadilar, ular faqat qurilish to'plamlaridagi materiallarni yapaloq tomoni bilan qo'yib terib chiqadilar yoki bir-birining ustiga qo'yadilar. Tarbiyachi bolalarni har xil narsalar qurishga o'rgatishi kichik yoshdagi bolalarning qurilish o'yinlarida o'z aksini topadi.

Qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar uchun zaruriy sharoitlar

Bolalar qurish texnikasini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun guruhlarda zarur shart-sharoitlarni yaratish lozim. Buning uchun, avvalo, guruhda yetarli miqdorda qurilish materiallari bo'lishi, ya'ni hamma bolalar bir vaqtda yoki hech bo'lmaganda yarim guruh bolalar mashg'ul bo'la oladigan darajada material bo'lishi zarur. Namunaga qarab qurish mashg'ulotida ham bolalarni materialdan cheklab qo'ymay, balki har kimga keragini taqsimlab berish lozim. Har doim zarur bo'lgan materialni olib ishlata bishini o'rgansinlar. Bolalar qurish-yasash malakalarini endigina egallay boshlaganlarida, ya'ni ikkinchi kichik guruhdan boshlab qurish mashg'ulotlarini o'tishga ruxsat beriladi. Mashg'ulotlarda qurish-yasashga o'rgatish uchun stol ustida o'ynaladigan qurilish to'plamidan foydalangan ma'qul, chunki bu qurilish materiallari bir vaqtning o'zida ko'pchilik bolalar foydalanishi mumkin bo'ladi.

Bolalar 1,5-2 yoshdan qurish-yasash mashg'ulotiga jalb qilinadi. Tarbiyachi yirik qurilish ashyolaridan, g'ishtchalardan, g'o'lachalardan foydalanib yo'l quradilar. Mashg'ulot bu yoshda guruhchalar bilan o'tiladi. 1-guruh bilan tarbiyachi shug'ullanayotgan bo'lsa, 2-guruhga tarbiyachi yordamchisi qarab turadi. Ular o'yinchoq o'ynab turishlari mumkin. Keyin almashadilar. Bu yoshda bolalarga mashg'ulotlar o'yin tariqasida o'tiladi. Bolalar "G'ishtni olib kel", "Olib borib qo'y", "Yonma-yon qo'y", "Orqasiga qo'y", "Ketma-ket qo'y" kabi iboralarni tushunishga, ayta olishga va bajarishga o'rgatib boriladi. Masalan, Lolaxonga yo'l quramiz. Mashinamizga garaj quramiz.

Bolalar tarbiyachiga g'ishtchalarni olib kelishadi, qo'yishadi, ketma-ket qo'yishgandan keyin g'isht ustidan mashina o'yinchog'ini yurg'azamiz, deb o'yin o'ynab bo'lgandan keyin har bir bola o'yinchoqlarni joyiga olib borib qo'yishi kerak. Olib yasashga, keyin joyiga qo'yishga, nima ish qilganini ayta olishga o'rgatiladi.

Yirik qurilish materiallaridan qurib o'ynash uchun maktabgacha ta'lim tashkilotining uchastkasidan foydalaniladi. Bu ma-

teriallar bolalarni ko'pchilik bo'lib qurishga, o'ynashga o'rgatadi. Guruhdagi bolalarning hammasi qurish usullarini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun mashg'ulot vaqtida stollarni har xil joylashtirish mumkin. Qurilishni yakka tartibda bajarayotganda stollarni odatdagi tartibda yoki P harfi shaklida terib qo'yish mumkin, agar bolalar bir qurilishni guruh bo'lib bajarsalar, 2-3 stolni birlashtirib qator qilib qo'yish kerak.

Mashg'ulot vaqtida bolalarga qurilishning eng zarur usullari ko'rsatiladi, shuning uchun mashg'ulot uzoq cho'zilmasligi, 10-12 daqiqadan oshmasligi kerak. Qurish-yasash mashg'ulotlarini o'quv yilining birinchi yarmida o'tkazish maqsadga muvofiqdir, ikkinchi yarmida esa o'yinlar bilan chegaralansa ham bo'ladi.

Bolalarga qurish-yasashning hamma usullarini ko'rsatish maqsadga muvofiq. Masalan, qurilishni qurishda qurish-yasashning hamma usullarini ko'rsatish va harakat bilan tushuntirish, tayyor qurilgan nusxani ko'rsatish va unga kirgan elementlarni tahlil qilish. Namuna sifatida qurilish materiallaridan nimalar yasash mumkinligini ko'rsatuvchi tayyor qurilishdan foydalanish. Bolalar bino, inshootni qurishni bilib olishlari uchun (baland poydevorning ustini qanday bekitish, bir detallni qanday qilib boshqasi bilan almashtirish, tekislikni qanday kengaytirish va shu kabilar) qurilishning ayrim detallarini ko'rsatish. Tarbiyachi tomonidan bajarilayotgan qurilishning ayrim qismini davom ettirishni bolalarga taklif qilish. Quriladigan obyekt haqida tushuncha berish, masalan, qurilishning hajmini (katta-kichikligini) aniqlash, bunda qurilishning o'yinchoqlarga mos bo'lishini aytish. Bolalarni o'zlari ijod qilib qurishga o'rgatish uchun zarur sharoitlar va ashyolar bilan ta'minlash va boshqalar.

Qurish-yasash va uning bolalar tarbiyasida tutgan o'rn

Qurish-yasash lotin tilidan olingan bo'lib, turli predmetlarni, qism va elementlarni ma'lum bir holatga keltirish, degan ma'noni bildiradi. Bolalarga qurish-yasashda qurilish materiallaridan, qog'ozdan, karton, daraxt va boshqa materiallardan turli xil o'yinchoqlar yasash o'rgatiladi. O'z xarakteriga ko'ra, bolalar qurish-yasashi ko'pincha tasviriy va o'yin faoliyati bilan

o'xshashdir, bu tevarak-atrofdagi aks etadi. Bolalarning yasagan narsalari asosan amaliyotda ishlatiladi. Masalan, o'yinlar, arxani yasatish uchun, oraalarga sovg'a uchun.

Qurish-yasash faoliyati – amaliy faoliyat bo'lib, oldindan belgilangan, biror maqsadga qaratilgan haqqoniy voqealidir. Qurish-yasash faoliyatiga o'rgatish jarayonida bolalarda aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi yanada shakllanib boradi hamda ularda tevarak-atrofdagi predmetlarni tahlil qilish ko'nikmasi, mustaqil fikrlash, badiiy did, shaxsning irodaviy sifatlaridan (maqsadga intilish, qat'iylik va hokazo) tarkib topa boshlaydi, bularning barchasi bolalarni maktabda o'qishga tayyorlaydi.

Qurish-yasash materiallarining turlari

Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida bolalarga qurish-yasash faoliyatini o'rgatishda qurilish materiali, konstruktor, qog'ozdan, tabiat, qiyqim materiallardan va boshqalardan foydalaniladi. Materialning turi qurish-yasash turini aniqlab beradi.

Qurilish materiali – mayda va yirik geometrik figuralardan (kub, silindr, prizma va hokazo) iborat. Mashg'ulotlarda qurilish materiallaridan turli xil mayda to'plamlardan foydalaniladi: M.P.Agapovning № 2, 3, 4, 5, 6, 7. Mazmunli to'plamlar: «Kosmodrom», «Temir yo'l vokzali» va boshqalar. Mashg'ulot paytida materiallar ko'p bo'lishi kerak. Tarbiyachi qurilish materiallaridan qurish-yasash faoliyatini tashkil etayotganda odam, hayvon, o'simlik va transportni ifodalovchi mayda o'yinchoqlarni tanlashi maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tevarak-atrofdagi aniq narsalarni, ya'ni quyvon uchun uy, mashinalar va yo'lovchilar uchun ko'prik yasaydilar. O'yinchoqlarni qurish-yasashda ishlatish katta ahamiyatga ega, bu o'yin faoliyatining rivojlantirishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Qurilish materiallari ma'lum bir shakllarda, tartib bilan saqlanadi.

Konstruktorlar

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mashg'ulotdan tashqari konstruktorlar (taxtali, plastmassa, metall va keramika)dan

foydalanadilar. Bu to'plamlar orqali turli konstruksiyalar yasash mumkin. Tarbiyachi rahbarligida bolalar oddiy birlashtirish usulidan suratlar bo'yicha turli xil harakatli konstruksiyalar yasaydilar. Asosiy diqqat bolalarni ma'lum qismlarni birlashtirish malakalarini shakllantirishga qaratiladi. Bunda bolalarning qo'l muskullari ishtirok etadi, bu yoshda qo'l muskullari hali yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Tarbiyachi avval konstruktor yig'ishning metodik ko'rsatmalarini o'rgatadi. Tarbiyachi rahbarligida qurilish materiali va konstruktorlar bolalarga ketma-ket beriladi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mashg'ulotdan tashqari vaqtda turli xil konstruktorlardan: yog'ochli, platmassali va metaldan tayyorlangan konstruktorlardan foydalanadilar. Bu to'plamlar yordamida detallarning joylashtirilishi ancha murakkab bo'lgan qurilmalar yasaydilar. Tarbiyachi rahbarligi ostida bolalar yangi birlashtirish yo'llarini va turli xil xarakterdagi konstruksiyalarni rasmga, chizmaga qarab yaratishga o'rganadilar.

Bu ishlarni bolalarga taklif etishdan oldin, tarbiyachining o'zi bu konstruktorlar, ularga berilgan metodik ko'rsatmalar bilan yaxshilab tanishib, o'rganib chiqishi zarur. Bolalarga qurilish materiallari va konstruktorlar to'plamining hammasi birdaniga berilmaydi, balki asta-sekin, ketma-ket bolalarning o'zlashtirishlariga qarab beriladi.

Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari

Bolalarga qurilish materiali – kubik, g'ishtcha, turli xil shakldagi formalar bilan, ularning qanday holatda joylashganligi (g'ishtcha yotibdi, turibdi) bilan tanishtiriladi. Bundan tashqari, kubiklarni gorizontol holda joylashtirish, bir-birining ustiga qo'yish, darvoza, uycha qurish kabilar ham o'rgatiladi. Tarbiyachi qurilmalar va tevarak olamdagi tanish predmetlar o'rtasidagi o'xshashlikni topishni bolalardan so'raydi.

Bolalarga asosiy qurilish materiallarini (kubik, g'ishtcha, plastilin) farqlash bilan birga ularning nomini aytish-katta, kichik, uzun-qisqa, baland-past kabi so'zlarning ma'nosini tushunib

aytish, g'ishtchalarning orasini teng masofada joylashtirish kerakligi tushuntiriladi.

Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning mazmuni

Bolalarga 8-10 xil qurilmalarni qurishga o'rgatiladi: mebel (stol, stul, divan, korovat), zinapoya, ko'prik, uycha, tramvay. Birinchi mashg'ulotlarda bolalar oldingi guruhlarda yasalgan qurish-yasash ishlarini qaytaradilar, so'ng bolalar mebel quradilar. Avval bolalar alohida predmetlarni turli variantlarda, so'ng 2-3 qurilmalarni birdaniga qurishni o'rganadilar (stol va stul, divan va hokazo). Keyingi mashg'ulotda bolalar katta uy quradilar, 3-4 kubiklardan, so'ng 6 kubik yoki g'ishtchadan zinapoya quradilar. Ishning keyingi etapi – 2ta kichik prizmadan ko'prik qurish.

Dastlabki mashg'ulotlar ikkinchi kichik guruhda g'ishtchalarni bir tekisda yo'lakcha qilib terib chiqish malakalarini rivojlantirish, mustahkamlashga qaratiladi. Bolalar qisqa yo'lka, keng yo'lkalari quradilar. Keyinchalik tramvay yo'li qurishni bolalardan talab qilish mumkin. Bu mashg'ulotlarning asosiy maqsadi – bolalarga g'ishtchalarni bir tekislikda joylashtirishga va uzun-qisqa, tor-keng kabi tushunchalarini o'rgatishdir.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar g'ishtchalarni vertikal holda joylashtirishni o'rganadilar. Shundan keyin tarbiyachi bolalarga darvozani turli variantda yasashni o'rgatadi (g'ishtchalardan, kubik, plastilindan), bularni bolalar ma'lum ketma-ketlikka asoslangan holda bajaradilar. Tor-keng, baland-past tushunchalari darvoza qurish jarayonida bolalarga tushuntirib boriladi: keng darvoza – yuk mashinasi uchun, tori esa – yengil mashina uchun, baland darvoza – katta qo'g'irchoq uchun, past esa – kichik qo'g'irchoq uchun mo'ljallangan.

Bolalarga bir necha mashg'ulot davomida mavzuli ravishda uychaning yangi konstruksiyasi berib boriladi. Tarbiyachi har gal yangi konstruksiyani oldingi konstruksiya bilan solishtiradi, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarini topadi. Bolalarning namunaga qarab uychani qurish malakasi hosil bo'lganligini

tekshirish uchun, namunani o'zlari mustaqil tarzda qurib berishlarini tarbiyachi iltimos qiladi. Masalan, tarbiyachi boladan namunada qurilgan uychani, faqat baland qilib qurib berishni so'raydi. Masalaning bu turi bolalarda aqliy faollikni yanada oshiradi.

Birinchi kichik guruhda tarbiyachi dastavval bolalarni qurilish materiallari – kub, g'isht bilan ularning shakli, katta-kichikligi, tekis stol yuzasida turlicha joylanishi (ya'ni g'isht yotibdi, g'isht turibdi) va uning mustahkamligi, holatiga bog'liq ekanligi bilan tanishtirib boradi. G'ishtlarni ketma-ket gorizontol joylashtirib (poezd, yo'lkacha) bir-birining ustiga qo'yish orqali oddiy to'siqlar (darvozalar, uylarni) qurishga o'rgatib boriladi. Tarbiyachi bolalarni o'z qurilmalari bilan hayotdagi tanish predmetlar o'rtasidagi o'xshashlikni topishga, aniqlashga o'rgatib boradi.

Kichik guruhda bolalarni faqatgina qurilish detallari (kub, g'isht, plastina) ni bilishga, farqlashga va ularni to'g'ri atashga o'rgatib boriladi. Masalan, katta-kichik, uzun-qisqa, past-baland g'ishtlarni bir-biridan bir xil masofada doira, to'g'ri to'rtburchak bo'ylab (panjara) ularni ensiz tomoni bilan qo'yib chiqishga o'rgatib boriladi.

Kichik guruhda bolalarni 8-10 xildagi oddiy bo'lgan qurilmalarni (stol, stul, divan, krovat, minoracha, ko'prikcha, uycha, tramvay) qurishga o'rgatiladi. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalar oldingi guruhda bajarilgan qurilmalarni qaytadan quradilar, so'ng mebel qurishga o'rganadilar. Oldin bu predmetlar alohida turli xil variantlarda quriladi, so'ng bolalarga birato'lasiga ikkita qurilmalarni qurish taklif etiladi (stol, stullar, stol va divanlar). Bu qurilmalar bilan bolalar o'yin o'ynashlari uchun turli xil qo'g'irchoqlar, idishlar beriladi.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar uycha qurishlar uchun 3-4ta kubikdan bir-birining ustiga qo'yish va 3 yoqli prizma bilan ustini qoplash orqali quradilar. So'ng kubikdan yoki g'ishtdan yuqoriga taxlash orqali narvoncha quradilar. Bolalar bu qurilmalarni qurish yo'llarini o'zlashtirib olishgach, ular tarbiyachil-

ing so'zi orqali 2 ta kubikdan plastinalar va ikki kichik uch yoqli prizma yordamida ko'priknı qurishga o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarnı bog'cha uchastkasida va guruh hovlisida mashg'ulot jarayonida o'rgangan qurilmalarnı ko'rib, ular bilan o'yınlar o'ynashga nisbatan qiziqish uyg'otishi kerak. Bolalar keng va tor yo'lkachalarnı, g'ishtlarnı qatorasiga tekislikda joylashtirish orqali quradilar. Keyinchalik tramvay uchun har bir bola kalta yo'lkachani, hammasi bir bo'lib tramvay yo'linı quradilar. Bu mashg'ulotlardan maqsad bolalarnı g'ishtchalarnı tartibli qilib bir-biriga ulashga yo'l ko'rsatishga, ularning fazoviy belgilarini to'g'ri atashga (uzun-qisqa, keng-tor) o'rganadilar.

Keyingi 2-3 ta mashg'ulotlarda bolalar g'ishtlarnı bir-biriga zich yoki ma'lum bir oraliqda vertikal joylashtirishni o'rganadilar. Bunda g'ishtlarnı uzunasiga yoki ensiz qisqa tomoni bilan joylashtirishga o'rganadilar. Masalan, shu maqsadda bolalar o'z hayvonlari o'rdakcha, kuchukcha uchun panjaralar quradilar.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar darvozalarning turli variantlari bilan tanishadilar. Bularni kub va plastinalardan quradilar. Tarbiyachi bolalarning keng va tor haqidagi tushunchalarnı egallashlari uchun, yuk mashinasi uchun keng darvoza, yengil mashina uchun tor darvozalar qurishni taklif etadi. Bitta qurilma detalini o'zgartirish orqali uning qurilish yo'llarini o'zgartirish mumkinligini bolalarga tushuntirish maqsadida tarbiyachi bir nechta mashg'ulotlar uyushtiradi. Har bir mashg'ulot davomida qat'iy mavzu asosida yangi qurish konstruksiyasi bilan tanishtiriladi va eski konstruksiya bilan solishtirilib, ular orasidagi farq aniqlashtiriladi.

Bolalar tarbiyachining namunasiga qarab qurishni o'zlashtirib olishgach, tarbiyachi bolalar oldiga namuna qo'yib, xuddi shunday uychani balandroq yoki uzunroq qilib qurishni taklif etishi mumkin. Mashg'ulot avvalida tarbiyachi shu konstruksiyani saqlab qolib, faqatgina uni uzunroq yoki balandroq qilib qurish yo'llarini oldindan tushuntirib beradi. Bu esa bolalarning aqliy faolligini o'stirishga olib keladi.

Kichik guruhda bolalarni qurishga o'rgatishda kublar, g'ishtlar, plastina va uch yoqli prizmalar to'plamidan iborat qurilish materialidan foydalanadilar. Yil davomida tarbiyachi kichik guruhda bolalarni to'rtta, oltitaga bo'lib mashg'ulotlarni uyushtiradi. Asta-sekin kichik guruhchalar soni ko'paytiriladi, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun guruh bolalari bilan o'tkaziladi. Kichik guruh bolalarini qurishga o'rgatishda turli metodlardan foydalaniladi. Asosiy o'rinni informatsion retseptiv metod va reprodaktiv metod egallaydi.

Bolalarning nimani qurish va qanday qurish kerakligi bilan tanishtiriladi. Shu maqsadda tarbiyachi qurish namunasidan qurish yo'llarini ko'rsatish va to'g'ri tushuntirish jarayonida foydalanadi. Bolalarni u yoki bu qurilmani qurishga o'rgatishdan oldin tarbiyachi bolalarni o'sha predmet, uning qismlari, ularning amaliy belgilari bilan tanishtirib boriladi. Masalan, tarbiyachi sayr vaqtida bolalar bilan sirpanchiqni kuzatadi, u ikki qismdan iborat: birinchi qism zinapoya, ya'ni bolalarning tepasiga chiqishlari uchun, ikkinchi qismi esa tushishi uchun sirg'aluvchi qismi. Bundan maqsad, ko'rib chiqishlar, uyushtirishlar yordamida bolalar bu narsalarni o'z qurilmalarida ijobiy hal qilishlariga yordam beradi.

Tarbiyachi bolalarni qurishga o'rgatishda o'z namunalarini ko'rib, tahlil qilib chiqadi. Oldin namuna yaxshilab ko'rib chiqiladi, butun bir holda, so'ng esa ular qismma-qism ko'rib chiqiladi. Masalan, uycha devorlari, to'siqlari va tomi. So'ng ularning shakllari va bir-biriga nisbatan joylanishlari ko'rib chiqiladi. So'ng har bir qismning qaysi detallardan qurilganliklari ko'rib chiqiladi. Masalan, uychaning tomi, qatorma-qator qo'yilgan prizmalardan iborat va hokazo.

Namunani bunday tartibda ko'rib chiqish, qurilmani bunyod etishda qanday ketma-ketlikka rioya qilish lozimligini anglatib, bolalarning qurish-yasash jarayonini ancha osonlashtiradi. Tarbiyachi bolalarni qurish-yasashning texnik usullariga o'rgatishda, ularni o'zlari mustaqil ravishda harakat qilishlari uchun qu-

rish-yasashning xilma-hil variantlaridan va uni qurishning turli yo'llaridan foydalanishga o'rgatib boriladi.

Bu vaqtda tarbiyachi reproduktiv va evristik metodlardan birgalikda foydalanadi yoki qo'llaydi. Har bir mashg'ulot oxirida tarbiyachi bolalarni o'zi qurgan ishlari yoki qurilmalari bilan o'yin o'ynashlari uchun ikki-uch daqiqa ajratib beradi. Bu esa bolalarda o'yin jarayoniga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, unda foydalanadigan o'yinchoqlar esa bolalarni qurish-yasashga chalg'itmay, balki qurish-yasashga nisbatan qiziqish, havas paydo qiladi. Tarbiyachi bolalarni qurilish materiallari detallari nomini faqatgina mashg'ulotlarda emas, balki mashg'ulotdan keyin ularni yig'ib qo'yish jarayonida ham amalga oshiradi. Masalan, qurilmalarni yig'ib-terganda, oldin kublar, so'ng plastinalarni. Bolalar qurish-yasash jarayonida she'r, qo'shiqlardan, ertaklardan («Uch ayiq») foydalanadilar. Mazkur ertakdan uy jihozlari qurishda foydalanish, bolalar qurilish ishlarining yana ham qiziqarli bo'lishiga olib keladi. Shuningdek, qurish-yasash jarayonida ba'zi bolalarga savollarni amaliy harakat orqali berish mumkin. Agarda ko'ngilli bolalar vazifani bajarishga qiynalsalar yoki bilmasa, unda tarbiyachi qaytadan tushuntirib beradi.

Tarbiyachi bolalar ishlarini tahlil qilishda toza va to'g'riligini ko'rsatib o'tilmay, balki barcha jarayon, ya'ni namunani qanday ko'rib chiqishligi, material qanday tanlanganligi, ayrim harakatlar qanday bajarilganligi haqida gapirib o'tadi. Har bir mashg'ulotdan so'ng tarbiyachi bolalarga qurilmani qanday joy-joyiga taxlashni, qanday qo'yishni tizimli ravishda ko'rsatib beradi. Qurish-yasashning oddiy qurilmalarini yasashda bolalar texnik malakalarga ega bo'ladilar. Masalan, darvoza qurish (keng-tor, baland), mebel, o'yinchoqlarning kattaligiga qarab garaj qurish. Tarbiyachi garaj qurib ko'rsatishdan avval bolalarga mashinaning katta-kichikligiga e'tibor berishni iltimos qiladi. Yuk mashinasi uchun katta garaj, yengil mashina uchun kichik garaj qurish kerak.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar tarbiyachining ko'rsatmasi va namunasi asosida ko'prik, trolleybus, tramvay, avtobus, yuk

mashinasini qura boshlaydilar. Shunda bolalar silindr bilan, undan qurilmada qanday foydalanish kerakligi bilan tanishadilar. Har bir qurilmani o'rganish uchun bir nechta mashg'ulotlar o'tkaziladi. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalar namuna bo'yicha, keyingilarida esa mustaqil qurishni o'rganadilar. Masalan, bolalar namuna bo'yicha ko'prik qurishni o'rganib bo'lganlaridan so'ng, ularga mustaqil tarzda baland, keng ko'prik qurish taklif etiladi. Bunda bolalar o'zlari qurilish materiali tanlab, ko'prikning konstruksiyasini o'ylab topadilar. Har bir mavzu, konstruksiya borgan sari murakkablashib boradi. Har bir mashg'ulot tarbiyachi rahbarligida olib boriladi, ba'zi bir variantlarni bolalar o'zlari mustaqil bajaradilar, shu orqali bolalarda mustaqil fikrlash malakasi rivojlanadi.

Yilning ikkinchi yarmida bolalar o'zi o'ylagan, istagan narsalarini yasashlari mumkin. Bundan maqsad hosil bo'lgan malakalarni mustahkamlash, mustaqil fikrlashga va o'ylagan narsalarini ijodlarida qo'llashga o'rgatishdir.

Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

Kichik guruhlarda kubiklar, g'ishtchalar, plastilin, prizmalardan foydalaniladi. Yil boshida tarbiyachi 4-6ta kichik bolalar guruhini tashkil qiladi. Sekin-asta guruhlar soni ko'payib boradi, yilning 2-yarmida esa mashg'ulotlar butun guruh bilan birgalikda olib boriladi. Kichik guruhda qurish-yasashga o'rgatishda tarbiyachi turli metodlardan foydalanadi. Asosiy metodlar informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardir. Bolalarga nimani, qanday yasash kerakligi tushuntiriladi, tarbiyachi bolalarga namuna ko'rsatib, to'la tushuncha beradi. O'rgatishdan avval tarbiyachi tasvirlanadigan predmetning yaxlit o'zini, uning qismlarini bolalarga to'laligicha ko'rsatib tushuntiradi.

Bolalar predmetni kuzatishlari asosida o'z qurilmalarini quradilar. Masalan, tarbiyachi sayr vaqtida bolalarga avval zinapoyadan tepalikka ko'tarilib, so'ng sirpanib tushish kerakligini aytadi. Mashg'ulotning boshida namuna yaxlitligicha

ko'rsatiladi. So'ng namunaning qismlari, uning formasi qanday joylashganligi tushuntiriladi (uyning devori, tomonlari, tomi va hokazo). Tarbiyachining bunday tushuntirishi bolalar ishini ancha osonlashtiradi. Bolalar olgan bilimlari asosida o'z qurilmalarini mustaqil tarzda yasay olishlari kerak. Shuning uchun biror bir qurilmani turli xil variantlarda ko'rsatish lozim. Har bir mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarga bu qurilma bilan qanday o'ynash mumkinligini ko'rsatadi (2-3 daqiqa).

Bu paytda bolalarda o'yin faoliyatiga qiziqish uyg'onadi. Bu o'yin faoliyati bolalar qurish-yasash jarayonidan chalg'itadi, lekin kichik guruhda bundan tez-tez foydalaniladi. O'yinchoq bolalarni qurishga undaydi. Bolalarga qurilish materiallari qismlari nomini yaxshi o'zlashtirishi uchun tarbiyachi mashg'ulotdan keyin materiallarni (guruh) stolga birma-bir qo'yib, ularning nomini aytadi.

Didaktik o'yinlar orqali ham bolalarga tushuncha berib boriladi. Qurish-yasash faoliyatining yanada qiziqarli o'tishi uchun tarbiyachi bolalar bilan ishlaganda ertak parchalari, topishmoq va she'rlardan keng foydalanishi lozim. Bu tarbiyachining mahoratiga bog'liq. Tarbiyachi qurish-yasash jarayonida bolalarning ishlarini to'g'ri bajarishlarini, materialdan to'g'ri foydalanishlarini kuzatib boradi. Agar tarbiyachi bolalarning biron bir xatolarini ko'rsa, u paytda qaytadan tushuntirib, ko'rsatib berishi lozim.

Bolalarning ish faoliyatini tahlil qilganda tarbiyachi faqatgina natijalarnigina emas, balki bolalar namunani qanday kuzatganliklari, materialni tanlab, bajara olishlarini ham hisobga oladi. Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarga qurilish materiallarini yig'ib joyiga joylashni ham ko'rsatib beradi.

O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari

O'rta guruhda bolalarga tanish bo'lgan qismlarni (kubik, g'ishtcha, plastilin) nomlash bilan birga, uni bir-biridan farqlashga ham o'rgatiladi. Bolalar qurilmalarni mustaqil tahlil qilishni o'rganadilar: uning asosiy qismlarini ajratish, uning

katta- kichikligi, tuzilishini farqlash, narsalarni qanday joylashganligini o'rganadilar. Bolalar kichik guruhda tarbiyachining namunasi asosida ko'rgan bo'lsalar, o'rta guruhda esa mavzuning nomlanishi, o'zlari o'ylaganlari bo'yicha quradilar. Shuning uchun bolalar diqqati qurilmani oldindan rejalashtirib, unga kerakli bo'lgan formalarni tanlashga qaratiladi.

O'rta guruhda qurish-yasash predmetlarini farqlash, ularning xususiyati bilan tanishish, shu xususiyatiga asoslanib predmetlarni guruhlarga ajratishni o'rganadilar. Qurilmalarni qurish ishning ketma-ketligini rejalashtirishga bolalarni oldindan detallarning shakliga, katta-kichikligiga va mustahkamligiga qarab tanlashga o'rgatilib boriladi. Bularni qurish jarayonida bolalar silindr nomini to'g'ri aytishga, uni o'z o'rnida to'g'ri foydalanishga o'rganadilar. Bolalarning har bir konstruksiyasini o'zlashtirib olishlari uchun bir necha mashg'ulot o'tkaziladi. Birinchisida bolalar namunaga qarab qurishga o'rganadilar, keyingi mashg'ulotlarda esa bu namunani o'zlari mustaqil hal qilishga, ya'ni konstruktiv masalani hal qilishga o'rganadilar. Masalan, bolalar namuna asosida ko'priq qurishni o'rganib olishgach (ko'priqning tayanch qismini, ko'priq qurilmalarini va mashinalar uchun plastik qismi, ya'ni tushuvchi qismini bilib olishgach, uni qurish uchun qanday detallardan foydalanish kerakligini), bolalarga shu usulda baland yoki keng ko'priq qurish tavsiya etiladi.

Keyinchalik bolalar o'zlarida bor bo'lgan qurilish materiallaridan keng foydalanib, o'zlari yangi ko'priq konstruksiyasini o'ylab topadilar. Tarbiyachining rahbarligida bolalar bitta konstruksiyani bir necha murakkablashgan ko'rinishlarda qurishga o'rganadilar. Bu esa bolalarda qurishning turli yo'llari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi, fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab bolalarga yuqoridagi vazifalardan tashqari, o'z ixtiyorlari bo'yicha qurish-yasashlar beriladi. Bu ixtiyoriy qurish mashg'ulotlari davomida bolalar qurish bo'yicha olgan bilim va malakalari rivojlanadi, mustaqillik va tashabbuskorliklari o'sadi.

Bolalarda o'z maqsadlarini qurish-yasash ishlarida amalga oshirish shakllanadi. Mashg'ulotlarni uyushtirganda turli-tuman mayda o'yinchoqlardan (odamlar, hayvonlar, o'simliklar, transport) foydalanadi. Bu esa bolalar qurilish o'yinlarini yanada boyitadi, uni maqsad sari yo'naltiradi va o'yin faoliyatlarining yanada rivojlanishiga olib keladi. Qurilish materiallari alohida-alohida bo'lakchalarga yoki bo'limlarga ajratilgan shkafalarda saqlanishi mumkin. Har bir qurilish materiallarining turi bir-biridan tuzilishiga, ya'ni shakliga qarab alohida saqlanadi, bolalar o'zlari tezda va osonlikcha kerakli qurilish materiallarini ajratib oladilar va har bir shaklni tezroq o'zlashtirib olishlariga yordam beradi.

Yilning ikkinchi yarmidan "Shaharcha" mazmunli to'plamidan foydalaniladi, bu to'plam prizma, kubik va daraxt siluetlaridan iborat.

O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

O'rta guruhda asosan, informatsion-retseptiv metoddan foydalaniladi. Tarbiyachi bolalarga yangi bilim berayotganda, bolalarga illyustratsiyani ko'rsatib, uning asosiy qismlarini ajratib ko'rsatadi. Namunani kuzatish paytida tarbiyachi bolalarga ular o'rtasidagi farq, o'xshashlikni tushuntirib beradi. Bolalarni tahlil qilishga jalb qilish lozim, qurilma nimadan iborat, uning qismlari qaysi detallardan iboratligi so'raladi. Tarbiyachi agar bolalar xato qilsa to'g'rilaydi, qiynalsa yo'llanma beradi. Tarbiyachi bolalarga ko'prik konstruksiyasini o'ylab topish vazifasini berayotganda bolalar bilan qisqa suhbat o'tkazadi: ko'prikning asosiy qismlari nimadan iboratligi eslatib o'tiladi. Mavjud materialdan qurilma uchun kerakli bo'lgan detallarni tanlab olish taklif etiladi.

Qurish-yasash mashg'ulotida bolalarga tanish bo'lgan materiallar stol ustiga qo'yiladi, uning yoniga turli xil mayda o'yinchoqlar: qo'g'irchoq, hayvon, transport terib qo'yiladi. Mashg'ulotni boshida tarbiyachi bolalarni nima yasamoqchi ekanliklarini,

kim uchun, qanday materialdan foydalanishlarini bilib oladi. Buning uchun bolalar kerakli materialni tanlab olib, keyin qurishni boshlashlari lozim. Tarbiyachi bolalar ishini kuzatib, ularga yordam beradi, rag'batlantiradi. Bolalarning o'zlari o'ylab topgan qurilmalarning asosi tahlil qilinadi. Bolalarni qurish-yasashga o'rgatishda tarbiyachi tomonidan har bir bolaga berilgan vazifani mustaqil bajarishga imkoniyat beriladi.

Katta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari

Katta guruhda predmetni tahlil qilishda ularni xarakterli belgilarini solishtirishga o'rgatib boriladi. Bu guruhda o'rgatish faoliyatining oddiy elementlari katta ahamiyatga ega; ya'ni vazifani tushunishi, uni mustaqil bajarishi. Bolalarga so'zlab berish orqali ham qurish-yasash o'rgatiladi. Tarbiyachi bolalarga o'z so'zlari orqali mavzuni rasm, illyustratsiyalar ko'rsatib tushuntirib beradi. Asosiy diqqat bolalarning o'z o'ylaganlari bo'yicha ishlashga qaratiladi. Bolalarda qurilmalarni mustahkam qurish, g'ishtchalardan ustuncha qurish kabi yangi malakalar shakllanadi. Jamoa qurilmalarini qurishda (hayvonot bog'i, ko'cha, Maktabgacha ta'lim tashkiloti) bolalar bir-birlari bilan birga bajaradi.

Yuqoridagi malakalarni bolalar turli qurilmalarni yasashda egallab boradi. Ba'zi qismlarni almashtirib yasash uchun turli mavzular tanlanadi: uylar, transport, ko'prik. Bu paytda tarbiyachi mavzuni-nomlashini bolalarga aytadi. Shundan so'ng tarbiyachi tayyor qurilmani bolalarga ko'rsatib, xuddi shunday bajarishlari kerakligini iltimos qiladi. Bunday mashg'ulotlarda bolalar bor bo'lgan materiallardan mustaqil ravishda konstruktiv vazifalarni bajarishni o'rganadilar. Bolalarda oldindan quriladigan materialni tanlash malakasini shakllantirish qurish-yasash mashg'ulotlarida rivojlanadi.

Dastlabki mashg'ulotlarda bolalarga oddiy vazifa, ya'ni devorni namuna orqali qurish vazifasi beriladi. Tarbiyachi ustunchalarni qurish, so'ng g'ishtchalarni to'g'ri joylashtirishni

ko'rsatadi. Keyingi mashg'ulotda esa bolalar 2ta uy quradilar. Bu vazifani namunasiz bajaradi. Vazifaning shu tariqa berilishi va uning asta-sekin murakkablashtirib borish bolalarni keyingi bo'ladigan faoliyatga tayyorlab beradi.

«Tepalik qurish» mashg'ulotida bolalar avval tarbiyachining namunasini ko'rib, tepalikning balandligini belgilab oladilar. Shundan so'ng bu tepalikdan koptokchani dumalatib ko'radilar. Tarbiyachi bolalarga tepalikning baland, pastlikka ko'ra koptokchalarni tez va sekin, dumalatishni tushuntirib beradi. Bolalarga topshiriq beriladi, ya'ni baland tepalik va past tepalik qurish. Bu mashg'ulotdan bolalar koptokchani tez yoki sekin dumalatish tepalikni baland yoki pastligiga bog'liqligini aniqlaydilar, ya'ni baland tepalikdan koptok tez dumalaydi, past tepalikdan esa sekin dumalaydi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stiradi.

Katta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

Katta guruhlarda qurilish materiallaridan foydalanish mumkin. O'rgatishning asosiy metodlari – informatsion-retseptiv, tekshirish va evristik metodlar. Bolalar namuna orqali tasvirlaydilar, tarbiyachi tushuntiradi, sayr jarayonida maqsadga qaratilgan kuzatishlar olib boriladi. Tarbiyachi bu metodlar yordamida bolalarda mustaqillikni rivojlantiradi. So'zlashuv usuli ham bolalarda faollik, mustaqillikni o'stiradi.

Tarbiyachi mavzu nomini aytib namunani ko'rsatadi (kema). Bolalar modelni kuzatib topshiriqni bajaradilar. Tarbiyachi esa oldindan bir qancha detallarni to'playdi va ularni bolalar oldiga qo'yadi. Topshiriqni bajarayotganda tarbiyachi bolalarga savollar berib, bolalarni mustaqil faoliyatga undaydi. Tarbiyachi bolalarga gapirib berishni o'rgatgandagina ular o'zlari o'ylaganlari bo'yicha qurilmalarni qurishlari mumkin. Qurilmalarni tahlil qilayotganda bir predmetni turlicha qilib qurish mumkinligini ko'rsatib o'tish kerak.

Maktabga tayyorlov guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari

Tayyorlov guruhda bolalarga predmetning umumiy va individual xususiyatlarini ajratishga o'rgatiladi. Bolalar narsalarning qismlarini proporsiyasini, simmetriyasini aniq chamalashga, narsalarni chiroyli bezashni o'rganadilar. Bu yoshdagi bolalar oldindan ko'rma'kchi bo'lgan narsalarini tassavur qilib, uning qanday tuzilishini gapirib bera olishlari kerak, buning uchun qanday materialni tanlab, ishning qanday bajarilishini bilishlari lozim. Tarbiyachi bolalarga kompleks narsalarni jamoa bo'lib qurishni, guruh bilan qurishni o'rgatib boradi. Bolalar bundan tashqari, mavzuni aniqlab, kerakli materiallar tanlash, bir-birlari bilan maslahatlashib, birga fikrlab qurishni o'rganadilar.

Tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilari berilgan topshiriq bo'yicha, rasmlar orqali murakkab bo'lgan turli narsalarni yasaydilar. Qurish-yasash jarayonida predmetlar shakli orasida bog'liqlikni o'rganish, ularning qo'llanilishi alohida qismlarni katta-kichikligi, konstruksiyasini bolalar egallab boradilar.

Tayyorlov guruhda bolalarni transportning turlari bilan, binolar bilan tanishtirish katta ahamiyatga ega. Tarbiyachi bolalarga binokorlar nima ish qilishlari haqida tushuncha beradi. Bolalar olgan bilimlarini o'z ishlarida qo'llaydilar. Tayyorlov guruhida bolalar predmet formasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadilar. Tarbiyachi mashg'ulot o'tishdan avval bolalarni transportning turi bilan tanishtiradi. Bundan tashqari, bolalar kemalarning turlari bilan ham tanishadilar: katta va kichik, yuk, harbiy, passajir kemalari. Tarbiyachi kemalarning turlarini solishtirib bolalarga tushuntiradi; uzun va ingichga asosga ega tez yurar kemalar, keng asosli yuk kemasi, passajir kemasi harbiy kemaga qaraganda keng bo'ladi. Birinchi mashg'ulotda bolalar harbiy kema, keyingisida passajir kemasini yasaydilar. Shu sxema asosida «shahar transporti» mavzusida mashg'ulot o'tkaziladi.

Kuzatish paytida bolalarda shahar transportining turli-tumanligi haqida tasavvuri rivojlanadi. Tarbiyachi transportning

har bir turi nima uchun qo'llanilishi ta'kidlab o'tadi. Keyinchalik bolalarda predmetning qo'llanishiga ko'ra konstruksiyasini ajratish, konstruksiyani va predmetning alohida qismlarining katta kichikligini aniqlash malakasi shakllanadi. Bu vazifani ko'prik qurish jarayonida hal qilish mumkin. Bolalar bir nechta konstruksiya bilan tanishadilar va quyidagi fikrga keladilar: qurilmalarning o'lchami ularning qo'llanilishi bo'yicha aniqlanadi. Kemalar qatnaydigan keng va chuqur daryoga baland va keng ko'prik quriladi. Ko'prikning tepa qismida transport va yo'lovchilar uchun yo'laklar quriladi. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi bolalarga yo'lovchilar uchun va transport uchun ko'prik qurishni taklif qiladi. Ikkinchi mashg'ulotda bolalar, ham yo'lovchi, ham transport uchun umumiy ko'prik quradilar. Uchinchi mashg'ulotda esa bolalarning o'zlari mustaqil konstruksiya o'ylab, uni nima uchun qo'llanilishini tushuntirib beradilar.

Tayyorlov guruhi bolalarida turli binolar haqida tushuncha bo'ladi: ko'p qavatli bino, teatr, vokzal, ertak-uychalar. Tarbiyachi asosan bolalar diqqatini qurilmalarini fazoviy joylashtirishga qaratadi, «Ko'cha, shahar maydonlarni qurish» mavzusini o'tishdan avval pedagog bolalarni shahar bo'ylab ekskursiyaga olib boradi va bolalar diqqatini shaharni qurilishi va estetik tuzilishiga qaratadi. Mashg'ulotda bolalarni guruhchalarga bo'lib, har bir guruhga biror bir maydon yoki ko'chani qurish topshiriladi. Bolalar turli binolarni qurayotganlarida ularda predmetning asosiy qismlarini va tanish bo'lgan geometrik shakllarni ajratish malakasi shakllanib boradi.

Kinoteatrga borishgandan so'ng bolalar tomoshabinlar zali va foyega kirish qismi kub, prizma, yarimdoira shakliga ega ekanligini ko'radilar va o'zlari kinoteatr qurganlarida shu narsalarga e'tibor beradilar. Tarbiyachi tomoshabinlar zali va foyeni qurilish usulini ko'rsatib beradi. Bolalar jamoa bo'lib birga turli mavzularda narsalar quradilar (ko'chalar, temir yo'llar, vokzal, hayvonot bog'lari, kinoteatrlar va hokazo).

Maktabga tayyorlov guruhlarida qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

Tayyorlov guruh bolalari asosan, qurish-yasashning quyidagi usulidan foydalanadilar, ya'ni tarbiyachining topshirig'i bo'yicha bola o'z tasavvuriga tayangan holda rasm, foto rasmlardan foydalanadi. Ko'pgina qurilmalar mavzusi beriladi. Katta guruhga qaraganda bu guruhga beriladigan shartlar murakkabdir. Namunalar ko'pincha rasm, foto rasm bo'lib, bu rasmda bolalar ishlamayotgan qurilish materialidan qurilgan qurilmalar aks etgan bo'ladi. Ba'zida tarbiyachining o'zi yasagan narsani namuna sifatida ko'rsatishi mumkin. Lekin bu usul bu yoshdagi bolalarga to'g'ri kelmaydi. Tarbiyachi topshiriqni tushuntirayotganda qurish-yasashning yangi usulini qisman ko'rsatib o'tadi.

Tayyorlov guruhida ekskursiya va suhbatlar bolalarning qurish-yasash obyektlarini tasavvur qilishlariga yordam beradi. Har bir ekskursiya bolalarning keyingi mashg'ulotga tayyorgarligini oshirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shahar bo'ylab ekskursiyada tarbiyachi asosiy diqqatni maydon, ko'chalarning tuzilishi, binolarning chiroyli qurilganligiga qaratadi. Biror bir maydonni tarbiyachi bolalar bilan fazoviy joylanishini, binolarni tahlil qiladi. Mashg'ulot boshida o'tkaziladigan suhbatlar – bolalar bilimni faollashtiradi. Tarbiyachi ko'prik qurayotganida bolalarga ko'priklar har xil bo'lishini eslatib o'tadi, ya'ni yo'lovchilar va transport uchun qurilgan ko'priklar.

Mashg'ulotni boshida, kinoteatr qurishda tarbiyachi suhbatida binoning asosiy qismi tomoshabinlar zali, foyeni ajratadi, uning asosiy shakli, fazoviy joylanishini aniqlaydi. Agar mashg'ulot boshqa bo'lsa – tarbiyachi bolalardan o'ylagan qurilmalarini, uning nima uchun qo'llanishini, tanlangan materiallari haqida gapirib berishni iltimos qiladi.

Qog'oz va tabiat materiallaridan qurish-yasash

Maktabgacha ta'lim tashkilotida turli xil o'yinchoqlarni yasash uchun qog'ozdan, ya'ni tabiat materialidan keng foyda-

laniladi. Bolalarga qog'ozning turli xil turlari beriladi: vatman, karton, yupqa va turli qog'ozlar.

Tarbiyachi bolalar bilan birga tabiiy materiallarni tayyorlab, bir yil ichida ularni g'amlaydi. Yozda somon, manzarali daraxt mevalari, yong'oqlar teradilar. Mevalar urug'i yaxshilab yuvilib quritiladi, bunday urug'lar maxsus qutilarda saqlanadi. Bu xildagi qutilarni yasash uchun quyidagi materiallardan ham foydalaniladi: qog'oz, karton, plastilin, sim, gugurt cho'pi, yelim, qaychi.

Qog'oz, tabiat va tashlandiq materiallar

Bu materiallar Maktabgacha ta'lim tashkilotida turli-tuman o'yinchoqlar yasash jarayonida foydalaniladi. Bu jarayon faqatgina foydali bo'libgina qolmay, balki qiziqarli va bolalar tomonidan sevib bajariladigan jarayondir. Bolalar xilma-xil turlardagi qog'ozlar, tabiat materiallari, manzarali daraxt mevalari, shox-shabbalar va boshqalar bilan ishlaydilar. Tarbiyachi bolalar bilan birgalikda tabiat materiallarini oldindan tayyorlab boradi. Masalan, urug'lar, danaklar, yaxshilab yuvilib, quritilib yig'iladi. Eman daraxti mevasi va kashtanlarni daraxtdan to'kilishi bilan terib oladilar. Klen va yasen daraxtining urug'i esa qishda yig'iladi. Har bir tabiat materialining turi alohida qutichalarda saqlanadi. Shuningdek, ulardan o'yinchoqlar yasashda, yordamchi materiallar, qog'oz, karton, plastilin, simlar, kley va mehnat qurollari, qaychi, bigiz, igna va boshqalar qo'llaniladi.

O'rta guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari

Bolalarni yangi qurilish materiali – qog'oz bilan, uning xususiyati bilan tanishtiriladi. O'rta guruh tarbiyalanuvchilari tabiat materiali bo'lgan – shox, barg, ildiz, turli yong'oqlar, ularning po'stalaridan narsa yasashga o'rgatib boriladi. Tarbiyachi bolalarga tabiiy materialning borligi va uni turli xil narsalarni yasashda kerakligini ko'rsatib beradi. Bolalarda umumiy ko'nikma va malakalar shakllanib boradi, ya'ni predmetlarni tekshirish, ketma-ketlikka asoslanib ishlash, boshlagan ishni oxirigacha bajarish hamda qo'llarni aniq harakatlantirish va hokazolar.

Dastlabki mashg'ulotda tarbiyachi bolalarga bir necha predmetlarni, qog'ozdan yasalgan o'yinchoqlarni ko'rsatib uni buklab, yopishtirish orqali archani yasatish uchun, o'yin va sovg'alar uchun turli xil qiziqarli o'yinchoqlar yasash mumkinligi haqida gapirib beradi. Birinchi mashg'ulotdayoq bolalar tarbiyachi ko'rsatmasi va tushuntirishi asosida qog'ozni teng ikkiga buklashni o'rganadilar. Keyingi mashg'ulotlarda archa uchun o'yinchoq, sovg'a yasalgan paytlarda bu ko'nikma mustahkamlanadi. Mashg'ulotlarda uycha, avtobus, yuk mashinasini yasayotganlarida bolalar tayyor elementlardan o'yinchoq yasash, asosiy qismga alohida detallarni yopishtirishni ham o'rganadilar. Masalan, uychaga – eshik, derazani; avtobusga – oyna, g'ildirak yopishtiradilar. Topshiriqni bunday turini bajarish faqat texnik malakalarni shakllantirib qolmay, balki bolalarning aqliy faoliyatini, mustaqil ishini ham rivojlantiradi. O'yinchoqni yasashdan avval bolalar qaysi qismni bir-biri bilan birlashtirishni, qaysi qismni yopishtirish kerakligini o'ylaydi. Yoz paytida bolalar tabiiy materiallardan foydalana boshlaydilar. Avvalo, tarbiyachi bolalarni shu material asosida oldindan yasalgan sodda qurilmalar bilan tanishtirib, alohida predmetlarni, ular o'rtasidagi o'xshashlik, undan qanday foydalanish kerakligini tushuntiradi. Tabiiy material, qog'ozdan qurish-yasash mashg'uloti, qurilish materiali bilan qurish-yasash mashg'uloti almashinib turadi.

O'rta guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

O'rgatishning asosiy usuli – namunani ko'rsatish va tushuntirishdir. Tushuntirish qisqa va aniq bo'lishi kerak. Tarbiyachining aniq, tushunarli qilib tushuntirishi – bolalar tomonidan berilgan vazifani to'liq bajarishlariga asos bo'ladi. Qog'ozdan uycha yasash davomida tarbiyachi bolalarga tayyor uychani ko'rsatadi (qalin qog'oz 2 ga buklangan, ustida esa trubali tom) va u nima qilinganini so'raydi (qog'ozdan – uy, rangli qog'ozdan esa tomi, tasmadan truba, deraza, eshiklar va hokazo).

Oldingi tajribalarga tayangan holda, tarbiyachi bolalar bilan birga uychani ketma-ketlik asosida qurishni davom etadi. Qa-

chonki bolalarga murakkab konstruksiya berilsa, ularning tajribalarini hisobga olgan holda tarbiyachi bajarish usulini to'raligi cha ko'rsatib, tushuntirib beradi. Agar yasaladigan narsa sodda bo'lsa, bolalar o'zlari mustaqil bajarishlari mumkin, lekin tarbiyachi namunani bolalarga ko'rsatadi. Masalan, yozuv kitobchalari yasash mashg'ulotida tarbiyachi bolalarga bir necha xil aplikatsiya bilan bezatilgan yozuv kitobchalarini namoyish qiladi va bolalardan mustaqil bajarib, so'ng uni bezashni iltimos qiladi. Yilning oxirida bolalarda qog'oz bilan ishlash tajribasi ortganligi uchun tarbiyachi bolaning xohishlari bo'yicha qurish-yasash mashg'uloti o'tkazadi.

Tarbiyachi bu mashg'ulotdan 1-2 kun oldin qog'ozdan yasalgan narsalarni ko'rgazma qilib, bolalarga ularni qanday yasalganligini eslatib qo'yadi. Mashg'ulot davomida tarbiyachi bolalar ishiga rahbarlik qilib tekshirib boradi. Tayyor bo'lgan narsalarni tahlil qilganda tarbiyachi asosiy e'tiborni to'g'ri va ozoda bajarilgan ishlarga qaratadi. Tabiiy materialdan narsa yasashga o'rgatish yilning oxirida boshlanadi. Masalan, yong'oq po'stidan tipratikan yasashga o'rgatishdan oldin tarbiyachi bolalarga tipratikanni yoki uning rasmini ko'rsatadi, uni tanasi igna bilan qoplanganligini, oyoqlari kaltaligini tushuntiradi. Keyin mashg'ulotda tayyor o'yinchoq bilan rostakam tirik tipratikanni solishtiradi, so'ng uni qanday yasashni bir bir ko'rsatadi. Uning tanasi yong'oq po'stidan, ignalari, yuzi plastilindan yasaladi. Avval yong'oq ustiga plastilin surtiladi, ketin yuz tuzilishi va ignalarini yasaydi.

Mashg'ulot davomida bolalarga maslahat berib yordamlashadi. Bolalarning barcha yasagan narsalari ma'lum bir maqsad uchun ishlatiladi. Albomlar – rasm uchun, uychalar – o'yinlar uchun. Shunda bolalarda qiziqish uyg'onadi, shuning uchun narsalarni qiziqib, chiroyli toza bajaradilar. Qurish-yasash uchun kerak bo'lgan materialni tayyorlash tarbiyachidan ko'p vaqtni talab etadi.

Qurilish materiallari bilan turli xil predmetlarning turlicha timsollarini yaratish kabi ijodiy qobiliyatni bolalarda shakllantirish amalga oshiriladi.

Katta guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish yasashga o'rgatishning vazifalari

Bolalarga chizilgan shtrix kontur bo'yicha qog'ozni teng buk-lash, to'rt buk-lash, buklangan joyni tekislash malakalari o'rgatilib boriladi. Qog'ozni 16 kvadratlarga buk-lash, burchak va tomonla-rini aniq joylashtirish, doirani diametri bo'ylab buk-lash va konus hosil qilib yopishtirish o'rgatiladi. Masalan, qog'oz silindirni birlashtirib turli, murakkab bo'lmagan kompozitsiyalarni ya-saydilar. Yana bolalar gugurt qutisini bir-biriga yopishtirib nar-salar yasashni ham o'rganadilar. Tabiiy materiallardan archa shishkasi, gulning urug'lari, o'tlar, turli qalinlikdagi novdalar, yong'oqdan turli narsalar yasab, ularni kley, gugurt bilan bir-lashtirishni, to'g'ri foydalanish kabi malakalarni egallab boradi-lar. Bolalar o'z faoliyatlarini rejalashtirish va ishni mustaqil ba-jarishni ham o'rganadilar.

Dastlabki mashg'ulotlarda o'tgan materiallar takrorlana-di, natijada bolalar qog'ozni teng buk-lash, tomonlarini qo'l bi-lan tekislash malakasi yanada mustahkamlanadi. Bolalar bu amallarni qanday bajarishni esga oladilar. Birinchi mashg'ulot-da qog'ozdan savatcha yasaydilar. Tayyor namunani kuzatib bo'lgach, tarbiyachi kvadrat qog'ozni qanday buk-lab qir-qish, qanday yopishtirishni ko'rsatadi. Savatchaning bandini qan-day yopishtirishni esa bolalar o'zlari o'ylab topadilar. Ikkinchi mashg'ulotda esa kvadratni diogonal bo'yicha buk-lashni o'rga-nadilar. Bunda kvadrat qog'ozni 16 kvadratga buk-lash ko'rsatil-maydi.

Tarbiyachi tushuntirayotganda ikki tomoni qir-qilgan, buk-lan-gan tayyor kvadratdan foydalaniladi. Bolalar oldingi mashg'ulot-dan olgan bilimlarini uycha qurishda qo'llaydilar, o'zlari qir-qib yopishtiradilar. Mashg'ulotning boshida namunani kuzatayot-ganda tarbiyachi ishni qanday bajarishni bolalarga o'rgatadi va yordam beradi. Qog'ozdan narsa yasashni ma'lum bir vaqtdan so'ng qaytarish mumkin, lekin bolalar o'zlari mustaqil bajaradi-lar (ochiq korobka).

Tayyor shakllardan biror bir narsani yopishtirish orqali yasashni bolalar asta-sekin o'rganadilar. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi gugurt qutisidan qanday qilib avtobus yasashni ko'rsatadi: qutini qanday qilib bir-biriga yopishtirish, g'ildiraklarni qanday qilib birlashtirishni va hokazo. Bolalar topshiriqni ko'rsatish va tushuntirish asosida bajaradilar. Ikkinchi mashg'ulotda tarbiyachi bolalardan avtobusni qanday yasaganlarini eslatib, so'ng tayyor yasalgan mebelning bir necha namunasini bolalarga namoyish qiladi. Bu qurilmalarni bolalar kuza-tib bo'lgach, uni qanday qilib bir-biriga yopishtirilganligini va boshqalarni ko'radilar. Qurishlari kerak bo'lgan predmet uchun kerakli materiallarni tanlaydilar.

Bu mashg'ulotlarda hosil bo'lgan malakalarni tarbiyachi bolalarni o'ylaganlari bo'yicha narsa qurish mashg'ulotlarida mustahkamlaydi. Bunda bolalar o'zlari qaysi materialdan nima yasashlarini, qanday qilib yasashlarini mustaqil bajaradilar. Lekin keyingi mashg'ulotlarda mavzu ancha murakkablashadi; ya'ni korobka, karton, qog'ozdan yuk mashina, kema yasash va hokazo. Bu paytda tarbiyachi yana bolalar bilan birgalikda ish olib boradi, ya'ni o'zi ko'rsatib, tushuntirib beradi.

Ish faoliyatining bunday olib borilishi bolalarning keyingi ijodiy faoliyatida katta ahamiyatga ega. Bolalarga doirani diametri bo'ylab buklash, konusni yopishtirish, kontur bo'ylab qirqishdan avval, tarbiyachi parashyut, uzun ko'ylak kiygan matryoshka, o'yinga tushayotgan matryoshkani yasashni o'rgatadi. Shunday qilib topshiriq murakkablashib boradi: bolalar tayyor yarim doirani qirqishni o'rganadilar. Bu jarayonni tarbiyachi tushuntiradi, qolganini esa bolalar bajaradi. Yil oxirida bolalar o'z bilimlarini tekshiradilar. Kvadratni diogonal bo'ylab buklash tomonlari, burchaklarni to'g'ri birlashtirish, qayiq, o'yinchoqlar yasashni mashg'ulotlar jarayonida o'rganadilar. Mashg'ulotlarda bolalar tayyor murakkab bo'lmagan andoza bo'yicha ishlashni ham o'rganadilar. Shunday qilib bolalar silindrni turli konstruksiyalarga birlashtirishni egallaydilar. Ularda fikrlash, ijodiyot, fantaziya rivojlanib boradi.

Boshqa materiallardan narsa yasashga o'rgatishdan oldin tarbiyachi materialning xususiyati bilan tanishtiradi, bolalarga shu materialni ushlab, uning qanday ekanligini so'raydi, porolon-yumshoq, yengil, uni ezsa yana o'z holatiga qayta oladi. Paralondan bolalar qorbobo, Nayzongul qo'g'irchoq'l (Nevalyashka), quyoncha, jo'ja va hokazolar yasaydilar. Narsa yasashni tushuntirayotganda tarbiyachi asosiy diqqatni alohida predmetlarni qanday birlashtirishga qaratadi, mashg'ulot davomida eslatib o'tadi. Yangi yil bayramida bolalar archa o'yinchoqlari yasaydilar: qog'ozni qat-qat qilib (gormoshka) buklab undan turli simmetrik formalar qirqadilar. Bolalar o'z o'ylaganlari bo'yicha qog'oz, karton, boshqa materialdan narsa yasayotganida avval olgan bilimlarini ishlarida qo'llaydilar.

Katta guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

Bolalarga qog'oz va boshqa materialdan narsa yasashga o'rgatishda tarbiyachi narsalarni ketma-ket ko'rsatishi, tayyor namunani kuzatish, bolalar bilimni tekshirish uchun savollar berish, bajarish usulini ko'rsatishdan keng foydalanadi. Metodni tanlash va uni amalda qo'llash o'rgatishning vazifasiga bog'liq. Silindrdan narsa yasashda tarbiyachi silindrni qanday yasashni tushuntirmaydi, chunki bu shakl bolalarga tanish. "Bu o'yinchoq qanday qismlardan qilingan? Chiziqchani qanday qilib silindrga aylantirish mumkin?" kabi shunga o'xshash savollar beriladi. Bunday savollar bolalarga ish faoliyatining qanday borishini eslatadi, qismlarni birma-bir birlashtirish kerakligini tushuntiradi.

Boshqa mashg'ulotda tarbiyachi tayyor namunani ko'rsatib bo'lgach, kvadrat qog'ozni ikkiga buklash, doirani teng ikkiga buklashga taklif etadi. Bolalar kema hosil qilish uchun nima qilish kerakligini aytib beradilar. Agar ular javob berishda qiyinchalik yoki noto'g'ri javob bersalar, tarbiyachi to'g'rilab aytib beradi. Bolalar diqqatini yangi yasaladigan narsaga qaratish uchun tarbiyachi mashg'ulotga 1-2 kun qolganda qo'l ishlari burchagida namunalar ko'rgazmasini tashkil qiladi. Masalan, kichik kom

pozitsiyalar tashkil qiladi, silindrdan 2 xil figura-tulki va quyon, 2 ta ayiqcha yoki turli o'yinchoqlar namoyish qiladi. Tarbiyachi bu o'yinchoqlarni ko'rsatayotganda bolalar diqqatini ularni bir-biriga qanday birlashtirilganligiga qaratadi.

Mashg'ulotda tarbiyachi ba'zan yangi usulni individual tarzda ko'rsatib beradi. Bolalar paralondan doiracha hosil qilishni o'rganganlaridan so'ng tarbiyachi hamma bolalarga doirachani sim bilan birlashtirishni ko'rsatadi. Bolalar o'z ishlarini bajarayotganlarida tarbiyachi qiynalgan bolalarga yordam beradi. Tarbiyachi mashg'ulot paytida bolalarga avvaldan bu o'yinchoqlar, narsalarni nima uchun yasashlarini, nima uchun kerakligini aytib o'tadi (o'yin uchun, kichkintoylarga sovg'a uchun archani bezatish uchun va hokazo). Qurish-yasash mashg'ulotlarini tarbiyachi turli qurilish materiallardan foydalangan holda olib borishi lozim.

Tayyorlov guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari

Mashg'ulotda bolalar qog'oz bilan ishlash ko'nikma va malakasini egallab boradilar: qog'ozni turli tomonlarga buklash, diagonal bo'ylab bo'lish, tayyor andozani buklash, shablon bo'yicha detallarni qirqish. Tayyorlov guruhda bolalar turli o'yinchoqlar yasaydilar. Karton yordamida o'yinchoqlar tayyorlanadi (petrushka balalayka bilan, qo'lini qimirlatayotgan quyon va boshqalar). Karobkadan, karton va qog'ozdan avtomashina, yuk krani, traktor, uy qurish mumkin. Qog'oz karton, tabiiy materialdan (ildiz, tayoqcha va boshqalar) suvda o'ynaladigan o'yinchoqlar, (kemacha, barja) qurish mumkin.

Tarbiyachi bu o'yinchoqlarning nima uchun qo'llanilishini bolalarga o'rgatadi. Tabiiy materiallardan narsa yasash mashg'ulotida tarbiyachi bolalarga shox-shabba, shishka, urug'lardan foydalanib, bu figuralarning alohida qismlarini turli usulda birlashtirishni (kley, sim, gugurt cho'pi, plastilin bilan va boshqalar) o'rgatadi. Bolalar odam, hayvonlarni, qush, baliq, kapalak shakllarini archaning urug'i, yong'oq po'stidan, o'z

o'ylaganlari bo'yicha, tarbiyachining topshirig'i bo'yicha yasaydilar. Bolalarga yana shoxlar, ildizlari tanish bo'lgan ertak qahramonlariga o'xshaganlarini topish ham o'rgatib boriladi. Bu faoliyat orqali bolalarning fantaziya, tasavvurlari rivojlanib boradi.

Qog'ozni chizilgan chiziq bo'ylab buklash, andoza bo'yicha ishlash malakasi mebel yasash mashg'ulotida shakllanib, mustahkamlanadi. Namunani kuzatgach bolalar undan nima yasash mumkinligini aniqlaydilar. Bir stol atrofida o'tirgan bolalar, ishini bo'lib olib (bir bola, divan, boshqasi kreslo va hokazo) qurtish-yasash mashg'ulotini olib boradilar. Stol-stulning oyoqlarini balandligini aniqlaydilar.

Xuddi shu mavzu bo'yicha yana bir mashg'ulot o'tkaziladi, bunda bolalar o'zlari andoza qilib, uni to'g'ri buklab turli mebellar yasaydilar. Bundan tashqari, ular chizg'ich bilan chiziq chizish, uzunlik, enini o'lchashni ham o'rganadi. Tarbiyachi faqat chizg'ich bilan qanday ishlashni ko'rsatib beradi, qolgan qismini bolalar mustaqil bajaradilar. Mashg'ulot boshlanishidan oldin bolalar bir-birlari bilan nima yasashlarini gaplashib oladilar va kerakli materiallarni o'z stollariga joylaydilar. Bunday mashg'ulotlar bolalarning qo'l muskullarini rivojlantirib qolmay, balki ularning xotira, fikrlash, ijodlarini ishdan oldin rejalashtirish qobiliyatlarini ham o'stiradi.

Aytaylik, yangi yil bayramiga bolalar mashg'ulotda archa o'yinchoqlarini yasaydilar. Bolalar namunani o'zlari tanlab, materiallarni tayyorlab, mustaqil bajaradilar. Bu mashg'ulotda bolalar applikasiya mashg'ulotida olgan bilimlarini qo'llaydilar: qog'ozni ko'p buklab bir xil tipli figuralarni qirqadilar. Tayyorlov guruhida tarbiyachi bolalarni oldingi guruhlarda olgan bilimlarini, malakalarini mustahkamlaydi. Bolalar o'z o'ylaganlari bo'yicha mavzu va kerakli materiallarni tanlab, ishini nimadan boshlash, uning qismlarini qanday birlashtirishni mustaqil bajara oladilar. Tarbiyachining yordami bilan bolalar avtomashina, kartondan harakatlanuvchi o'yinchoqlar (quyon, matryoshka, ayiq va hokazo)ni asosiy qismga mayda qismlarni ip bilan birlashtiradilar.

Tarbiyachi yangi materialni tushuntirayotganda uning qismlarini birlashtirishga bolalar diqqatini qaratadi, mavzuga ikki mashg'ulot ajratiladi. Birinchisida, bolalar quyuncha va ayiqni qirqadilar, boshqa mashg'ulotda hayvonlarni, qo'g'irchoqlarni qirqadilar. Tabiiy materialdan narsa yasash mashg'uloti ko'pincha yozda va kuzda olib boriladi. Mashg'ulotga bir necha kun qolganda tarbiyachi mavzu nomini aytib, mavzuga oid materiallarni yig'ishni iltimos qiladi. Mashg'ulot davomida bolalar qanday qilib qismlarni bir-biriga birlashtirayotganliklarini kuzatib boriladi. Bir stol atrofida o'tirgan bolalar birga fikrlashib, kompozitsiya tashkil qiladilar. Tarbiyachi bolalarga qarag'ayning ochilmagan shishka-urug'idan kapalak, baliqchalar yasashni o'rgatadi. Bolalar olgan bilim, malakalarini boshqa mashg'ulotlarda qo'llaydilar.

Tayyorlov guruhida tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari

Tayyorlov guruhda bolalar katta texnik malakalarni talab qiluvchi ancha murakkab konstruksiyalarni o'zlashtirib boradilar. Shuning uchun tarbiyachi narsalar yasashni, uning bajarilish usullarini aniq tushuntirib, ko'rsatish uslubidan tez-tez foydalanadi. Tarbiyachi balkonli uyni qurish mavzusida avval ko'p qavatli balkonli uy konstruksiyasini tayyor holda ko'rsatadi, so'ng ishni o'zi ko'rsatib, uyni qanday yasalishini, qog'ozni buklab, balkonlarini yasash uchun qirqib, uni tomini qanday joylashishini ko'rsatib beradi. Agar mashg'ulotda bolalar tanish usulini qo'llasalar, tarbiyachi faqat namunani kuzatish va qisman ko'rsatish bilan cheklanadi xolos, yoki bolalar bilimini faollashtiruvchi savollar berishi mumkin.

Archa o'yinchog'ini yasash mashg'ulotida tarbiyachi bolalarga namunani ko'rsatgach, uni qanday qirqishni bolalardan so'raydi. Ular bunga javob beradilar, so'ng o'zlari mustaqil bajaradilar. Agar yasalayotgan narsa murakkab bo'lib (masalan, harakatlanuvchi o'yinchoqlar), ko'p vaqtni olsa, bolalar qiynalsalar, tarbiyachi mashg'ulotni ikkiga bo'lishi mumkin. Birinchi

mashg'ulotda tarbiyachi kartondan yasalgan o'yinchoqlarni ko'rsatib, bugungi teatr o'yiniga ham xuddi shunday o'yinchoqlar yasashligini aytib o'tadi. Lekin bu o'yinchoqni chizib berishi lozim, so'ng bolalar hayvonchani o'ylab topib chizib bo'yaydilar. Ikkinchi mashg'ulotda bolalar tarbiyachining tushuntirishi va ko'rsatmasi asosida o'yinchoq yasaydilar.

O'yinchoq yasash mashg'uloti avvaldan tayyorlikni talab qiladi. Tarbiyachi bu ishga bolalarni jalb qiladi. Ular material tayyorlashga yordamlashadilar: qog'oz qirqadilar, shakli bo'yicha joylashtiradilar, qog'ozni oldidan (mebelni oyog'i uchun) truba qilib yopishtiradilar. Bolalar o'z o'ylaganlari bo'yicha mashg'ulotning yaxshi o'tishi avvaldan tayyorgarlikka bog'liq: bolalar qanchalik yasaydigan predmetlari materialini tez topsalar, nima yasashlarini oldindan bilsalar, shunchalik mashg'ulot qiziqarli bo'ladi.

Tarbiyachi mashg'ulot uchun bolalar bilan turli bichim, turli shakldagi daraxt, gul, butalarning urug'larini, shox, makkajo'xorini doni, beresta, mosh va boshqa ko'pgina tabiiy materiallarini yig'adilar. Bolalar oldindan o'ylagan narsalari uchun materiallar yig'adilar: yirik urug' tanasi uchun, mayda urug' boshi uchun, turli shoxlar – qo'l, oyoq, panjalar uchun. Tarbiyachi bolalarga yig'ilgan materialdan narsalar yasashni o'rgatadi, ya'ni bolalar diqqatini shu materiallar hayvonlarni figuralariga o'xshab ketishiga (yugurayotgan kiyik, tuya qush, odamlar va hokazo) qaratadi. Bu narsalarni yasashda tarbiyachi ham ishtirok etishi mumkin. Bolalar tayyor figuralarni taglikka o'rnatayotganlarida tarbiyachi taglikni mix bilan teshib beradi yoki kapalaklarning qanotlarini shishkaga joylashtirib beradi. Yasalgan barcha narsalardan 8-mart bayrami, ota-onalar majlisiga bag'ishlangan ko'rgazma uyushtiriladi. Bu ko'rgazmalar bolalar ishining yanada yaxshi bo'lishiga yordam beradi va bolalarda javobgarlik his-sini, estetik didlarini yanada o'stiradilar.

**10. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA
TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARINI
REJALASHTIRISH VA HISOBGA OLISH**

REJA:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini rejalashtirish.
2. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni tasviriy san'at asarlari bilan tanishtirish usullari.
3. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarni maktabga tayyorlash.

Tayanch tushunchalar: ko'rsatmali va og'zaki metod, is-tiqbol reja, hisobot, davomat, individual, saviya, rang tasvir, grafik, proporsiya.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat bo'yicha ishlarni rejalashtirishda asosiy tamoyil bu – tasviriy faoliyatni ta'lim-tarbiyaviy ishning eng muhim bo'limlaridan biri sifatida qarash hisoblanadi. Tasviriy faoliyat bo'yicha ishni ma'lum bir vaqtga rejalashtirishda, shu davrda faoliyatning boshqa turlari bo'yicha ham amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarni ham nazarda tutmoq lozim. Tasviriy faoliyat bo'yicha mashg'ulotlarni rejalashtirishda, albatta, tasviriy faoliyat mashg'ulotlari o'rtasida o'zaro bog'liqlikni ham hisobga olmoq zarurdir. Tasviriy faoliyatining har bir turi o'ziga xos vazifalarni hal etadi, ammo qanday bo'lsa-da, ularni bir yo'nalish, maqsad bo'yicha (tevarak-atrof hayotini xilma-xil o'ziga xos ko'rinishlarda tasvirlash) birlashtiriladi. Tasviriy faoliyat turlari – rasm chizish, loy bilan ishlash, applikasiya o'ziga xos tasviriy texnikaga egadir.

Tasviriy faoliyat bo'yicha ishni rejalashtirishda tarbiyachi, albatta, har bir turdagi mashg'ulotlar soniga qat'iy rioya qilishi lozim. Tasviriy faoliyat bo'yicha mashg'ulotlarni rejalashtirish, yuqoridagilardan tashqari mashg'ulot qanday materiallar bilan o'tkazilsa, maqsadga muvofiq bo'lishini tarbiyachi nazarda tutmog'i lozim. Masalan, loy bilan ishlashda – loy yoki plastilin, rasm chizishda – guash, rangli qalam, ko'mir tayoqchasi va hokazo.

Shuningdek, tarbiyachi mashg'ulotning dastur mazmunini tanlashda, bolalarga qanday predmetlarni chizdirish haqida emas, balki shu predmetni chizdirish yoki loydan yasattirish orqali qanday bilim va ko'nikma berish yoki o'rgatish haqida ko'proq o'yilishi lozim. Ixtiyoriy mashg'ulotlarni rejalashtirishda esa tarbiyachi bolalarning mustaqilligi, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beruvchi o'rgatish usullari to'g'risida o'yilab olishi kerak. Tarbiyachi ishlarni rejalashtirishda u yoki bu guruh bo'yicha dasturda berilgan vazifalarning barchasini e'tiborda tutgan holda ish rejasini tuzadi. Shuningdek, tasviriy faoliyatlari bo'yicha bir oyga mo'ljallangan istiqbol reja tuzish ham maqsadga muvofiqdir.

Bunda tarbiyachi tasviriy faoliyat mashg'ulotlari o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni ham nazarda tutadi. Shunday qilgan taqdirda

dagina, bolalar ma'lum bilim, malaka va ko'nikmaga ega bo'lishlari mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, tasviriy faoliyat turlari o'rtasidagi o'zaro bog'lanish natijasida tevarak-atrofni badiiy jihatdan o'zlashtirishlarning yangi-yangi yo'llari vujudga keladi va bolalar tevarak-atrofni obrazli qilib tasvirlashning turli xil usullari bilan tanishadilar. Demak, tasviriy faoliyat turlari o'rtasidagi o'zaro aloqa ishlarini rejalashtirish katta ahamiyatga ega ekan. Xo'sh, bu o'zaro bog'lanish qaysilar?

1. Tasviriy faoliyatga ta'lim-tarbiya ishining muhim bo'lagi deb qarash hamda rasm chizish, loy bilan ishlash, applikatsiya mashg'ulotlarini rejalashtirishda dasturning barcha bo'limlari o'rtasidagi o'zaro aloqa, bog'lanishni doimo diqqatda tutish lozim. Ya'ni tevarak-atrof bilan tanishtirish va musiqa mashg'ulotlari va hokazo. Bular tasviriy faoliyat uchun qiziqarli hodisalar va voqealarni tanlashga yordam beradi.

2. Tasviriy faoliyatning barcha turlari tevarak-atrof hayotini obrazlarda tasvirlaydi, ammo har biri o'ziga xos xususiyatga ega ekanligini hisobga olmoq zarur. Rasm chizish – predmet va voqealarni rangda tekis yuzada tasvirlaydi, loy hajmlarda applikatsiya – rangda, siluet ravishda. Shuningdek, har biri o'ziga xos tasvir texnikasiga ega: rasm chizish chiziqli grafik ravishda, rang-tasvir usulida, loy-plastik ravishda applikatsiya-qog'ozdan qirg'ish va alohida qismlardan tuzish.

3. Dasturda tasviriy faoliyat turlari oldiga qo'yilgan vazifalarning ham o'zaro aloqada ekanligiga e'tibor qaratish. Masalan, bolalar ranglar gammasi bilan rasm chizishda va shu bilan bir vaqtda applikatsiyada ham tanishib boradilar.

4. Tasviriy faoliyat turlari o'rtasidagi bog'lanish tarbiyachiga rasm chizish, loy, applikatsiya bo'yicha vazifalarni aniqlashga yordam beradi. Masalan, kichik guruhga doiraviy shakllarni o'rgatishda, oldin tayyor doira shakllarini applikatsiyada, so'ng esa rasm chizish mashg'ulotlarida bergan ma'qul.

5. Tasviriy faoliyat turlari o'rtasidagi bog'lanish ma'lum bir mavzudagi mashg'ulotlar asosida ham bo'lishi mumkin. Masalan, rus xalq ertagi "Bo'g'irsoq"ni bolalar ham chizishi, applikatsiya

va loydan yasashi mumkin. Bu turdagi takrorlanish bolalarning mavzuga nisbatan qiziqishlarini pasaytirmaydi, chunki har bir faoliyat turi jarayonida bolalar ertak qahramonlarini xilma-xil tasvirlashda uning yangi usul va yo'llari bilan tanishadilar.

6. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini to'g'ri rejalashtirishda, mashg'ulotlar o'rtasida ularning dastur vazifalari, mavzular o'rtasida bog'lanish vujudga keladiki, buning natijasida bolalarning yangi malaka va ko'nikmalarni hamda bilimlarni egallashlarida ma'lum ketma-ketlik va bog'lanish paydo bo'ladi. Masalan, "Qushlar" mavzusi asosida olib borilgan mashg'ulotlar jarayonida bolalar don cho'qiyotgan qushni loydan yasashni, shoxda o'tirgan qushning rasmini chizishni, afsonaviy qushni qanday qilib qog'ozdan qirqib olishni bilib oladilar.

7. Shuningdek, tasviriy faoliyat bo'yicha ishni rejalashtirishda faqatgina ularning turlari o'rtasidagi ketma-ketlikni emas, balki har bir turdagi mashg'ulotlar o'rtasida ham bog'lanish o'rnatish va ularni nazarda tutish lozim. Masalan, predmetli rasm chizish loy ishlaridan keyin mazmunli ishlarni rejalashtirish lozim.

Tasviriy faoliyat bo'yicha ishni rejalashtirishda tarbiyachi bolalar bilan ishlashda foydalanadigan metod va usullariga ham ahamiyat bermog'imiz lozim. Bular ko'rsatmali va og'zaki metod hisoblanadi. Ko'rsatmali va og'zaki metod o'zaro birgalikda olib borilishi lozim. Demak, tarbiyachi tasviriy faoliyat bo'yicha ishlarni rejalashtirishga juda katta ahamiyat bermog'i kerak ekan.

Tarbiyachi ishni rejalashtirishga qanday ahamiyat bergan bo'lsa, ishni hisobga olishga ham shunday e'tibor bermog'i lozim. Chunki bu narsa - tarbiyachiga tasviriy faoliyatiga o'rgatish bo'yicha dastur vazifalarining talablari qanday bajarilganligini aniqlashga va mashg'ulotlarning sifatli chiqishi uchun qanday tayyorgarlik ishlarini ko'proq olib borish lozimligi hamda o'rgatishlarning yangi xilma-xil metod va usullari ustida ko'proq ishlash lozimligini aniqlab olishga va keyinchalik ulardan bolalar bilan ishlashda foydalanish uchun yangi-yangi imkoniyat

yaratib beradi. Tasviriy faoliyat bo'yicha bolalar ishini tahlil qilish ikki shaklda olib borilishi mumkin.

1. Matn shaklida: har kungi hisobot va alohida bolalarni kuzatish bo'yicha olib borilgan kuzatishlar matni.

2. Ko'rgazmali: Bolalar ishlarini saqlash. Tasviriy faoliyat bo'yicha bolalar ishlarini saqlash tarbiyachiga guruhdagi u yoki bu bolaga tasviriy malaka va ko'nikmalarni egalladimi, yo'qmi, tevarak-atrof go'zalligini, rang va shaklni ko'rishga o'rgandimi yo'qmi aniqlashga yordam beradi. Har bir bolaning ishi belgilangan bo'lishi lozim. Bola chizgan yoki yopishtirgan ishining orqa tomonida uning ismi familiyasi, mashg'ulot o'tkazilgan sanani ham yozish kerak. Bolalarning chizgan ishlarini alohida papkalarga yoki ularni albom holiga keltirib qo'yish mumkin. Eng qulayi ishlarni tikib qo'yish, ya'ni hamma mashg'ulotlarni yig'ib, o'rtasidan uzun lentasimon qog'oz bilan bog'lab qo'yishdir. Bu lentaning kengligiga, bolalar yoshi, mashg'ulot nomi, familiyasi, tarbiyachining o'tkazgan sanasi sig'ishi lozim. Shunga qarab, bolalarning loy ishlarini (har bir bolaning 3 ta ishini 1 yil saqlash lozim) saqlashda o'quv yilining boshi, o'rtasi va oxiri bo'yicha ajratish maqsadga muvofiqdir. Bu esa bolalarning malaka va bilimni tahlil qilishga yordam beradi.

Kundalik hisobot. Bu hisobot bolalarga berilayotgan bilimlarni qay darajada egallayotganini aniqlashda yordam beradi. Tarbiyachi bu hisobotida bolalarning davomati va mashg'ulot davomida o'zini qanday tutganligi, ularda ro'y berayotgan sifat o'zgarishlarni belgilab boradi. Bu hisobot har kunning oxirida yozib boriladi. Kundalik hisobotda tarbiyachi mashg'ulotlardagi yutuq va kamchiliklarni aniq ko'rsatib bermog'i lozim. Bunda yangi berilgan bilimni bola qay darajada egallaganligi, individual bolaning ismi, familiyasini aniq ko'rsatib olib borilishi lozim. Masalan, o'rta guruhda loy mashg'ulotida Tolipov Husan qushlarning shaklini obrazli yaratishga harakat qildi, kaftlari orasida loyni to'g'ri ezdi. Komilov Shuhrat bugungi mashg'ulotda passiv qatnashdi. Shaklning qismlarini proporsiyalarga bo'lishda xato-

liklarga yo'l qo'ydi, deb yozish mumkin. Tarbiyachi bu hisobot yordamida qaysi bolada berilgan bilimlarni egallashda sustlik sezilganligini aniqlab oladi. So'ngra esa bu bolalar bilan alohida mashg'ulotlardan tashqari vaqtda yakka tartibda ishlaydi.

Yakuniy hisobot. Yakuniy hisobot 6 oyda, yilning oxirida tuziladi. Bu hisobot yordamida tarbiyachi bolalar shu muddat ichida qanday bilimlarga, ko'nikma, malakalarga ega bo'lganliklarini aniqlab oladi. Keyingi bosqichlarga o'quv yiliga reja tuzadi. Yakuniy hisobotning yana bir maqsadi bolani guruhdan guruhga o'tkazishda undagi barcha bilimlar shu guruhga mos kelish yoki kelmasligini aniqlashda yordam beradi.

Ota-onalar bilan ishlarni yanada yaxshilash, ota-onalar burchagini yanada mazmunga boy qilib bezash. Shuningdek, ota-onalar bilan yakka suhbatlar o'tkazish lozim. Natijada shu narsa ko'rinadiki, bolalarning o'zlashtirishi yanada yuqori darajaga ko'tariladi. Bu o'rinda shuni qo'shimcha qilib o'tish lozim. Bolalarning tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bajaragan ishlardan ko'rgazmalar tayyorlansa, bunda bolalarda qiziqish yanada kuchayadi, o'z ishlarini yanada yaxshiroq bajarishga harakat qiladilar. Shuningdek, ota-onalar ham bolalarining bilimlari qay darajada rivojlanib borayotganliklaridan xabardor bo'lib turadilar. Bulardan ko'rinib turibdiki, maktabgacha ta'lim tashkilotida hisobot ishlariga alohida e'tibor bermog'imiz lozim. Bu esa o'z vaqtida bolalarni mustahkam bilimlarga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Bu hisobot uchun ma'lumotlar quyidagicha tuziladi:

- Ota-onalardan olingan ma'lumotlar.
- Tarbiyachining shaxsiy kuzatishlar asosida to'plangan ma'lumotlar. Ota-onalardan olinadigan ma'lumotlar anketalar orqali suhbatlar davomida olinadi.

Anketa quyidagicha tuzilishi mumkin:

- Bolaning ismi, familiyasi.
- Tug'ilgan kuni, yili.
- Yoshi.

- Ota-onasining ismi va familiyasi
- Millati
- Qiziqishi.
- Bolaning uyda bo'lgan vaqtida nimalar bilan shug'ullanishi.
- Ota-onalari o'qib bergan ertak, hikoyalardan misollar nomi.
- Oilada nechanchi bola ekanligi.
- Uy manzili.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun tarbiyachi barcha ishlarni to'g'ri rejalashtirib olishi lozim. Tarbiyachi tomonidan olib boriladigan barcha ishlarni to'g'ri rejalashtirish uchun esa u doimo hisobot ishlarini yozib borishi zarur.

Hisobot – bolalarning bilimi, saviyasining o'sishi, ko'nikma va malakalarini egallashini hamda har tomonlama rivojlanishini aniqlashdir. Hisobot o'z vaqtida quyidagi turlarga bo'lib olib boriladi:

- Dastlabki hisobot
- Kundalik hisobot
- Yakuniy hisobot

Dastlabki hisobot – tasviriy faoliyat ishlarini to'g'ri rejalashtirish uchun tuziladi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarni maktabga tayyorlash

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi tasviriy faoliyat dasturi va maktabdagi tasviriy san'at dasturi bolalarda tevarak-atrofga nisbatan, tasviriy san'atga nisbatan estetik munosabatni tarbiyalash, ijodiy qobiliyat va tasvirlash malakalarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti mashg'ulotlarida, maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun zarur bo'lgan vazifalar hal etiladi. Rasm, applikatsiya, loy ishlari protsesida bolalarda fikr yuritishning tahlil, sintez, takrorlash, konkretlash-tirish kabi turlari shakllanadi. Shuningdek, bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga, o'z harakatini o'rtoqlarining harakatiga bo'ysundirishga o'rganadilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarda o'quv faoliyatida zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni shakllantiradi. Bular – topshiriqni tinglash va yodda tutish, ma'lum vaqt orasida bajarish, o'z ishini rejalashtirish va baholash, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, xato va kamchiliklarni topish va uni tuzatish, material, ish qurollari hamda ish joyini tartibli saqlash va boshqalar.

Pedagoglarning olib borgan tekshirishlari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiyaning bunday tizimi bolalarni maktabga tayyorlashga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, psixologlar Ye.A.Labunskiy va boshqalarning ta'kidlashicha, maktabda tasviriy san'at darslarining tuzilishi, maktabgacha ta'lim tashkilotida olgan bilim, malaka va ko'nikmalarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalar asosan, amaliy ish bajaradilar, san'at asarlarini rasmga qarab hikoya qilish, kitobdagi illyustratsiyalarni ko'rib chiqish jarayonida tanishadilar, maktabda tasviriy san'atning turlari rang-tasvir, grafik, haykaltaroshlik va dekorativ san'at asarlari bilan yanada chuquroq tanishadilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat mashg'ulotlari xilma-xildir, rasm, mazmunli dekorativ va loy applikasiya mashg'ulotlari. Maktabgacha ta'lim tashkilotida mashg'ulotlarning hammasiga katta ahamiyat beriladi. Maktabda esa tasviriy san'at darslarida rasm (naturaga qarab) mavzu asosida va dekorativ turlari o'tkaziladi. Bunda predmetli rasm bo'yicha naturaga qarab rasm chizish o'quv predmeti ahamiyatiga ega bo'ladi. Loy applikasiya, qurish-yasash bo'yicha amaliy ishlar maktabda qo'l mehnatiga kiritiladi. Boshlang'ich sinf tasviriy san'at dasturining tahlili, shuni ko'rsatadiki, predmetli, rasm bo'yicha o'quv vazifalari ancha murakkablik kiritilishdan tashqari, Maktabgacha ta'lim tashkilot dasturi bo'yicha ayrim takrorlash ishlari kiritiladi.

1-sinfda bolalar doira, kvadrat, to'rtburchak, oval kabi tuzilishga ega bo'lgan predmetlarni aniqlashga o'rganadilar, bolalar

oldiga rasm chizish texnikasini egallash bo'yicha bog'chada berilgan vazifa qo'yiladi. Bunga sabab, hamma bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidan maktabga kelmaydilar va shu sababli bolalar bilan ishni maktabga kelgunga qadar tayyorlov guruhida olgan bilimlaridan boshlash lozim. Mavzu asosida rasm chizish maktabgacha ta'lim tashkilotida o'tkaziladigan mazmunli rasm mashg'ulotlarining davomi sifatida o'tkaziladi.

Bolalar tevarak-atrofdagi hodisa va predmetlarni kuzatib, ko'rib chiqadilar, so'ng xotiralariga asoslanib, ularni chizadilar. O'quvchilar obyektlar o'rtasidagi mazmunli bog'lanishlarni tasvirlashda uzoqdagi predmetlarni kichiklashtirib tasvirleydilar. Dekorativ rasm bo'yicha maktabda texnik tartiblar bo'yicha vazifalar qo'yiladi, ya'ni naqsh tuzilishi ketma-ketligida tasvirlash bilan birgalikda yordamchi chiziqlardan foydalanish va o'z ixtiyorlarida xalq amaliy dekorativ san'at elementlaridan foydalanishga san'at haqida o'tkaziladigan darsdagi suhbat jarayonida o'rganadilar.

Bolalarni tasviriy san'atga o'rgatish metodlarida bolalarning hususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanishda katta maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar va kichik o'quvchilarning ish xususiyatlari o'rtasida ko'p yaqinlik bor. Shuning uchun u yoki bularni o'rgatish metodikasi o'rtasida ham ko'p o'xshashlik bor. Maktabda o'qituvchining rasmning ba'zi bir elementini ko'rsatishi va shu jarayonda tushuntirishi tarbiyachining ish usullarini ko'rsatib berishga yaqin turadi. Maktabda ishning ketma-ketligi tartibli ko'rinishda bo'ladi. Agar tasvirlanayotgan predmetning tuzilishi sodda bo'lsa, tartib tushuntirilgandan so'ng, o'chirib tashlanadi. Agarda murakkab tuzilishga ega predmet tasvirlansa, o'qituvchining doskada ko'rsatib berishi bilan ketma-ket tasvirlanadilar.

O'qituvchi predmetning umumiy konturini qalamning uchi bilan yengilgina belgilab chiqishi, uning kengligi va balandligini ham aniqlab beradi. So'ng o'quvchi predmetning xomaki rasmi bilan naturani solishtirib uning qismlarini, shaklini aniqlaydi,

tuzatadi. Ish jarayonida ko'rsatish va tahlil qilish uchun rasmlar to'plami, bolalar kitobchalaridagi rangli rasmlar, shuningdek, o'quv xarakteriga ega bo'lgan alohida rasmlardan foydalanadi. Rasm bo'yicha o'tkaziladigan har bir dars o'qituvchining suhbatidan va rasmni nimadan boshlash kerakligini tushuntirishdan boshlanadi. Ishning amaliy bajarilishiga o'tishda o'qituvchi bolalarning tartibli ravishda chizishi uchun qoida va yo'llarni eslatib turadi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar va kichik maktab o'quvchilarining ishiga yoki rasmiga qo'yilgan talablar bir-biriga juda yaqin. Bolalar ishini tahlil qilishda diqqatni predmet proporsiyasi, konstruksiyasi, qismlarining bog'liqligi, rang va kompozitsion tuzilishiga tortish lozim. Shunday qilib boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya masalalarining muvaffaqiyatli hal etilishi, maktabgacha ta'lim tashkilotida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bilan uzviy ravishda bo'ladi. Bolalarni maktabga tayyorlash maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida katta guruhdagi kuzatishlar bo'yicha rasm chizishga kuchli e'tibor beriladi, chunki bu narsa bolalarni naturaga qarab rasm chizishga tayyorlashda etap hisoblanadi. Bu narsa bolalarda ko'rish xotirasini rivojlantiradi, ba'zida predmet bolalarda natura sifatida to'g'ri tasvirlashga yordam beradi. Bolalar guruhida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida, qalamdan, mo'yqalamdan erkin foydalanishda o'z xarakterini va qo'l kuchini idora etishga o'rganadilar.

Bu malakani egallash, bolalarda qo'lini yengil, erkin bir tekisda harakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Bolalar turli shakldagi, kattalikdagi, turli proporsiyadagi predmetlarni chizish jarayonida predmetning ish xususiyatiga qarab yo'nalishni saqlash zarurligiga, harakatini, predmetning uzunligiga mos ravishda harakatlanishga o'rganadilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida materialdan tartibli foydalanishga,

ularni toza saqlashga faqat zarur materiallardan foydalanishga, ularni ishlatish yo'llarini rejalashtirishga o'rganadilar, katta ahamiyat beradilar. Bu mashg'ulot bolalarda diqqatni, ko'rish xotirasini rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov guruhida naturaga qarab rasm chizish yoki tasvirlashga nisbatan talablar oshadi va bu talablar maktab talabiga yaqinlashadi. Bolalar naturani tahlil qilishda butun umumiy shaklni xomaki qog'ozga tushirib olishga, rasmni naturaga solishtirishga, xato va kamchiliklarini to'g'rilashga, naturaga o'xshatishga urinadilar. Naturaga qarab tasvirlashda ishning ketma-ketligini ko'rsatib, maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov va katta guruhida o'rganishning boshlang'ich bosqichidagina amalga oshiriladi. Ko'rsatishdan doimo foydalanish, bolalarni rasmni mexanik ravishda ishlashga odatlantirib qo'yadi.

Bolalarning tasviriy faoliyat mashg'ulotlari geometrik shakllarni topish yoki ko'ra olishga, ularni terminlar bilan atashga, kengligi-kattaligi, uzunligi, balandligini, qismlarning bir-biriga nisbatan fazoviy joylashishi bilan tanishishlari ularni maktabning 1-sinfida elementar matematik tushunchalarni puxta egallashlariga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida kerakli materiallardan qurish, yasash bolalarda ko'z bilan chamalashni shakllantiradi va bolalarni maktabdagi texnik darslarni egalashga yoki o'zlashtirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining katta guruhidagi naturaga qarab rasm chizish mashg'ulotlarida mantiqiy fikr yuritishga, kuzatishga, asosiy ajratib ko'rishga, predmetning fazoviy xususiyatlarini tahlil qilishga, o'zlari mustaqil ravishda tasvirlash vositalarini tanlashga o'rganadilar. Bularning hammasi esa maktabda o'qish jarayonida zarurdir. Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarni maktabda o'qishga tayyorlashda axloqiy, estetik tarbiyalab, ulardagi badiiy did va ijodiy qobiliyatlarini o'stiradi.

**MAVZU YUZASIDAN
SAVOLLAR**

1. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasining ahamiyati.

2. Tasviriy faoliyatda bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi.

3. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar bilan o'zaro bog'liqligi.

4. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini rivojlantirish vazifalari.

5. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari burchagining jihozlari va materiallari.

6. Tasviriy san'atda badiiy idrok.

7. Idrok etishni boshqarish metodikasi.

8. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyatga o'rgatish metod va usullari.

9. Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullari.

10. Namunadan foydalanish.

11. Rasmlardan foydalanish.

12. Tarbiyachi tomonidan ishlash usulini ko'rsatib berish.

13. Bolalar ishlarini tahlil qilish.

14. Og'zaki metod va o'rgatish usullari.

15. Badiiy adabiyotning obrazlaridan foydalanish.

16. Mashg'ulot davomida tarbiyachining ko'rsatmalari va tushunchalari.

17. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rasm solishga o'rgatish.

18. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda rasm turlari.

19. Maktabgacha ta'lim tashkilotida alohida predmetlarning rasmini chizishga o'rgatishning vazifalari.

20. Maktabgacha ta'lim tashkilotida mazmunli rasm solishga o'rgatishning vazifalari.

21. Maktabgacha ta'lim tashkilotida dekorativ rasm solishga o'rgatishning vazifalari.

22. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida bolalarni tasviriy san'at asarlari bilan tanishtirish.
23. Maktabgacha ta'lim tashkilotida loydan buyum yasashga o'rgatish.
24. MTMda loydan buyum yasashga o'rgatishning ahamiyati.
25. Kichik guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish.
26. O'rta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish.
27. Katta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish.
28. Maktabga tayyorlov guruhida loydan buyum yasashga o'rgatish.
29. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni applikasiya qilishga o'rgatish.
30. Applikasiyada qirqishning har xil usullarini bajarish.
31. Applikasiya uchun materiallar.
32. Applikasiya turlari.
33. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida bolalarni buyumlarning bosqichma-bosqich rasmini chiza olishga o'rgatish.
34. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni qurish-yasashga o'rgatish.
35. Qurish-yasash va uning bolalar tarbiyasida tutgan o'rni.
36. Qurish-yasash materiallarining turlari.
37. Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
38. O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
39. Katta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
40. Maktabga tayyorlov guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
41. Qog'oz va tabiat materiallaridan qurish-yasash.
42. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarni maktabga tayyorlash.
43. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish.
44. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat bo'yicha ishlarni rejalashtirish.

45. Tasviriy faoliyat bo'yicha ishni rejalashtirishda tarbiyachi bolalar bilan ishlashda foydalanadigan metod va usullar.

46. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida bolalarni plastilin va loydan turli o'yinchoqlarni yasay olishga o'rgatish.

47. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida bolalarni qirqish usullaridan foydalanib applikatsiya qilishga o'rgatish.

48. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida bolalarni buyumlarni tabiat ashyosidan, tashlandiq ashyodan, qog'ozdan yasashga o'rgatish.

49. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish.

50. Turli guruhlarda tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilish.

51. Mashg'ulotga tarbiyachining tayyorlanishi.

52. Bolalarga mashg'ulotlarda ta'lim berish.

53. MTM dasturi va maktabda tasviriy san'at dasturi o'rtasidagi uzviylik.

54. Tasviriy faoliyat mashg'ulotida o'yin metodidan foydalanish.

55. Tasviriy faoliyat mashg'ulotida og'zaki metodlardan foydalanish.

56. Oilada bolalarni tasviriy faoliyat asosida maktabga tayyorlash usullari.

IZOHLI LUG‘AT

Applikatsiya - Lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, “joylashtirish” degan ma‘noni anglatadi.

Didaktik o‘yin - o‘rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida bolaning bilishga bo‘lgan qiziqishi va faollik darajasini rag‘batlantiruvchi o‘quv faoliyati turi.

Jamoa - (lotincha «jamoaus» so‘zining tarjimasini bo‘lib, yig‘ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi ma‘nolarni anglatadi) - bir necha a‘zo (kishi)lardan iborat bo‘lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.

Jamoa an‘analari - jamoa a‘zolari tomonidan birdek qo‘llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.

Idrok - aniq maqsadga yo‘naltirilgan anglash jarayoni.

Izohlash - tarbiyalanuvchiga hissiy-og‘zaki ta‘sir etish usuli.

Ishlab chiqarish - kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo‘yiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan ta‘minlash jarayonining faol ishtirokchisi.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli - shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta‘lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o‘zaro hamkorligi, ular o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik asosida «yuksak ma‘naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha. Uning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Kompozitsiya - tevarak-atrofdagi predmetlarning joylashishi.

Ko‘nikma - olingan bilimlarga asoslanib qo‘yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig‘indisi.

Ko‘rgazmali metodlar - predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko‘rsatishda qo‘llaniluvchi usullar.

Qiziqish - shaxs harakatiga sabab bo'ladigan faoliyat yo'nalishining ongli shakli, insonning u yoki bu narsaga, ishga diqqat-e'tibor qaratisini, ixlos qo'yishi, agar u bajaradigan ish bo'lsa bajarishga astoydil kirishishi.

Loyihalashtirish (rejalashtirish) - bolalarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.

Madaniyat («kultura» so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini bildiradi) - ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni) - ta'lim jarayonida bola tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabgacha ta'lim - bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.

Maqsad - faoliyat natijasini oldindan fikran belgilash.

Maqtov - foydali ish qilgan shaxsni, jamoani og'zaki taqdirlash.

Malaka - ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Mahorat - shaxsning tajriba orqali orttirgan xususiyati. Biror sohadagi moslashuvchan ko'nikma va ijodkorlik asosida hosil bo'lgan kasbiy ko'nikmalarning yuqori darajasi, kasbiy mohirlik. Biror faoliyat sohasidagi yuqori darajada egallangan bilim, ko'nikma, malakalarni amaliyotda yuqori sifat va samaradorlik bilan qo'llash.

Mashg'ulot - yangi bilim beruvchi mustaqil mashqlar.

Ma'lumot - ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Metod – yunoncha soʻz boʻlib, tarjimasi «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yoʻli» kabi maʼnolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida) – xususiy fanlarni oʻqitishning oʻziga xos xususiyatlarini oʻrganadi.

Mehnat tarbiyasi – shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy koʻnikma va malakalarini shakllantirishga yoʻnaltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

Munozara – tarbiyalanuvchilarga hissiy-ogʻzaki taʼsir koʻrsatish asosida ularda maʼnaviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yoʻnaltirilgan bahs-munozara usuli.

Odat – kishining maʼlum eʼtiqodlar, qadriyatlar yoki axloqiy meʼyorlardan kelib chiqib, amalga oshiradigan ongli faoliyati.

Pedagogik talab – turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida bola tomonidan amal qilinishi zarur boʻlgan ijtimoiy xulq-atvor meʼyorlari.

Pedagogik faoliyat – taʼlim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning alohida turi.

Ragʻbatlantirish – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, koʻnglini koʻtarish va uni qoʻllab-quvvatlash usuli.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual oʻsishida namoyon boʻladigan miqdor va sifat oʻzgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Simmetriya – rasmda ifodalilikni koʻrsatuvchi omil (aplikatsiya).

Stek – loy bilan ishlashda ishlatiladigan asbob.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik taʼlim metodi.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama oʻstirish, uning ongli, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tasavvur – tasviriy qobiliyatning joylashuv fondi.

Tasvir – borliqni badiiy real ifodalanishning asosiy turi.

Tafakkur – ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli.

Ta'lim – bolalarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.

Ta'lim va tarbiya mazmuni – shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.

Ta'lim vositalari – ta'lim samaradorligini ta'minlovchi obyektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va subyektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar.

Ta'lim jarayoni – o'qituvchi va bolalar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Ta'lim tizimi – yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya tashkilotlari majmui.

Topshiriq - bolalarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul.

Tushuntirish - o'quv materialni mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.

Tushuncha – atrof-muhitdagi hodisalar, predmetlarning muhim xususiyatlarini, ular orasidagi aloqa va munosabatlarni bilish.

O'zlashtirish – tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil bo'lishi.

Uzluksiz ta'lim – malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim

standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;

O'rganish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarining o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini turli vosita va usullarni qo'llab tushuntirish, ko'rsatish va mashqlar orqali amalga oshirish jarayoni.

Faoliyat - 1) ongli maqsadga ko'ra boshqariladigan kishining ichki (ruhiy), tashqi (jismoniy) faolligi; 2) atrof-muhitni kishilar tomonidan maqsadga muvofiq qayta bunyod etish.

Faoliyat - shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Ekologik tarbiya - bolalarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Ekologik ta'lim - bolaga aniq, maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayon.

Estetik tarbiya - bolalarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

TESTLAR

1. Mashg'ulot nima?

*Yangi bilim beruvchi mustaqil mashqlar

Aql charxi

Jismoniy mashqlar

Rasm chizish

2. Bolaning bilish qobiliyatining rivojlanganligi?

*Yozish malakalarining shakllanganligi

O'qishni bilishi

Diqqat, idrok, tafakkuri, xotirasining rivojlanganlik darajasi

Mexanik xotira

3. Qo'l motorikasini rivojlantirishda qaysi faoliyat muhim?

Mehnat faoliyati

Harf tanish

Jismoniy tarbiya

*Tasviriy faoliyat

4. Bolaning tasavvuri va ijodiy fikrlashi rivojlanganligini tekshirish uchun qaysi psixolog olimlarning metodikasidan foydalaniladi?

*Ror Shax

Kern-Irasek

L.A Venger

J.Saidnazarova

5. Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash davrini hamda bosqichlarini ayting?

Kichik, o'rta, katta tayyorlov davr

Maktabga yetuklik davr

Katta va maktabga tayyorlov davr

*Chaqaloqlik, ilk yosh, kichik yosh, o'rta yosh, katta yosh va maktabga tayyorlov davr

6. "Bolajon" tayanch dasturida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan nechta ta'lim yo'nalishlari yoritilgan?

*4 3

2 1

7. Bolalarning estetik idrok etishini rivojlantirish uchun qanday ishlash kerak?

*Tabiatni tasvirlash

Go'zallikni tushuntirish

Badiiy san'at asarlari bilan tanishtirish

Chiroyli narsalarni ko'rsatish

8. Estetik tarbiya bolalarda ko'pincha qaysi sifatlarni rivojlantiradi?

*Sezish, tuyg'u
Idrok, tafakkur
Aql, tafakkur, ko'rish
Sezgi, xayol, fantaziya

9. Bolalarga ta'lim berishda tarbiyachi har xil metod va usullarni qo'llashadi. Ular qaysilar?

*Ko'rgazmali, hikoya, mashg'ulot, o'yin
Aytib berish, ko'rgazma vositalaridan foydalanish
Hikoya, harakat, o'yin, aytib berish
Hikoya, mashg'ulot, tushuntirish

10. Tasviriy san'at turlariga nimalar kiradi?

*Rang-tasvir, haykaltaroshlik, grafika
Arxitektura
Grafika
Haykaltaroshlik

11. Tasviriy faoliyatning turlari qaysi javobda ko'rsatilgan?

*Rasm, loy, applikatsiya, qurish-yasash
Rasm, applikatsiya
Rasm, qo'g'irchoqlar yasash, loy
Qurish-yasash, loy

12. Ijod darajalarini aniqlash uchun qanday tushunchalar qo'llaniladi?

*Iqtidor, iste'dod, qobiliyat
Iqtidor, iste'dod, qobiliyat, layoqat
Qobiliyat, iste'dod
Xotira, xayol

13. Tasviriy faoliyatga o'rgatish bolalarda tevarak-atrofdagi olam, san'at go'zalliklarini ko'ra bilish hayotda aql-idrok, his-tuyg'ularnigina tarbiyalab qolmay, balki...

*Ijodi, xotirasining qobiliyatini rivojlantiradi
Rivojlanadi
Xayol va fantaziyasini o'stiradi
Dunyoqarashini.

14. Ikki yoshli bolada tasviriy faoliyatni rivojlantiruvchi, qo'zg'atuvchi ashyo?

*Qalam
Mo'yqalam

Qog'oz

Rang

15. Ko'nikmalarni egallashda eng muhim omil nima?

*Mashg'ulot

Tushuntirish

O'yin faoliyati

Maishiy faoliyat

16. Kichik guruhda o'rganishning (rasm chizish faoliyatiga) vazifasini toping.

*Bo'yoq, rangli qalam va boshqa materiallar bilan chizishda texnik ko'nikmalarni rivojlantirish

Rangni bilish sezgisini

Qiziqishni o'rgatish

Asosiy ranglarni ajratish va bilishni rivojlantirish

17. Tasvirlashda foydalaniladigan eng zarur buyum nima?

*Qalam

Moybo'yoq

Qog'oz

Mo'yqalam

18. Ikki yoshli bolada tasviriy faoliyatda qanday ko'nikmani shakllantirish muhim?

*Predmet rasmini chizish ashyolardan to'g'ri foydalanish

Rang ajrata olish

Mo'yqalamni to'g'ri ushlash

Predmetlarning rasmini chizish

19. Katta yoshli odam chizgan rasmni, predmetning tasviri deb tushunishni o'rganish. Bu vazifa qaysi guruhga mansub?

*O'rta guruh

Kichik guruh

Ilk yoshli guruh

Katta guruh

20. Uning tajribalari kam, bajara olish va bilish qobiliyatlari yo'q, qo'l harakatlari yetarlicha rivojlanmagan. Bu xislatlar qaysi yoshga mansub?

*Ikki yoshli bola

3 yoshli

6 yoshli bola

4 yoshli

21. Rasm chizishning 1- mashg'uloti nimadan iborat?

*Qog'oz va qalam bilan tanishish

Rasm solish

Mo'yqalamdan foydalanish

Bo'yoq bilan tanishish

22. Loy ishlari MTMlarida birinchi qaysi guruhdan boshlanadi?

*Kichik guruhdan

O'rta guruhdan.

Katta guruhdan

Kichik va katta guruhlardan

23. Borliqni badiiy real ifodalanishning asosiy turi nima?

*Tasvir

Ko'rish

Shartli belgi

Tasvirlash

24. Tasviriy san'atning qaysi turida tasvirlash va ko'paytirishning oddiy texnikasi qo'llaniladi?

*Rang tasvir

Grafika

Haykaltaroshlik

O'ymakorlik

25. Rasmda ifodalilikni ko'rsatuvchi omil(applikatsiya):

*Simmetriya

Bo'yoq

Fon

Xayoliy fantaziya

26. Tevarak-atrofdagi predmetlarning joylashishi nima?

*Kompozitsiya

Shartli

Xomaki ish

Simmetriya

27. Qalam ustidagi «T» yozuvi nimani anglatadi?

*Qattqlik

Yumshoqlik

O'rtacha

Fon

28. Guash bu?..

*Yorqin rang

Yorqinmas

Moy qo'shish

Bo'yoq

29. Loy bilan ishlashda ishlatiladigan asboblari nima?

*Stek

Qaychi

Mo'yqalam

Fon

30. Bir necha qismli shaklni yasashda qulay usul?

*Konstruktivlash

Eshish

Yamoqlash

Bo'yoq

31. Plastilin qaysi loy ishida foydalaniladi?

*Mazmunli

Dekorativ

Predmetli

Simmetriya

32. Loy o'yinchog'i nima bilan bo'yaladi?
 *Angob Akvarel
 Guash Moy
33. Ertak asosida loy ishi bu?
 *Mazmunli loy ishi
 Predmetli loy ishi
 Ixtiyoriy mavzudagi loy ishi
 Plastilin bilan
34. Qurish-yasash - bu?..
 *Qurish-yasash Applikatsiya
 Loy Ixtiyoriy mavzuda
35. Qobiliyat o'sishida tayanch vosita nima?
 *Tasavvur qilish Ko'rish sezgisi
 Xayol Ijod
36. Qurish-yasashda qismlarni sodda birlashtirish?
 *Plastilin Tikish
 Ip bilan Loy
37. Tabiat ashyosi bilan yasashda qismlarni biriktirish uslubi?
 *Tayoqcha qo'yish Yelimlash
 Plastilin bilan Ixtiyoriy
38. Qobiliyatning o'sishidagi boshlovchi omil bu?..
 *Tasavvur, xotira, ijod, qobiliyat
 Ong, ijod, bilish, tuyg'u
 Tasavvur, qobiliyat, ong, hissiyot
 Xotira, tuyg'u, hissiyot, bilish
39. Tasviriy qobiliyatning joylashuv fondi bu?
 *Tasavvur Xotira
 Hissiy yig'inma Ijodiy
40. Tasvirlashgacha bo'lgan davrda qanday vazifa qo'yiladi?
 *Texnik O'quv
 Tasviriy Ijodiy
41. Qaysi yoshdagi bolalarning analitik-sentetik fikrlashi o'sadi?
 *Katta Kichik maktab yoshida
 O'rta maktabgacha yoshida Ilk yoshda
42. Kichik guruhda bolalarni loy ishlariga o'rgatishdagi vazifalar...
 *Estetik sezgilarni o'stirish, qo'l muskullarini rivojlantirish ishchanlik qobiliyatini oshirish.
 Fiziologik jihatdan rivojlanishiga yordamlashish

Bolalarda loydan narsalar yasash xohishini uyg'otish, estetik sezgi-
larini o'stirish.

Loy bilan ishlashda diqqatlarini predmetning shakli va kat-
ta-kichikligiga qaratishga o'rgatish

**43. Kichik guruh bolalari qanday predmetlarni yasashga o'rga-
tiladi?**

*Oddiy bo'lgan predmetlarni (tayoqcha qalamchalar) yasashga

Murakkab bo'lgan predmetlarni yasashga (piyola, kosa)

Oddiy va murakkab bo'lgan predmetlar (ot, bo'ri, xo'roz) yasashga

Oddiy predmetlar

**44. Dastlabki mashg'ulotda tarbiyachi bolalarga nimani
ko'rsatib tushuntirib beradi?**

*Predmetlarni loydan yasab berishni ko'rsatib tushuntirib beradi

Predmetlarning harakatlanishini ko'rsatib beradi

Predmetlarning rangini ko'rsatib tushuntirib beradi

Predmetlarni yasab ko'rsatib beradi

**45. Kichik guruhda bolalar yasaydigan predmetlari necha
qismdan oshmasligi kerak?**

*2 yoki 3 tadan 1 tadan

3 va undan ortiq 5 ta

**46. Bolalarni applikatsiyaga o'rgatishda nechta qirqish usul-
lari o'rgatiladi?**

*8ta 4ta

5ta 6ta

**47. Applikatsiya ishida siluet qirqish usuli qaysi guruhda
o'rgatiladi?**

*Katta guruh Kichik guruh

Tayyorlov guruh O'rta guruh

**48. Qurish-yasashga o'rgatishda tashlandiq ashyolardan
buyum yasashga o'rgatish qaysi guruhda o'rgatiladi?**

*Katta guruh O'rta guruh

Kichik guruh Hamma guruhlarda

**49. Tasviriy faoliyatni idrok etishni o'rgatishda nechta etap
mavjud?**

*5ta 3ta

6ta 4ta

**50. Katta guruhda tarbiyachi quyidagi ishlarni olib borishi
lozim...**

*Faolligini hamda harakatchanligini o'stirish ustida ish olib bori-
shi

Detallarni to'g'ri tasvirlash, predmetlar shakli to'g'risidagi tasavvurlarni yanada chuqurlashtirish.

Bola predmetlarni to'g'ri tasvirlab, tushuntirib bera olishga o'rgatish ustida

Qo'l harakatlarining koordinatsiyasini shar bilan hamda qiziqish uyg'otib faolligini oshirish

51. Tarbiyachi kuzatish va predmetni ko'rib chiqish vaqtida bolalar diqqatini nimaga nisbatan qaratadi?

*Predmetlarning tuzilishiga, boshqa predmetlardan farqiga

Predmetning rangiga, uning shakliga va xususiyatiga

Bir-biriga nisbatan bo'lgan proporsiyaga, predmetning asosiy shakliga, uning qismlariga, tuzulishiga jalb etadi

Predmetning asosiy shakliga, uning qismlariga, tuzilishiga jalb etadi.

52. Mashg'ulotlar davomida bolalar nimalarni o'rganadilar?

*O'zi mustaqil ravishda yangi predmetlarni yasashga, ularni tasvirlab berishga

Mustaqil ishlashga, mashg'ulot davomida boshlagan ishlarini oxiriga yetkazishga

O'z ishlarini yangi detallar bilan boyitib borishga

O'zi yasagan predmetlarni izohlab berishga

53. Kichik gruppada mashg'ulotlar mavzusi qanday xarakterda...

*O'yin

Guruhlararo

Kichik guruharo

Yakka holatda

54. Qaysi guruhda paralonning xususiyatlari bilan tanishtiriladi?

*Tayyorlov

Kichik

Katta

Kichik, o'rta

55. Loy ishining texnik usullari: barmoq uchlari bilan ishlashga, mayda qismlarni chimdib chiqishga qaysi guruhdan boshlab o'rganiladi?

*Kichik

O'rta

Katta

Tayyorlov

56. Kichik va o'rta guruhlarda loydan o'yinchoqlar yasashda qaysi usullardan foydalanishadi?

*Dumalatish, yumalatish, yassilash

Chimdim, yumaloqlash, ezg'ilash

Uzib olish, bosib iz qoldirish

Plastilin bilan

57. Loy va plastilindan o'yinchoqlar yasash mashg'ulotlarida tarbiyachi oldiga qanday vazifalar qo'yadi?

*Bolalar ijodkorligini rivojlantirish

Bolalarni loydan narsa yasashga o'rgatish

Texnik ko'nikmalar hosil qilish, mazkur faoliyat turiga nisbatan qiziqish uyg'otish

Bolalarda tasviriy san'atga nisbatan qiziqish uyg'otish

58. Natura bilan ishlash necha etapga bo'linadi?

*4 etapga 2 etapga

5 etapga 3 etapga

59. Kichik guruhda rasm mashg'uloti necha daqiqa davom etadi?

*8-10 daqiqa 4-6 daqiqa

20-25 daqiqa 10- daqiqa

60. Tarbiyachi tasviriy faoliyat metodikasi bo'yicha ixtiyoriy mashg'ulotlarni rejalashtirishda nimalarga e'tibor berishi kerak?

*Bolalarning ijodiy qobiliyatiga, qiziqishiga

Bolalarning qiziqishiga

Bolalarning bilimiga

Bolalarning xotirasiga

61. Kichik yoshdagi bolalarga beriladigan loyning xususiyatlarini fikrlashiga qanday?

*Bolani loyning xususiyatlari bilan tanishtirish kerak

Ahamiyatga ega

Loy yumshoq bo'lishi kerak

Ahamiyatga ega emas

62. Kichik guruhda loy bilan tanishtirishda foydalaniladigan metodlar qatorini ko'rsating?

*Informatsion, retseptiv, reproduktiv

Informatsion, retseptiv

Real va retseptiv

Aniq va noaniq

63. Kichik guruhda tarbiyachi dastavval diqqat-e'tiborni nimga ko'proq qaratishi lozim?

*Predmetning yirik qismlariga

Loyning xususiyatiga

Loy bilan toza ishlashga

Bolalar jamoasiga

64. Kichik guruhda loy mashg'ulotlari haftada necha marta o'tkaziladi?

*1 marta 4 marta

2 marta 3 marta

65. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalarga loydan qaysi texnik usulni yasashni ko'rsatib tushuntirib boradi?

*Yapaloqlash Eshish

Bo'lak uzib olish Dumaloqlash

66. Loy bilan ishlashda kichik guruhdan o'rta guruh bolalari nimasi bilan farqlanadi?

*Rivojlanish jihati

Predmetlarni yasashi

Qismlar asosida predmet yasashi

Loy bilan yasash qoidalari

67. Bolalarni loy bilan ishlashda qaysi usullardan foydalanishga talab ortib boradi?

*Texnik Ixtiyoriy

Ko'rsatmali Mustaqil

68. O'rta guruhda bola loy bilan ishlash dasturini o'zlashtirishlari uchun tarbiyachi nimalardan foydalanadi?

*Turli xil metod va usullardan

Turli xil ko'rgazmadan

Predmet va usullardan

Suhbat va ko'rgazmadan

69. Loy bilan ishlashda tarbiyachi qaysi usuldan ko'proq foydalanadi?

*Ko'rsatib tushuntirish O'yin

Tushuntirish Namoiy qilish

70. Katta guruhda bolalar loy bilan buyum yasashda predmetni ko'proq qanday tasvirlashga harakat qiladilar?

*Predmetning xarakterini ko'rsatish

Ko'rinishini

Shaklini

Harakatini

71. O'rta guruhda bolalarni loy ishlariga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi. Ularni aniqlang.

*Predmet shakli proporsiyasi, uning tuzilishi xarakterli detallari harakatini

Proporsiyasi, uning tuzilishi

Tasvirlash

Shakllarni ajratish

72. Katta guruhda loy bilan ishlashning ikki usuli mavjud, ular qaysilar?

*Konstruktorlik va haykaltaroshlik

Haykaltaroshlik va proporsiyali

O'yinchoqlardan

Tasviriy

73. Katta guruhda bolalar nima asosida ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar?

*Natura

Texnik

Dekorativ

Reproduktiv

74. Tayyorlov guruhda loy ishlarini o'rgatish dasturi xilma-xilmi yoki bir xilmi?

*Xilma- xil va murakkab

Bir xil bo'ladi

Sodda va murakkab bo'ladi

Turlicha bo'ladi

75. Kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida tarbiyachi bolalar diqqatini predmetning qaysi holatiga qaratadi?

*Shakliga va xarakterli xususiyatiga

Shakliga

Umumiy jihatlariga

Xususiy jihatlariga

76. Tayyorlov guruhda bolalar tasavvurlari asosida nimalar yasaydilar?

*Hayvonlar

O'simliklar

O'yinchoqlar

Predmetlar

77. Applikatsiya so'zining ma'nosi nima?

*Lotincha so'zdan olingan bo'lib «joylashtirish»

Lotincha so'zdan olingan bo'lib «yasash»

«Chizish»

«Yelimlash»

78. Bolalar applikatsiya mashg'ulotlarida qaysi asbob bilan ishlashga o'rganadilar?

*Qaychi

Pichoq

Igna, ip

Qog'oz

79. Mashg'ulot jarayonida bolalar qiyinchilikni yengadilar, bu esa qaysi xususiyatini tarbiyalaydi?

*Iroda, chidam, sabr

Sabr-toqat

Matonat

Iroda, sabr-toqat

80. MTM da applikatsiya mashg'ulotlari qaysi guruhdan boshlab o'rgatiladi?

*Kichik guruh

O'rta guruh

Katta guruh

Tayyorlov guruh

81. Kichik guruhda applikatsiya ishida asosiy vazifa bolalarni qaysi usullarga o'rgatishi kerak?

*Yelimlash

Simlash

Suvash

Yopishtirish

82. Applikatsiya bolalarda qanday uquvni bilishga shart-sharoit yaratadi?

*Qog'ozda kompozitsion uquvini

Qaychidan to'g'ri foydalanish

Kompozitsion o'rganish

Mustaqil bajarishga o'rgatadi

83. Kichik guruhda bolalar yilning oxiriga borib, necha xil ranglarni to'g'ri aytib berishi kerak?

*6-7

2-3

4-5

8-9

84. Tayyorlov guruhda ishning dastur materialiga qanday qirqish usuli kiritiladi?

*Siluet qirqish

Simmetirik qirqish

Oddiy qirqish

Murakkab qirqish

85. Tayyorlov guruhda bolalar turli xil shakllardan qanday va necha qismdan iborat predmedlar tuzishga, joylashtirishga o'rganadilar?

*Dekorativ naqsh tuzish

Xilma-xil

Murakkablashgan

Qog'ozning uchini tekislash

86. Tayyorlov guruhda bola o'ziga tanish bo'lgan predmedni bir necha detallari bilan tasvirlayotgan bo'lsa, uni qanday usul bilan almashtirish mumkin?

*Natura

Dekorativ

Almashtirish

Murakkablashgan

87. Katta va tayyorlov guruhlarida bir necha namunalardan foydalanib ko'rsatish tavsiya etiladi. U bolaning qaysi jihatini tarbiyalaydi?

*Ijodiy

Ruhiy

- Jismoniy Psixologik
88. «Egri va to'g'ri» ertagidan ma'lum bir ko'rinishni bajarishda bolalar nechtdan bo'lib bajarib bera oladilar?
- *4 tadan 2-3 ta
6-7 ta 8-9ta
89. Tayyorlov guruhda naturani tahlil qilishda tarbiyachi predmetning nimasiga e'tiborini qaratadi?
- *Konturiga Asosiy qismiga
Hamma qismiga Mayda detaliga
90. Katta guruhlarda mashg'ulotning 1-qismi nechta bola bilan birga ishlaydigan jamoa sifatida tashkil etilishi lozim?
- *2 va undan ortiq 3-4
1-2 5-6
91. Katta guruhda bolalarda qanday malaka mavjud bo'ladi?
- *Tasviriy o'quv va texnik Tasviriy
San'at Qurish-yasash
92. Bolalarning qurilish, buyum yasash o'yinlari qanday o'ynaladigan o'yinlarning tarkibiy qismi hisoblanadi?
- *Rollarga bo'linib o'ynaladigan
Ijodiy yondashib o'ynaladigan
Didaktik qoidalarga amal qilib o'ynaladigan
Sahnalashtirilib o'ynaladigan
93. Tarbiyachi katta guruhda qanday xilma-xil metod va usullardan foydalanadi?
- *Informatsion-reseptiv Amaliy
Kuzatish Suhbat
94. Katta guruhda bolalar 2-3 qismli emas, balki nechta qismdan iborat predmetlarni tuzishga o'rganadilar?
- *4-5 5-6
6-4 3-5
95. Tarbiyachi katta guruhda qaychi bilan dastlabki mashg'ulotlarni nechta bola bilan o'tkazgani ma'qul?
- *8-10 6-7
5-6 7-8
96. Katta guruh bolalari bilan kichik guruhdagi bolalar o'rtasidagi farq nimada?
- Yopishtirish Tasvirlash
Chizish *Qirqish
97. Mashg'ulotning asosiy maqsadi nima?
- *Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga har tomonlama bilim berish

Bolalarni bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantirish

Bolalarga bilim berish ~

Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash

98. Tayyorlov guruhda, eng avvalo, tarbiyachi bolalarda qaysi kuzatish qobiliyatlarini o'stirishi lozim?

*Predmedni, hodisalarni kuzatish

Hayvonlarni kuzatish

O'simliklarni kuzatish

Atrof-muhitni kuzatish

99. Maktabgacha ta'lim tashkilotida keng qo'llaniladigan o'qitish metodlariga nimalar kiradi?

*O'yin

Og'zaki

Amaliy

Ko'rgazmali

100. Ta'limni tashkil etishning individual shakli kunning qaysi qismida amalga oshiriladi?

*Kunning ikkinchi qismida

Kunning birinchi qismida

Nonushtadan so'ng

Tushlikdan so'ng

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir. – T.: Xalq so'zi, 2010-yil 28-yanvar 19-son.
2. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning besh-ta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2017.
3. Bolangiz maktabga tayyormi? Metodik qo'llanma. – T., 2001.
4. Дубровская Е.А., Казакова Т.Г., Юрина Н.Н. и др. Этическое воспитание и развитие детей дошкольного возраста. – М., 2002.
5. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. – T.: TDPU, 2013.
6. Комарова Т.С. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию. – М.: Просвещение, 1991.
7. Косминская В.Б. и др. Теория и методика изобразительной деятельности в детском саду. – М.: Просвещение, 1977.
8. Qodirova F, Toshpo'latova Sh., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. – T.: Ma'naviyat, 2013.
9. Люблинская А.А. Детская психология. – М.: Просвещение, 1971.
10. Монтессори М. Помоги мне сделать это самому. – М.: Карпуз, 2000.
11. Nurmatova M.Sh., Hasanova Sh.T. D.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg'ulot. – T.: Musiqqa, 2010.
12. Nurmatova M.Sh., Hasanova Sh.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. – T.: Cho'lpon, 2010.
13. Пчелинцева Е.В., **Теория и методика развития детского изобразительного творчества.** – Великий Новгород, 2006.
14. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
15. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольников. – М., 1970.
16. Hasanboyeva O. va boshq. Oila pedagogikasi. – T.: Aloqachi, 2007.
17. Hasanboyeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – T.: Ilm ziyor, 2006.
18. Hasanboyeva O.U. va boshq. Oilada barkamol avlod tarbiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2010.
19. Shodmonova Sh. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2008.
20. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. – T.: O'qituvchi, 1993.

Yil -
2022.11.15.02.

Shaxnoza To'xtasinovna Xasanova

**TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH
NAZARIYASI VA METODIKASI**

QO'QUV QO'LLANMA

MUHARRIR: Yu. ISOQOVA
TEXNIK MUHARRIR: O. MUXTOROV
SAHIFALOVCHI: H. SAFARALIYEV
DIZAYNER: A. FARMONOV

Original maket «Tafakkur» nashriyotida tayyorlandi.
Nashriyot litsenziyasi: A1 № 231. 16.11.12.

Bosishga ruxsat 14.12.2020 da berildi.
Bichimi 60x84 ¹/₁₆ Ofset qog'ozi.
Ofset bosma usulida bosildi.
«Cambria» garniturasini. 12 bosma taboq.
Adadi 100 nusxa.

«Tafakkur» nashriyoti
Toshkent tumani, Qizg'aldoq, Bunyodkor MFY,
Ko'l 17-tor ko'cha, 9-uy.
Email: tafakkurmaktub@mail.ru
Tel: (71) 244-75-88, (94) 664-40-03.
"AKTIV PRINT" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

ISBN 978-9943-24-405-4

